

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ OSMANLI – İRAN
İLİŞKİLERİNDE KÜRT AŞİRETLERİ MESELESİ**

**Hazırlayan
Fehminaz ÇABUK**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Gökhan BOLAT**

Yüksek Lisans Tezi

**Ağustos 2013
KAYSERİ**

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ OSMANLI – İRAN
İLİŞKİLERİNDE KÜRT AŞİRETLERİ MESELESİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Fehminaz ÇABUK

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Gökhan BOLAT

"Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP)
SYL-2013-4263 kodlu proje kapsamında desteklenmiştir"

Ağustos 2013
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Fehminaz ÇABUK

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı – İnan İlişkilerinde Kürt Aşiretleri Meselesi”
adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi ’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Fehminaz ÇABUK

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Gökhan BOLAT

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI

Tarih Anabilim Dalı Başkanı

KABUL ONAY

KABUL ONAY

Yrd. Doç. Dr. Gökhan BOLAT danışmanlığında Fehminaz ÇABUK tarafından hazırlanan “II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı – İran İlişkilerinde Kürt Aşiretleri Meselesi” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

01/08/2013

JÜRİ

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Gökhan BOLAT

Üye : Doç. Dr. Gülbadi ALAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Erhan Yoska

ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 16.08.2013 tarih ve14..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Lütfullah ÇEBECİ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

“II. Abdülhamit dönemi Osmanlı-İran ilişkilerinde Kürt Aşiretleri meselesi” isimli bu çalışmamızda, Osmanlı-İran hudut bölgesinde yaşayan Kürt Aşiretlerinin iki devlet ilişkilerinde sebep oldukları sorunlar ele alındığı gibi ayrıca bu bölgede yaşayan göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Kürt aşiretlerinin sosyo- ekonomik durumları da ele alınmıştır. Safevi Hanedanlığı ile başlayan Osmanlı-İran ilişkilerinde tarihi süreçte hudut ve hudut bölgesinde yaşayan Kürtler büyük bir önem arz etmiştir. Hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretleri, iki devlet arasında özellikle XIX. ve XX. yüzyılda büyük bir sorun haline gelmiştir. Osmanlı-İran ilişkilerinde Kürt aşiretlerinin etkileri, Osmanlı Arşiv belgelerinin kullanımıyla incelenmiş ve bu sorunların kaynağı hakkında gerekli izahlar yapılmıştır.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca sağladığı yurtiçi bursuyla çalışmalarımı daha rahat ve verimli hazırlamamı sağlayan TÜBİTAK'a sonsuz minnet ve teşekkürlerimi bildiririm. Tez konumun belirlenmesinde ve hazırlanması sırasında gerekli tavsiye ve düzeltmelerde bulunarak yardımlarını esirgemeyen tez danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Gökhan Bolat'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmalarım esnasında bana her zaman destek olan, maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen ailem ve dostlarıma sonsuz teşekkürler.

Fehminaz ÇABUK

Kayseri, 2013

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ OSMANLI – İRAN İLİŞKİLERİNDE KÜRT AŞİRETLERİ MESELESİ

Fehminaz ÇABUK
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, 2013
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gökhan BOLAT

ÖZET

Safevi Devleti'nin kuruluşuyla başlayan Osmanlı-İran ilişkileri Afşar (1736 - 1747), Zend (1749-1779) ve Kaçar (1794-1925) hanedanlığı dönemlerinde de devam etmiştir. Kaçar Hanedanlığı döneminde Osmanlı-İran ilişkilerinde temel problemlerden birisi, İngiltere ve Rusya'nın da kışkırtmalarıyla bir türlü çözülemeyen hudut bölgesinde yaşayan bazı Kürt aşiretlerinden Haydaranlı, Hemvend, Oramar, Caf, Celali, Şikak, Sencabi, Bilbas, Piran, Pişder, Mamış, Milan ve Miran aşiretlerinin çıkardığı sorunlardı. Bu aşiretler asırlardır aynı bölgelerde ikamet etmekte olmalarına karşın iki devlet arasında yapılan savaşlar ve imzalanan antlaşmalar neticesinde belirlenmeye çalışılan sınır çizgisine riayet etmemişlerdi. Bundan dolayı iki devlet arasında gerginliğe sebep olmuşlardı. II. Abdülhamit döneminde de iki devlet arasında mevcut olan hudut problemleri devam etmiştir. Sınır ihlalleri, gasp, yağma, katil, firar, karşı devlete iltica ve aşiretler arasındaki husumetler gibi aşiretlerin çıkardığı sorunlar iki devleti bazı tedbirler almaya mecbur etmiştir. Alınan tedbirler de aşiretlerin çıkardığı sorunları çözemez olduğunda, iki devlet arasında gerginlikler gittikçe büyümekte ve savaş kaçınılmaz olmaktaydı. İki devlet arasında hudut sorunu yüzünden yaşanan problemler 1913' e kadar devam etmiştir. Osmanlı-İran devletleri arasında 1913'te imzalanan “İstanbul Protokol Antlaşması” ise I. Dünya savaşından dolayı uygulanamamıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, İran, II. Abdülhamit, Kürt, Aşiret, Hudut, İngiltere, Rusya.

**KURDİSH CLANS TROUBLES İN THE OTTOMAN-İRAN RELATİONS
DURİNG THE REİGN OF ABULHAMİT II**

Fehminaz ÇABUK

Erciyes University, Institute of Social Sciences

Master's Thesis, 2013

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Gökhan BOLAT

ABSTRACT

Ottoman-İran relations which started with the foundation of Safavid Empire continued during the reigns of Afsar (1736-1747), Zend (1749-1779) and Qajar (1794-1925) dynasties. During the reign of Qajar dynasty, one of the most serious issues in the Ottoman-İran relations was the troubles which could not be solved as a result of the provocations by Great Britain and Russia and which were caused by some of the Kurdish clans of Haydaranlı, Hemved, Oramar, Caf, Celali, Sikak, Sencabi, Bilbas, Piran, Pisder, Mamis, Milan and Miran, who were on the border area. Although these clans used to live in the same region for ages, they did not comply with the boundary line which was attempted to be determined through the wars and treaties. Thus, these clans caused troubles between the two empires. The boundary line troubles between the two empires continued during the reign of Abdulhamit II as well. Troubles such as crossing the frontiers, seizures, plunderings, massacres, escapes, refuges to the opponent country and the hostilities among the clans led both countries to take various precautions. When the precautions did not work to solve the troubles either, the tensions between the two countries grew and a war became inevitable. The boundary line troubles between the two countries lasted until 1913. As for the Istanbul Protocol which was signed in 1913 between Ottomans and İnan, it was not implemented due to World War I.

Key Words: Ottoman, Persian, Abdulhamit II, Kurdish, Clan, Boundary, Great Britain, Russia

İÇİNDEKİLER

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ OSMANLI – İRAN İLİŞKİLERİNDE KÜRT AŞİRETLERİ MESELESİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
KABUL ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNE KADAR OSMANLI - İRAN İLİŞKİLERİ (1502–1876)

1.1. SAFEVİ DEVLETİNİN KURULUŞU VE OSMANLI–SAFEVİ İLİŞKİLERİ	6
1.1.1. Şah İsmail Dönemi ve Çaldıran Savaşı.....	8
1.1.2. Şah İsmail Sonrası Osmanlı-Safevi İlişkileri	11
1.2. NADİR ŞAH DÖNEMİ OSMANLI–İRAN İLİŞKİLERİ.....	13
1.3. ZEND HANEDANLIĞI DÖNEMİ OSMANLI–İRAN İLİŞKİLERİ	16
1.4. KAÇAR HANEDANI DÖNEMİ OSMANLI -İRAN İLİŞKİLERİ (1794-1876).....	17
1.4.1. İran'da Kaçar Hakimiyetinin Kuruluşu ve Ağa Muhammed Han Zamanı Osmanlı–İran İlişkileri	17
1.4.2. Feth Ali Şah'ın Saltanatı Zamanında Osmanlı – İran İlişkileri.....	19
1.4.2.1 Vehhabilik Hareketi Meselesi	20
1.4.2.2. Baban Sancağı Meselesi.....	21

1.4.2.3. Sınır Boylarında Yaşanan Gerginlikler: Valiler ve Aşiretler Meselesi	22
1.4.2.4. Erzurum Antlaşması (1823).....	24
1.4.3. Muhammed Şah Dönemi Osmanlı – İran İlişkileri (1834 – 1848)	26
1.4.3.1. Şehzadeler Meselesi	26
1.4.3.2. Muhammere ve Kürt Aşiretleri Meselesi	27
1.4.3.3. Süleymaniye Mutasarrıfı Mahmud Paşa Meselesi	28
1.4.3.4. II. Erzurum Antlaşması (1848).....	28
1.4.4. Nasıreddin Şah Döneminde Osmanlı – İran İlişkilerinde Hudut Meselesi (1848-1876)	31
1.5. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ.....	33
1.5.1. II. Abdülhamit Döneminin Genel Özellikleri	33
1.5.2. Nasıreddin Şah ve II. Abdülhamit Döneminde İki Devlet Arasındaki Münasebetler (1876-1896).....	36
1.5.2.1. Kotur Meselesi.....	36
1.5.2.2. Abbas Mirza-Mülk-i Ara Meselesi.....	37
1.5.3. Nasıreddin Şah Sonrasında Osmanlı-İran İlişkileri ve Hudut Komisyonları.....	39
1.5.3.1. Lahican ve Rumiye Komisyonu.....	39
1.5.3.2. Osmanlı Kuvvetlerinin İran Topraklarına Girmesi.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN DURUMU

2.1. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNDE SOSYAL YAŞAM.....	44
2.1.1. Kürtlerde Aşiret Sistemi	44
2.1.2. Kürt Aile Yapısı ve Gelenek-Görenekler	46
2.1.2.1. Kürtlerde Aile: Kadının ve Erkeğin Rolü	46
2.1.2.2. Kürtlerde Giyim Tarzı	48

2.1.2.3. Kürtlerde Evlilik ve Kız Kaçırma Meselesi.....	49
2.1.2.4. Kürtlerde Bayramlar, Eğlenceler ve Danslar	50
2.1.3. Kürtlerde Din ve Dil.....	51
2.1.3.1 Kürtlerde Din	51
2.1.3.2. Kürtlerde Dil	53
2.2. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNDE EKONOMİK YAŞAM.....	54
2.2.1. Kürtlerde Göçebe, Yarı Göçebe ve Yerleşik Yaşama Dayanan Ekonomi .	54
2.2.1.1. Kürtlerde Göçebe Yaşama Dayanan Ekonomi.....	54
2.2.1.2. Kürtlerde Yarı Göçebe Yaşama Dayanan Ekonomi	55
2.2.1.3. Kürtlerde Yerleşik Yaşama Dayanan Ekonomi	57
2.2.2. Kürtlerde Temel Geçim Kaynakları.....	57
2.2.2.1. Hayvancılık.....	57
2.2.2.2. Tarım, Zanaat ve Ticaret	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

3.1. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN BAZI KÜRT AŞİRETLERİ	60
3.1.1. Adamanlı ve Artuş Aşiretleri	60
3.1.2. Bilbas Aşireti.....	62
3.1.3. Caf Aşireti	63
3.1.4. Celali Aşireti	64
3.1.5. Haydaranlı Aşireti.....	65
3.1.6. Hemvend ve Herki Aşiretleri.....	66
3.1.7. Merziki, Milan ve Miran Aşiretleri	67

3.1.8. Pişder, Sencabi ve Şikak Aşiretleri	68
3.2. KÜRT AŞİRETLERİNİN HUDUT İHLALLERİ	69
3.2.1. İran'ın Gevran Aşireti Ağalarından Sultan Ali Meselesi	69
3.2.2. Piran Aşiretinin İran Hududuna Tecavüzü	69
3.2.3. Haydaranlı Aşiretinin Hudut Tecavüzleri	70
3.2.4. İran'ın Sencabi Aşiretinin Hudut Tecavüzleri	72
3.3. GÖÇEBE KÜRT AŞİRETLERİNİN YAYLAK - KIŞLAK SORUNU	73
3.3.1. Caf Aşiretinin Yaylak -Kışlak Meselesi.....	73
3.3.2. Sencabi Aşiretinin Yaylak- Kışlak Meselesi	76
3.4. SUÇLULARIN FİRAR, SİĞİNMA VE İADE SORUNLARI	76
3.4.1. Artuş Aşiretine Mensup Ömer Bin Anber Meselesi.....	77
3.4.2. Haydaranlı Aşiretine Mensup Kişilerin Firar ve İadeleri	78
3.4.3. Şikak Aşireti ve İran'a Kaçan Eşkiya Ermeniler meselesi	80
3.5. KÜRT AŞİRETLERİNİN KARŞI DEVLETE İLTİCALARI	81
3.5.1. Caf Aşiretinin İki Ülke Arasındaki İlticaları (1876-1907).....	82
3.5.2. Haydaranlı Aşiretinin İki Ülke Arasındaki İlticaları (1891-1903)	84
3.5.3. Hemvend Aşiretinin Osmanlı Devleti'ne İlticası	86
3.5.4. Mamış Aşiretinden Mehmed Ağa'nın Osmanlı Devleti'ne İltica Talebi	87
3.5.5. Milan Aşiretinin Osmanlı Devleti'ne İltica Talebi	87
3.5.6. Piran Aşiretinin Arazi Meselesi Yüzünden İran'a İlticası.....	88
3.5.7. Pişder Aşiretinin Osmanlı Topraklarına Geri Getirilme Meselesi.....	89
3.5.8. Sencabi Aşiretinin Osmanlı Devletine İlticası.....	89
3.5.9. Şikak Aşiret Reisi Mehmed Ağa ve Aşiretinin İltica Meselesi	90
3.6. HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN ARALARINDAKİ HUSUMETLER	94
3.6.1. Caf ve Sencabi Aşiretlerinin Aralarındaki Husumet	95
3.6.2. Haydaranlı ve Celali Aşiretlerinin Aralarındaki Husumet	96

3.7. HUDUT BÖLGESİNDE MEYDANA GELEN GASP, ÖLDÜRME VE EŞKİYALIK FAALİYETLERİ.....	100
3.7.1. Caf Aşireti İle İlgili Gasp ve Öldürme Olayları (1888-1901)	101
3.7.2. Haydaranlı Aşireti İle İlgili Gasp, Öldürme ve Kız Kaçırma Meseleleri (1892-1903)	104
3.7.3. Hemvend Aşiretinin Hudut Bölgesinde Eşkiyalık faaliyetleri	111
3.7.4. Milan Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp ve Yağma Olayları.....	114
3.7.5. Miran Aşiretinin Adamanlı Aşiretinden Ömer Ağa ve Adamlarını Öldürme Vukuatı	115
3.7.6. Oramar Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp Olayı.....	116
3.7.7. Şikak Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp ve Yağma Olayları	116
3.8. ŞEYH UBEYDULLAH İSYANI.....	119
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA	129
DİZİN	139
ÖZ GEÇMİŞ.....	144

KISALTMALAR

BOA. BEO.	: Bab-1 Ali Evrak Odası
BOA. A.}MKT.MHM.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-1Ali Sadaret Dairesi Kalemleri, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi
BOA. DH.MKT.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
BOA. DH.TMIK.M.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti
BOA. HR.SYS.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım
BOA. İ.DH.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Dahiliye
BOA. İ.HR.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Hariciye
BOA. İ.HUS.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Hususi
BOA. İ.MMS.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Meclis-i Mahsus
BOA. MV.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükela Mazbataları
BOA. Y.A.HUS.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Sarayı Arşivi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
BOA. Y.EE.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esası Evrakı
BOA. Y.MTV.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Mütenevvi Maruzat Evrakı
BOA. Y.PRK.ASK.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Askeri Maruzat
BOA. Y.PRK.BŞK.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Başkitabeti
BOA. Y.PRK.ESA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlik Tahrirâtı
BOA. Y.PRK.DH.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı
BOA. Y.PRK.SRN	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi Perakende

Evrakı Serkurenalık

BOA. Y.PRK.UM.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratu
bkz.	: bakınız
Çev	: Çeviren
Der	: Derleyen
Edi	: Editör
Haz	: Hazırlayan
p.	: Page
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vol.	: Volume

GİRİŞ

“II. Abdülhamit dönemi Osmanlı-İran ilişkilerinde Kürt Aşiretleri meselesi” isimli bu çalışmanın amacı, yüzyıllardır bölgede yaşayan Kürt aşiretlerinin XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın başlarındaki genel sosyo-ekonomik durumlarını, Osmanlı ve İran arasındaki ilişkilerdeki önemlerini ve iki devlet arasında sorun teşkil eden hudut ihlalleri, göçebe Kürt Aşiretlerinin yaylak-kışlak sorunu, suçluların firar sığınma ve iade sorunları, karşı devlete ilticaları, aralarındaki husumetler, hudut bölgesinde meydana gelen gasp, yağma ve öldürme olayları, isyan vb durumlarını Osmanlı arşiv belgeleri ışığında ortaya koymaktır. II. Abdülhamit, Doğu Anadolu politikasında, bu bölgede yaşayan Kürt aşiretlerini devlete kazandırmaya ve Rusya, İran ve Ermenilere karşı bu aşiretleri elde tutulmaya çalışmıştı. Fakat karşı taraftan İngilizler, Ruslar ve İranlılar bölgedeki çıkarları için aynı şekilde bu aşiretleri yanlarına çekmeye çalışmıştır. Bu durum aşiretler arasında bölünmeye ve kendi çıkarlarına uygun gördükleri devletlere yakınlaşmalarına sebep olmuştur. Çalışmada ayrıca Osmanlı ve İran devletlerinin aşiretleri kendi yanına çekmek için takip ettikleri siyaset ile aşiretlerin bunlara karşı tutumu ortaya konulmuştur. Konuyla ilgili daha önce yapılmış müstakil bir çalışmanın olmaması bu çalışmanın değerini göstermesi bakımından önemlidir.

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı- İran ilişkilerinde Kürt aşiretleri meselesi adlı çalışmamızda, Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu'daki sınır bölgesinde yaşayan Kürt aşiretleri ve bu aşiretlerin iki devlet arasında nasıl ve ne gibi sorunlara sebep oldukları arşiv belgeleri ile irdelenmiş ve tamamen bilimsel etiğe uygun bir şekilde yazılmıştır. Daha önce Osmanlı- İran ilişkileri üzerinde çok sayıda bilimsel araştırma yapıldığı halde iki devlet arasında gerginliğe neden olan Kürt aşiretleri ve sebep oldukları sorunlar üzerinde maalesef yeterince durulmamıştır.

Çalışmanın temel konusu II. Abdülhamit dönemi Kürt aşiretlerinin iki devlet arasındaki ilişkilere etkileri olmasına rağmen, II. Abdülhamit dönemine kadar Osmanlı-İran İlişkileri, II. Abdülhamit dönemi Osmanlı-İran ilişkileri ele alınmış ve son olarak Osmanlı-İran sınır bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin sosyo-ekonomik yaşamları ele alınarak aşiretler hakkında da bilgi verilmiştir. Çalışma bu başlıklar altında daha anlaşılır kılınmış ve tarihi bağlamda olaylarda bir bütünlük kurulmuştur.

II. Abdülhamit dönemine kadar Osmanlı-İran ilişkileri (1502 -1876) konu başlıklı çalışmamızın birinci bölümünde, Safevi dönemiyle başlayan Osmanlı - İran ilişkileri ele alınmıştır. Şah İsmail ile birlikte Safevi Hanedanında ve İran tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Şah İsmail Hemedan civarında kalan son Akkoyunlu kuvvetlerini yenerek, İran topraklarını zapt etmiş ve İran'da kurduğu devletin topraklarına 1507 yılında Diyarbakır bölgesini de katmıştır. Anadolu topraklarına gözünü diken İran tehlikesini sezen Sultan Yavuz Selim, Mevlana İdris-i Bitlisi'nin yardımıyla Şah'tan memnun olmayan Kürt emirlerini yanına çekmeyi başarmış ve Çaldıran zaferi ile doğu topraklarına hakim olmuştur. Şah İsmail döneminden sonra da İran ile savaşlar devam etmiştir. 1639'da Şah Safi'nin IV. Murad'a yenilmesi sonucu imzalanan “Kasr-ı Şirin Antlaşması” Osmanlı-İran sınırını belirleyen ve uzun süre barış getiren bir antlaşma olmuştur. Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın beraberinde getirdiği sorun ise belirlenen sınırlarda yaşayan Kürt aşiretlerinin bu sınır anlayışına riayet etmemesiydi. Çünkü konar - göçer bir yaşam süren göçebe Kürt aşiretleri sürekli belirli mevsimlerde yer değiştirmekteydi ve bundan dolayı tabiiyet sorunu da yaşanmıştır. Ayrıca belirlenen sınırlar yüzünden aynı aşiretin bir kısmı Osmanlı toprağında Osmanlı tebasıyken bir kısmı da İran topraklarında İran Devleti'nin tebası olmuştur. İki devletin toprağında yaşayan Kürt aşiretleri arasındaki akrabalık ilişkileri, husumetler, göçebe yaşamdan kaynaklanan yer değiştirme ve tâbî olduğu devlette suça karışıp karşı devlete firar ve sığınma gibi durumları beraberinde sınır ihlali getirmiş ve iki devlet arasında gerginlikler yaratmıştır.

Nadir Şah'la birlikte İran'da Afşar Hanedanlığı dönemi başlamıştır. Bu dönemde Rusya, İran ve Osmanlı devletleri arasında Kafkas bölgesine hakim olma mücadelesi yaşanmıştır. Osmanlı Devleti ile Nadir Şah arasındaki savaşlar Osmanlı'nın yenildiği Revan savaşıyla son bulmuş ve savaş on dört yıl sürmüştür. Osmanlı Devleti İran

sınırına yakın yerlerdeki topraklarını Nadir Şah'a karşı koruyabilmişti. Nihayetinde 1746 yılında iki devlet arasında 1639'daki sınır çizgisini koruyan “II. Kasr-ı Şirin Antlaşması” imzalanmıştır.

Afşar döneminden sonra, İran tahtını ele geçiren Kerim Han Zend ile birlikte İran'da Zend Hanedanlığı dönemi başlamıştır. Zend Hanedanlığı döneminde başlarda hem Osmanlı hem de İran Devleti, aralarındaki ilişkileri bozacak durumlardan kaçınmıştı. Fakat bu uzun sürmedi, Kerim Han Zend Rusya karşısında zor anlar yaşayan Osmanlı'nın zayıf döneminden yararlanarak Basra'ya saldırmıştı. Bununla da yetinmeyen Kerim Han Zend, Baban Ocağının mutasarrıflığı için kardeşler arasında çıkan ve Osmanlı'nın bir iç meselesi olan husumete müdahale ederek iki ülke ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Bağdat toprakları İran Devleti için her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Kerim Han Zend Bağdat'ı kendi topraklarına katmak istemiş bundan dolayı o bölgede çıkan karışıklıkları desteklemiş ve saldırmak için bahaneler yaratmıştır.

İran'da Kaçar Hanedanı döneminin başlamasıyla birlikte Osmanlı - İran ilişkilerini üç noktada ele almak mümkündür; “ Birincisi, her iki tarafın uzun süre uğrunda mücadele ettiği Kafkas Ülkeleri; ikincisi, Irak-ı Acem dediğimiz bugünkü İran - Irak sınır bölgesini teşkil eden bilhassa Şiilik nokta-i nazarından önemli addedilen Kerbela dahil olmak üzere arazidir. Üçüncüsü ise, Doğu Anadolu'da Osmanlı-İran hudut bölgesinde yaşayan bazı konar - göçer aşiretlerin yarattığı problemlerdir.”¹ XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı-İran ilişkilerinde yaşanan Vehhabilik meselesi, Baban Sancağı, sınır boylarındaki Kürt aşiretleri ve Valiler meselesi iki devleti savaş eşiğine getirmiştir. İngiltere ve Rusya devletlerinin aracılığı ile iki devlet arasında imzalanan I. ve II. Erzurum Antlaşması da maalesef sorunları çözememiştir.

Osmanlı ve İran Devleti arasında II. Erzurum Antlaşması ile çözülemeyen ve 1876 yılına kadar devam eden sorunlar, çalışmamızın ikinci bölümü olan II. Abdülhamit döneminde Osmanlı-İran ilişkileri (1876 -1909) başlığında ele alınmıştır. Nasireddin Şah ve II. Abdülhamit arasında yaşanan başlıca sorunlar; Kotur meselesi, Şehzade

1 Mehmet Saray, Türk – İran İlişkileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 75.

Abbas Mirza'nın Osmanlı topraklarından çıkarılması, Şeyh Ubeydullah isyanı ve hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin yarattığı gerginliklerdi. Kotur ve Şehzade Abbas Mirza sorunları Osmanlı-Rus savaşından dolayı İran Devleti'nin lehine çözülmüştür. II. Erzurum Antlaşması'ndan sonra iki devlet arasında sınırların belirlenmesi için kurulan komisyonlardan, ihtilafli bölgeler yüzünden herhangi bir netice alınamamıştır. II. Abdülhamit döneminde kurulan Lahican ve Rumiye Komisyonlarından da maalesef yine bir netice alınamamıştır. Bunun üzerine belirlenemeyen sınırlar ve halledilemeyen aşiretler arası sorunlar yüzünden 1905 yılında Osmanlı kuvvetleri İran topraklarına girmiştir. İki devlet arasında 1913 yılında “İstanbul Protokol Antlaşması” imzalanmıştır. Fakat başlayan I. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır.

“II. Abdülhamit döneminde hudut bölgesinde yaşayan Kürt Aşiretlerinin durumu” başlığı altında, hudut bölgesinde yaşayan ve iki devlet arasındaki ilişkileri sürekli çıkardıkları sorunlar yüzünden bozan bazı Kürt aşiretlerinin yaşamı hakkında bilgi verilmiştir. Aşiret sistemi, aile yapısı, gelenek-görenekler ve Kürtlerde din ve dil gibi hususları sosyal yaşamları başlığı altında kronik ve tetkik eserlerden yararlanılarak incelenmiştir. Kürtlerin göçebelik, yarı göçebelik ve yerleşik yaşama dayanan ekonomileri ve temel geçim kaynaklarını, ekonomik yaşam başlığı altında verilmiştir.

“ II. Abdülhamit Döneminde hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin iki ülke ilişkilerine etkileri” başlığı altında ise II. Abdülhamit döneminde, Osmanlı-İran hudut bölgesinde yaşayan ve iki devlet ilişkilerinde sorun çıkaran bazı Kürt aşiretlerinden Adamanlı, Artuş, Bilbas, Caf, Celali, Haydaranlı, Hemvend, Herki, Mamiş, Merziki, Milan, Miran, Pişder, Sencabi ve Şikak aşiretlerinin ikamet ettikleri bölgeler, hane sayıları, kendilerine bağlı taifeleri ve geçim kaynakları hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Çalışmamızın temel konusu olan, iki devlet arasındaki ilişkileri etkileyen Kürt aşiretlerinin çıkardığı başlıca sorunlar bu başlık altında ele alınmıştır. Sorunlar; Kürt aşiretlerinin hudut ihlalleri, göçebe Kürt aşiretlerinin yaylak-kışlak meselesi (Caf ve Sencabi Aşiretlerinin göç zamanlarında çıkardıkları sorunlar), suçluların firar sığınma ve iade sorunları, Kürt aşiretlerinin karşı devlete ilticaları, Osmanlı-İran hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin aralarındaki husumetler, hudut bölgesinde meydana gelen gasp ve katl olayları ve son olarak Şeyh Ubeydullah isyanıdır.

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı- İran ilişkilerinde Kürt aşiretlerinin etkilerini ele aldığımız bu çalışmamızda, öncelikli kaynağımız Osmanlı Arşiv belgeleridir, ayrıca kronik ve tetkik eserlerden de istifade edilmiştir. Çalışmamızda kullandığımız kaynaklar şunlardır:

Arşiv kaynakları, Başbakanlık Osmanlı Arşivi içinde bulunan tasnifler ve bunlar içinde konumuzla ilişkin olarak yer alan belgeler temel kaynaklarımız olmakla birlikte bu tasnifler de kendi içinde belirli isimleri vardır. En çok kullandığımız Osmanlı arşiv belgelerinden olan Babıali Evrak Odası belgeleri (m.1892-1908) Osmanlının son dönemine ait orijinal olarak tasnifli arşiv malzemesinden oluşmaktadır.

Çalışmamızda kullandığımız diğer kaynaklar olan tetkik ve kronik kaynaklar; Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet adlı eseri, Derviş Paşa ve Mehmed Hurşid Paşa'ya ait Seyahatnameler ve XX. yüzyılın başlarında yabancı görevli ve seyahatlerin aşiretler hakkında incelemelerde bulunup kaleme aldıkları eserlerdir².

² Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Osmanlı Tarihi, Cilt IV., V., VI., Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994. Derviş Paşa, Tahdidi Hudud-ı İraniye, Matbaa-i Amire, İstanbul 1870. Mehmed Hurşid Paşa, Seyahatname-i Hudud, (Çev. Alaatin Eser) İstanbul 1997. Bertram Dickson, "Journey in Kurdistan", The Geographical Journal, Vol: 35., No:4 (Apr. 1910). Mark Sykes, " The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire", The Journal of The Royal Anthropological Institute of Great Britan and Ireland. P. İ. Averyanov, Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl), (Çev: İbrahim Kale) Avesta Yayınları, İstanbul 2010.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNE KADAR OSMANLI - İRAN İLİŞKİLERİ (1502–1876)

1.1. SAFEVİ DEVLETİNİN KURULUŞU VE OSMANLI – SAFEVİ İLİŞKİLERİ

Safevi Hanedanının başı Saffiyüddin, İran Azerbaycan'ının Erdebil kasabasında doğmuş büyüyünce Halvetiye tarikatı müessisi Şeyh Zahid-i Geylani'yi bularak ona intisap etmiş ve Şeyh Zahid'in kızıyla evlenmiştir. Şeyh Zahid'in ölümünden sonra da tekkenin başına geçmiştir. Tekkenin başında olduğu zaman zarfında da Türk ve Moğol sultanlarından büyük saygı görmüş ve maddi destekler almıştır.³

Saffiyüddin'in tekkenin başına geçmesinden itibaren tarikat “Safeviye” diye anılmaya başlamıştır. Safeviye tarikatı Çin' kadar yayılmış ve tarikatın en büyük etkisi ise Suriye, İran, Azerbaycan ve Anadolu'daki konar-göçerler üzerinde olmuştur. Saffiyüddin'in oğlu Sadreddin Musa ile Safevilerin, siyasi iktidarları tehdit eder boyuta geldikleri görülmüştür. Azerbaycan Hakimi Emir Çoban, Sadreddin Musa'nın bazı teşebbüslerinden dolayı onu hapse attırmıştır. Sadreddin'in oğlu Hoca Ali ise babasının aksine daha sakin bir hayat yaşamıştır. Hoca Ali'nin halefi Şeyh İbrahim ölünce Şeyh Cüneyd tarikatın başına geçmek istemiş, bu isteğine karşı olan amcası Şeyh Cafer ona engel olmaya çalışmış ve onu Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a şikayet etmiştir. Şeyh Cüneyd, Cihanşah'ın talep ve tehditlerine dayanamayarak Erdebil'den ayrılıp Anadolu'ya geçmiştir. Ancak Şeyh, Osmanlı ve Karaman Beyleri tarafından da kabul görmemiştir. Bunun üzerine Halep ve Suriye taraflarına geçip faaliyetlerine devam etmeye çalışmışsa da buralardan da uzaklaştırılmıştır. Trabzon'a geçtiğinde ise Osmanlı Devleti'nin baskısıyla karşılaşmıştır. Bölgeden uzaklaşmak zorunda kalan Şeyh Cüneyd

³ Bekir Kütükoğlu, Osmanlı – İran Siyasi Münasebetleri (1578 – 1590), Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1962, s. 2. Tufan Gündüz, Son Kızılbaş Şah İsmail, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 21.

Akkoyunlu ülkesine geçip Uzun Hasan'a sığınmıştır. Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice Begüm Sultan ile evlenmiş ve yaptığı bu evlilik itibarının artmasına ve karizmasının güçlenmesine imkan sağlamıştır.⁴

Sünnî bir hükümdar olan Uzun Hasan'ın Şeyh Cüneyd'e karşı iyimser tutumunun altındaki sebep, Karakoyunlu Cihanşah'a karşı Şeyh Cüneyd'in müridlerinden istifade etmek gibi bir düşüncenin olması idi. Uzun Hasan ile Fatih Sultan Mehmed'in aralarının iyice bozulmasından dolayı çıkacak bir savaştan önce Akkoyunlu ülkesinin terkedilmesi gerektiğini düşünen Şeyh Cüneyd, müridleriyle Erdebil'e geçmiştir. Bir müddet sonra Şeyh Cüneyd Kafkaslara yönelmiş ve Çerkezlere saldırarak ganimetler elde etmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Şirvan Şahı Halil, Şeyh Cüneyd ve müridleriyle yaptığı savaşta onu öldürmüştür (1460).*

Şeyh Cüneyd haleflerine örgütlenmeleri ve büyümeleri için üç şey bırakmıştır; Sufi gazilere dayalı militan bir askeri örgüt, Safevi tarikatının manevi liderliği ve Akkoyunlu hanedanı içinde oluşturulmuş güçlü bir mevzi.⁵ Şeyh Cüneyd'in öldürülmesinden bir süre sonra, Uzun Hasan 1468'de Karakoyunlu Cihanşah'ı yenerek bütün Azerbaycan'ı hakimiyetine almıştır. Şeyh Cüneyd'in Hatice Begüm'den olan oğlu Şeyh Haydar'ı dayısı Uzun Hasan büyütmüş ve kızı Alemşah Begüm ile evlendirmiştir. Bu evlilikten oğulları sırasıyla, Sultan Ali, İbrahim ve İsmail doğmuştur. Uzun Hasan'ın iznini alarak Erdebil'de tarikatın başına geçen Şeyh Haydar, babası gibi Şirvanşah ülkesindeki Çerkezlere baskınlar düzenlemiştir. Bu gelişmeler sırasında Şeyh Haydar müridlerine on iki dilimli ve kırmızı renkli bir başlık giydirmiş bu suretle kendinden olanlar ile olmayanları sembolik olarak ayırmıştır. Bundan dolayı Safevi tarikatının müridlerine Kızılbaş denilmiştir. ⁶

Tabersaran'da Süleyman Bey'in kumandasındaki Akkoyunlu ordusu ile yapılan savaşta Şeyh Haydar öldürülmüştür. Bunun üzerine Tekkenin başına oğlu Sultan Ali geçmiştir.

4 Gündüz, s. 24-28

* Erdebil Sufilerinin Şeyh Cüneyd'in ölümünü hiçbir zaman kabulenmedikleri onun hakkında "öldü" fiilini asla kullanmadıkları tespit olunmaktadır, ayrıca Tarikatın Şiileşmesini Şeyh Cüneyd'in kişiliğinde ve faaliyetlerinde bulmak da mümkündür. Gündüz, s.24.

5 Ahmet Özer, Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler, Hemen Kitap Yayınları, İstanbul 2010, s. 93.

6 İbrahim Aykun, Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı İnan Hudud Antlaşması, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1995, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 2. Gündüz, s. 29-31.

Sultan Ali, Akkoyunlu hükümdarı Yakub beyin ölümünden sonra başlayan taht kavgalarında faal rol oynamaya başlamıştır. Sultan Ali'nin yardımcıları sayesinde Akkoyunlu tahtına geçen Rüstem Bey, Sultan Ali'nin nüfuzundan çekinmiş ve onu ortadan kaldırmayı düşünmüştür. Sultan Ali bunları öğrenince Tebriz'den ayrılmış ve bu esnada Akkoyunlu kuvvetleriyle girdiği mücadelede öldürülmüştür.⁷

1.1.1. Şah İsmail Dönemi ve Çaldıran Savaşı

Şah İsmail ile birlikte, Safevi Hanedanında ve İran tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Çünkü İsmail, Safevi Devleti'nin resmi kurucusu sayılmaktaydı. Şah İsmail, Ustaclu, Rumlu, Dulkadirli, Varsak, Şamlu, Musullu, Tekeli, Karamanlı, Karadağlı, Bayburtlu, Avşar ve Çapanlı gibi birçok Türk oymağının desteğini almıştır. Bu Türkmen zümrelerine, kendisine “Şah” dedirterek etrafında birleştirmiştir. Şah İsmail Türkmenlerden oluşturduğu askerler ile Akkoyunlulara karşı kazandığı zaferinin ardından, Tebriz'e girerek hakimiyetini kurmuş ve kısa sürede tüm İran'ı egemenliği altına almıştır.⁸ Şah İsmail 1503 yılında Hemedan civarında kalan Akkoyunlu kuvvetlerini de mağlup ederek Orta ve Güney İran'ı zapt etmiştir.⁹ Şah İsmail 1507'de Diyarbakır'ı kurduğu devletin topraklarına katmıştır.¹⁰ Şah İsmail'in Anadolu'nun doğusu ve güneydoğusundaki başarısı Kürt beylerinin Safevi Devleti'ne yakınlaşmasını sağlamıştır. Safevilere yakınlık duyan Hasankeyf Emiri Melik Halil Eyubi, Bitlis Emiri Emir Şeref, Hizan Emiri Emir Davud, Sason Beyi Ali Bey, Namran Beyi Abdal Bey'in içinde bulunduğu bir kurul bağlılıklarını bildirmek ve Şah İsmail ile görüşmelerde bulunmak amacıyla Şah'ın Tebriz'deki Sarayına gitmişlerdi. Ancak bu beyler, Diyarbakır Valisi Muhammed Ustaclu'nun Şah'a gönderdiği mektuptan dolayı tutuklanarak zindana atılmışlardı. Kürt emir ve beylerin Diyarbakır Valisine gerekli yakınlığı göstermemeleri ve yardım etmemeleri zindana atılma sebepleri olarak ileri sürülmüştür. Bununla da yetinmeyen Şah, zindana attığı Kürt emir ve beylerin bölgelerine kendi valilerini de atamıştır. Bir süre sonra doğu sınırındaki Özbek

7 Aykun, s. 2. Gündüz, s. 35-37.

8 Sıtkı Uluerler, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774 -1848), Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ 2009, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.11.

9 Faruk Sümer, Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Atatürk Kültür, TTK, VII. Dizi, Ankara 1992, s. 128.

10 Sıtkı Uluerler, s. 11-12.

saldırıları duyulunca Şah, Bitlis Emiri Şeref Han ve Hasankeyf Emiri Melik Halil hariç öteki bey ve emirlerin tümünü, kendisine destek olmaları için serbest bırakmıştır. İki emiri ise rehin olarak elinde tutmuştur. Ancak bu zindana atılma olayı Kürt bey ve emirlerini Şah İsmail'den soğutarak Osmanlı Devleti'nin safına itmiştir. Önemli bir diğer nokta ise Osmanlı Sultanı Yavuz Selim'in Şah İsmail'in aksine Sünnî Kürt beylerine karşı dayanışma ve ittifak politikası izlemiş olmasıdır.¹¹

Şah İsmail Anadolu'ya Dai veya Halifeler göndererek hem Şiiliği yaymayı hem de batıya doğru ilerlemeyi hedeflemiştir. Bunlardan en önemlileri Şahkulu, Babatekeli ve Nur Ali Halife idi. Bu halifeler Osmanlı Devleti'ni çıkardıkları isyanlar ile uğraştırmışlardı. II. Beyazıt'ın ılımlı politikasına karşı oğlu Yavuz Sultan Selim daha Trabzon'daki şehzadeliği sırasında doğudan gelen bu tehlikeyi farketmiş ve ara sıra yaptığı akınlarla Safevilerin ilerleyişine mani olmaya çalışmıştır. Yeniçerilerin desteğiyle babasını tahtan indirip kardeşlerini de bertaraf ederek tahtını sağlamlaştıran Yavuz Sultan Selim, İran'a sefer yapmaya karar vermiştir.¹²

20 Nisan 1514 tarihinde başlayan İran seferi öncesinde Yavuz Sultan Selim Osmanlı sarayının hizmetinde nüfuzlu bir Kürt olan danışmanı Mevlana İdris Bitlisi'yi* Kürt aşiret reislerini Safevilere karşı örgütlemesi için göndermiştir. İdris-i Bitlisi yirmiye yakın Kürt aşiret reisinin bağlılığını kazanmayı başarmıştır. Selim'in orduları 1514 yılında Diyarbakır'a geldiğinde Diyarbakır'ın Valisi Muhammed Han Ustaclu ordusunu geri çekmiştir. Şehrin sakinleri önceden Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirdiklerinden dolayı şehir kolayca Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Bunu takip eden 23 Ağustos 1514 tarihindeki Çaldıran Savaşı, Yavuz Sultan Selim'in başkent

11 M. Kemal Işık, Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler, Doz Yayınları, İstanbul 2005, s. 90. Özer, s. 98-99. V. Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, Kürtler ve Kürdistan, (Çev. Kamuran Fıratlı), Doz Yayınları, İstanbul 2004, s. 79-80.

12 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559), Cilt 2. Barış Yayınları, Ankara 1999, s. 92-93.

* Şeyh Husameddin Ali El Bitlisi'nin oğlu olan İdris-i Bitlisi, babasının Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan'ın katipliği vazifesinde olmasından dolayı sarayda büyüüp iyi bir eğitim alabilmiştir. Akkoyunlu tahtına Sultan Yakup geçince onun özel katibi olmuştur. Şah İsmail Akkoyunlu hükümdarlığına son verince İdris-i Bitlisi İstanbul'a gitmiş ve II. Beyazıt tarafından kabul görülmüştür. Çünkü hem Sufi ve Sünnî hem de sarayda yetişmiş büyük bir katip ve diplomat idi. Fakat itibar ve mevkiyi hiç şüphesiz Yavuz Sultan Selim döneminde kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebru Sönmez, An Acem Statesman In The Ottoman Court: İdris-i Bitlisi and The Making of The Ottoman Policy On İran, Boğaziçi Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

Tebriz'i Osmanlı kuvvetlerine bırakan Şah İsmail karşısındaki üstün zaferiyle sonuçlanmıştır. Muhammed Han Ustaclu öldürülmüş ve Safevi ordusunun büyük bir kısmı yok edilmiştir. Çaldıran Savaşı Şah İsmail'in askeri gücüne ve mistik karizmasına indirilmiş ezici bir darbeydi.¹³

Safevi Devleti'nin batı sınırını oluşturan Diyarbakır ve Mardin elinden alınmıştır. Ayrıca o bölgedeki diğer doğu illeri olan Urmiye, İtak, İmadiye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizran, Garzan, Palu, Siirt, Hasankeyf, Meyeforikin ve Cezire-i İbn Ömer ikna edilmeleri neticesinde Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmişlerdi. Yavuz Sultan Selim Mısır seferinde de Halep, Malatya, Urfa, Besni, Ergani, Harput, Divriği ve Siverek'i Osmanlı topraklarına katmıştır.¹⁴

İdris-i Bitlisi, art arda yapılan savaşlar, çıkan fitneler ve karışıklıklardan dolayı çok zor duruma düşmüş olan Kürtlerin yaşadığı bölgelerin gelişip kalkınması için iyi bir idari sistem kurmaya çalışmıştır. Osmanlı yönetimine bağlı olarak Kürt mahalli idareleri ve eyaletlerini kalkındırmak için alınan tedbir ve planlar, Yavuz Sultan Selim'in de takdirini kazanmıştır. Bundan dolayı Yavuz Sultan Selim, Şeyh İdris'e bir ferman ve bu fermanla birlikte on yedi tane bayrak ve atalarından bugüne kadar hep evlatlarına miras olarak gelen Kürt eyalet ve hükümet reislerine gönderilmek üzere beş yüz tane değerli hükümdar nişanı göndermiştir. Ayrıca Sultan Selim Han, İdris-i Bitlisi'ye de özel olarak 25.000 duka altın ile beraber değerli hediyeler göndermiştir.¹⁵

İdris-i Bitlisi yönetimi kolay olsun diye Diyarbakır bölgesini on dokuz sancağa ayırmış ve aynı sistemi Musul ve Urfa'ya da uygulamıştır. Çünkü aşiret reislerinin arasındaki çekişmeler yüzünden o bölgede bir merkezi sistem kurulamamıştı. Fakat İdris-i Bitlisi'nin çabaları neticesinde Kürtler Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında toplanabilmiştir. Diyarbakır Vilayeti'nin on dokuz sancağından on bir tanesi doğrudan Osmalı idaresi altında Anadolu'da idari birlikler şeklinde olmuş ve geri kalan sekiz

13 Ahmet Uğur, Yavuz Sultan Selim, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, II. Baskı, Kayseri 1992, s.68-74. Hakan Özoğlu, Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği, (Çev. Nilay Özak Gündoğan ve Azat Zana Gündoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.65.

14 Uğur, s.93-106. Melike Sarıçoğlu, Osmanlı-İran Hudut Anlaşmazlıkları (1847-1912) ve 1913 İstanbul Protokolü, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2009, s.12.

15 Muhammed Emin Zeki Beg, Kürtler ve Kürdistan Tarihi, (Çev. Vahdetin İnce), Nübihar Yayınları, İstanbul 2012, s. 167.

tanesi ise Kürt emirlerin hakimiyeti altında özek bir yönetime sahip olmuştur.¹⁶ Bu beylikler Sameğan, Kulp, Mehriye, Tercil, Atak, Pertek, Çalpakçur ve Çermik bölgeleriydi. Bu sekiz sancaktaki beyliklerin idaresi veraset yoluyla babadan oğula geçmekteydi. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne doğrudan bağlı beş tane hükümet sancağı bulunmaktaydı. Bunlar; Eğil, Palo, Ceziret İbn Ömer, Hazro ve Genç idi. Diyarbakır Vilayeti gibi Van Vilayeti de otuz yedi sancağa ve Osmanlı Devleti'ne bağlı dört ayrı hükümet sancağına ayrılmıştır. Hükümet sancakları; Hakkari, Bitlis, Mahmudi ve Pinyanişi idi.¹⁷

1.1.2. Şah İsmail Sonrası Osmanlı-Safevi İlişkileri

Çaldıran hezimetinden sonra Şah İsmail on yıl daha hüküm sürmüş ve Yavuz Sultan Selim'den dört yıl sonra vefat etmiştir. Yerine oğlu I. Tahmasb geçmiştir. Osmanlı tahtına geçen Kanuni Sultan Süleyman ise 1533'te İran üzerine sefere çıkmaya karar vermiş ve Bağdat kalesini 1534'te almıştır. Kanuni seferlerini babasının aksine batıya doğru yapmıştır. Bunu fırsat bilen I. Tahmasb boş durmayıp Osmanlı Devleti'ne ait bazı yerleri ele geçirmiştir. Bunun üzerine Kanuni, 1547 yılında tekrar yönünü İran'a çevirmiş Tortum ve Akçakale'yi almıştır. Ordu İstanbul'a döner dönmez Tahmasb, Adilcevaz, Ahlat ve Bargiri'yi ele geçirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman 1553 yılında bu kez bizzat kendisi İran üzerine sefere çıkmıştır. Osmanlı ordusu Nahcivan, Revan ve Karabağ'ı almış, bundan dolayı Şah Tahmasb barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Mayıs 1555 tarihinde Osmanlı ve İran devletlerinin arasında Amasya Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Tebriz, Azerbaycan, Doğu Anadolı ve Irak-ı Arap Osmanlı'ya bırakılmış ve Tahmasb'ın ölümüne kadar Amasya Antlaşması yürürlükte kalmıştır.¹⁸

1576'da Şah Tahmasb'ın ölümüyle oğulları arasında taht kavgaları başlamış bundan yararlanmak isteyen Osmanlı Devleti ise 1578'de İran üzerine yürüme kararı almıştır. Osmanlı Devleti Şirvan, Gürcistan ve Dağıstan'da hakimiyetini kurmuş ve ayrıca Şamah

16 M. Törehan Serdar, Mevlana Hakîmüddin İdris-i Bitlisî, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s. 206.

17 Muhammed Emin Zeki Beg, s. 170.

18 Remzi Kılıç, Kanuni Devri Osmanlı İran Münasebetleri (1520-1566), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 165-363. Kütükoğlu, s. 3.

ve Bakü'yü de topraklarına katmıştır.¹⁹ Osmanlı 1588'de Nihavent'i de ele geçirerek Luri, Küri, Ahıska, Tomaş ve Gürcistan topraklarıyla sınır oluşturmuştur. 1577-1589 yılları arasında yapılan Osmanlı-İran savaşları 21 Mart 1590'da imzalanan İstanbul Antlaşması ile sona ermiştir. Antlaşmaya göre Azerbaycan, Tebriz, Karadağ, Gence, Kars, Tiflis, Şehrizer, Nihavent ve Luristan Osmanlı toprağı olarak kabul edilmiştir.²⁰

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki Celali isyanları ve Avusturya savaşları ile uğraşmasını fırsat bilen Safevi Devleti, Osmanlı Devleti'ne yeniden savaş açmıştır. Safevi Devleti, 1603'te Nihavent, Azerbaycan ve Revan'ı geri almış, Şirvan, Gence ve Şemahi taraflarını da ele geçirmişti. Kars'ı da zapt ederek doğu vilayetlerini yağmalamıştır. 1610 senesinde Kuyucu Murad Paşa iç reformlar ile askerî hazırlıklarını tamamlayarak ardından büyük bir ordu ile Tebriz'e yönelmiş şehri talan etmiştir. Bunun üzerine Şah Abbas barış talebinde bulunmuş ve İstanbul Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne bıraktığı Tebriz ve Revan'ı geri almıştır. 1612'de İki devlet arasında imzalanan Nasuh Paşa Antlaşması üç yıl sonra şartlarına uyulmadığı için bozulmuştur. 1618 yılında imzalanan Serav Antlaşması neticesinde iki devlet arasında tekrar ikinci bir barış sağlanmıştır.²¹

Osmanlı Devleti'nin en zor anlarını fırsat bilen İran Devleti, Osmanlı Devleti'nin Lehlilerin taht kavgaları ve Celali isyanları ile uğraştığı dönemde, Bağdat'ı kuşatmıştır. İran üç aylık bir kuşatma sürecinden sonra Bağdat'ı almış bununla da yetinmeyip Musul ve Kerkük'ü de almıştır. Osmanlı Devleti'nin 1631'deki Bağdat'ı geri alma girişimi başarısız olmuştur. Osmanlı, 1635'te Revan'ı almış fakat bu uzun sürmemiş ve İran Revan'ı Osmanlı'dan geri almıştır.²²

19 Yunus Zeyrek, Tarih-i Osman Paşa: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri (1578-1580) ve Tebriz'in Fethi (1585), T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 13-69, 77-90.

20 Remzi Kılıç, "Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi", (Edi: Mustafa Bıyıklı), Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2008, s. 95-98. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "XVI. Yüzyıl Ortalarında XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar" Osmanlı Tarihi, Cilt III., Kısım II., TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 244 – 245. Kütükoğlu, s. 193.

21 Suraiya Faroqhi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi", Cilt II. (Edi: Halil İnalcık ve Donald Quataert), (Çev: Ayşe Berktaş), Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s.552. Kılıç, "Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi", s.98-103. Uzunçarşılı, Cilt III., s. 247-248.

22 Stanford J. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt I. (Çev: Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2008, s. 242-243. Kılıç, s.106-107.

IV. Murat Bağdat'ın geri alınamamasını ve Revan'ın elden çıkmasını prestij sorunu olarak görmüştür. Bu nedenle IV. Murat kendi komutanlığında Bağdat seferine çıkmış ve 1638'de Bağdat'ı tekrar fethetmiştir. 1639'da Şah Safi'nin IV. Murad'a yenilmesi sonucu imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması Osmanlı-İran sınırını belirleyen ve uzun süre barış getiren bir antlaşma olmuştur.²³

Şah Safi'den sonra tahta sırasıyla II. Abbas ve I. Süleyman geçmiştir. I. Süleyman'ın ölümüyle devletin başına geçen Sultan Hüseyin zamanında ise devlet işlerinde din adamlarının çok önemli konumlara geldikleri görülmektedir. Sultan Hüseyin'in saltanatı döneminde İran'da Şiiliğin etkisi oldukça artmıştır. Doğudan ve batıdan Sünnî dünya ile çevrili olan ve ikisiyle kıyasıya mücadele içinde bulunan İran Devleti, buhranlı dönemler yaşamaya başlamıştır. Özellikle Şah Hüseyin'in keyfi hareketleri ve Sünnî halka devamlı surette baskı yapması Sünnî nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde isyanların çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde ilk Sünnî isyanını Afganlılar çıkarmıştır. Hacı Mir Üveys'in Kandahar'ı işgal etmesi ile başlayan ilerleyiş 1722'de İran'ın içlerine kadar devam etmiştir. Hatta bu ilerleyiş Safevilerin başkenti olan İsfahan'ın zabtına kadar gitmiştir. Afganlıların İsfahan'a girmeleri üzerine Şah Hüseyin esir alınmış oğlu II. Tahmasb da sürgün edilmiştir. Böylelikle İran'da 222 yıl hüküm süren Safevi Hanedanlığı son bulmuştur.²⁴

1.2. NADİR ŞAH DÖNEMİ OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan 1718'e kadar Osmanlı Devleti, İran Devleti ile savaşmamıştır. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile olan savaşları, İran'ın da iç karışıklıklarıyla uğraşması idi. Osmanlı Devleti Pasarofça Antlaşması ile kaybettiği toprakların telafisini doğudan karşılamak istemiştir. İran'da taht kavgaları yaşanırken bundan daha iyi bir zamanlama olamazdı. Ayrıca Kafkaslar üzerinden İran yoluyla Hint Okyanusuna inme düşüncesine sahip olan Rusya da İran'da meydana gelen olaylardan ve karışıklıklardan haberdardı. Rusya emellerine erişmek için Tiflis,

23 Sarıkcıoğlu, s. 14-15. Muhammed Emin Zeki Beg, s. 188,193. Uzunçarşılı, s. 248 – 249. Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi Osmanlı Devleti'nin Tahlilli Tenkidli Siyasi Tarihi, Cilt II., Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 152, 159. Kılıç, s. 108-110.

24 M. Münir Aktepe, 1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemâni Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnamesi, İstanbul Üniversitesi Fakülte Yayınları No: 1585, İstanbul 1970, s.9-11. Uluerler, s.21.

Dağıstan ve Şirvan'a saldırmıştır. Osmanlı Devleti ile Rusya'nın Kafkas'lardan aynı zamanda ilerlemesi iki devleti karşı karşıya getirmiştir.²⁵

İran'ın kuzey batısının büyük bir kısmı Rusya hakimiyetine girmişti. İran'ın doğu tarafını ise Afgan Mir Üveys'in oğlu Mahmut Han ele geçirmiştir. II. Tahmasb'ın elinde ise Osmanlı Devleti'nin doğu sınırında olan İran şehirleri kalmıştı. Osmanlı Devleti 1723'te Kirmanşah, Erdelan, Hoy, Tasuç, Çars ve Selmas şehirlerini alarak Tebriz önüne kadar gelmişti. İran topraklarındaki bu ilerleyiş Osmanlı Devleti'ni Rusya ile karşı karşıya getirmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti'ne iki devletin aldıkları toprakların kendilerinde kalmasını teklif etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti bu teklifi kabul etmeyerek uzun süre Müslüman Türklerin hakimiyeti altında kalmış olan Derbend, Bakü ve Dağıstan bölgelerinin Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını istemiştir. Rusya bu isteğe yanaşmayınca müzakereler uzamış nihayetinde Rusya Hazar kıyılarına yerleşmede Osmanlı'ya karşı hiçbir art niyetinin olmadığını teminatını vermiş bunun üzerine Osmanlı Devleti bunu kabul etmiştir.²⁶

II. Tahmasb, katılmadığı Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki müzakereler sonucunda belirlenen antlaşmaya karşı çıkmış ve bu anlaşmayı tanımadığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti, İran Devleti'nin bu tutumuna karşılık Tebriz, Hemedan, Nihavent ve Revan'ı 1724'te ele geçirmiştir.²⁷ İran'ın doğusunu ele geçiren Afganlı Eşref Han, Osmanlı Devleti ile 1727'de anlaşarak 12 Ağustos 1728 tarihinde İran'ın batısının Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu kabul etmiştir. Horasan'a çekilmiş olan II. Tahmasb ise Doğu İran'da Nadir Şah'ın desteğini alarak onun komutasındaki kuvvetlerle İsfahan'ı Afganlıların elinden almıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile Eşref Han arasındaki antlaşma geçerliliğini kaybetmiştir. Nadir Şah 1730'da Osmanlı Devleti'ne savaş açarak kuzeybatı eyaletlerini kısa sürede geri almış olmasına rağmen 1731'de Tebriz ve Hemedan'ı Osmanlı Devleti'ne geri vermek zorunda kalmıştır.²⁸ 1732 İstanbul İncili Köşk Antlaşması ile Osmanlı Devleti Şirvan'ı kendine sınır edinmiştir. Nadir Şah, II. Tahmasb'ın Osmanlı Devleti ile imzaladığı antlaşmayı beğenmemiştir. Nadir Şah, II.

25 Cemal Gökçe, Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya siyaseti,(Basılmış Doktora Tezi) Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını No:1., İstanbul 1979, s. 30-31.

26 Aktepe, s.12-23. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt. IV. Bölüm I. s. 174. Sarıkcıoğlu, s. 16.

27 Aktepe, s.32-34.

28 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Bölüm I. s.221.

Tahmasb'a karşı bir darbe yaparak onu tahtan indirmiş ve henüz birkaç aylık olan II. Tahmasb'ın oğlu III. Abbas'ı tahta geçirmiştir. Kendisini de Vekilü'd-devle ve Naibü's Saltana ilan ederek yönetimi ele geçirmiştir. Yapılan taht değişikliğinden dolayı İran'da taht kavgaları başlamıştır.²⁹

Nadir Şah'ın Afganlıları ülkeden çıkarması, İran'ın doğu ve güney doğusunda hakimiyeti sağlaması, yaptığı seferler sonucunda Rusların elinden Gence, Revan ve Şirazi alması, Sünnî olmasına rağmen Şii ulema ile iyi geçinmesi onun gücünü ve prestijini artırmıştır. Kazandığı başarılar sayesinde toplanan İran kurultayında “ Şah” ünvanıyla 1736'da devletin başına geçmiştir. Nadir Şah İran Devleti'nin başına geçme şartı olarak Caferi mezhebinin benimsenmesini istemesine rağmen Şii ulemadan oluşan kurultay Nadir Şah'ın devletin başına geçmesini istemiştir. Sonuç olarak İran yönetiminin başına Türk -Afşar boyundan biri geçmiştir.³⁰

Osmanlı Devleti ile Nadir Şah arasındaki savaşlar Osmanlı'nın yenildiği Revan savaşıyla son bulmuş ve bu savaş on dört yıl sürmüştür. Osmanlı Devleti İran sınırına yakın yerlerdeki topraklarını Nadir Şah'a karşı koruyabilmiştir. Nihayetinde 1746 yılında iki devlet arasında 1639'daki sınır çizgisini koruyan II. Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır.³¹

Nadir Şah Caferiliği beşinci Sünnî mezhep olarak kabul ettirmeye çalışmış ancak Nadir Şah'ın bu isteğini Osmanlı Devleti ve uleması kabul etmemiştir. İran'daki Şii kesimlerde de Nadir Şah'a karşı bir tepki meydana gelmiş ve Şii muhalefeti gittikçe kuvvetlenmeye başlamıştır. Caferilik mezhebinin kabul edilmesi adına yapılanlar zamanla İran yönetimine karşı pek çok isyanın çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nadir Şah çıkan bu isyanları bastırmaya çalışırken 1747 senesinde kendi karargahında öldürülmüştür. Nadir Şah'ın ölümünden sonra başa yeğeni Ali Kuli Mirza Han geçmiş fakat onun döneminde hazine yağmalanmış ve ülke ağır bir buhranın içine sürüklenmiştir. Mirza Han'a karşı Kaçar Türkleri isyan etmiş ve onu tahtından indirmiştir. Nadir Şah'ın ailesinden Şahrüh

29 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Bölüm I. s.223.

30 Sarıkçıoğlu, s. 17. Uluerler, s. 24. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Bölüm I. s. 234.

31 Donald Quataert, Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922, (Çev. Ayşe Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 75-77. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Bölüm I. s.309. Sarıkçıoğlu, s. 18-19.

izlediği politika ile Şii ulemanın desteğini alarak 1750'de devletin başına geçmiştir.³² İran'ın böyle bir kargaşa içinde olmasından cesaret alan valiler ülkenin her yanından bağımsızlıklarını ilan ederek kendi başına buyruk hareket eder olmuşlardı. Şahrüh sadece Horasan'da tutunabilmişse de Zend Hanedanından Kerim Han Zend onu tahtan indirmiş ve devletin yönetimini ele geçirmiştir.³³

1.3. ZEND HANEDANLIĞI DÖNEMİ OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

İran'da iktidarı ele geçirdikten sonra tahtını da sağlamlaştıran Kerim Han Zend'e Osmanlı hükümdarı I. Mahmut bir mektup göndererek 1746 yılında yapılan antlaşmanın geçerli olduğunu, İran ile anlaşmazlık çıkarabilecek olaylardan kaçınılacağını ve hudutlarda bulunan görevlilere dostluğun bozulmaması için talimat verildiğini iletmış ve buna ilaveten iki devlet arasındaki iyi ilişkilerin devamını sağlamak amacıyla Kerim Han Zend'in şahlığını tanıdığını da açıklamıştır. Osmanlı Devleti'nin gösterdiği hassasiyete rağmen iki devlet arasında sorunlar eksik olmamıştır. Osmanlı Devleti 1768 -1774 yılları arasında Rusya ile savaşmaktaydı.³⁴ Kerim Han Zend, Rusya karşısında zor anlar yaşayan Osmanlı'nın bu zayıf döneminden yararlanarak Basra'ya saldırmıştır. Bununla da yetinmeyen Kerim Han Zend Baban ocağında kardeşler arasında mutasarrıflık için çıkan ve Osmanlı'nın iç meselesi olan olaya müdahale ederek iki ülke ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Baban Hanedanı, Basra bölgesinin en nüfuzlu ailelerinden birisi idi. Bazen kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan bazen de devletin tutumundan memnun olmadıklarından dolayı İran'a firar etmişlerdi. Baban Hanedanına mensup kişilerin İran'a kaçıp sığınması iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olmuştur.³⁵

Baban mutasarrıfı Mehmed Paşa ile kardeşi Ahmet arasında anlaşmazlık çıkmıştı Bundan dolayı Mehmed Paşa, kardeşi Ahmet Paşa'yı hapsettirmiş bunu gören diğer kardeşi Mahmud Paşa ise Bağdat Valisinin yanına kaçmıştı. Mehmed Paşa'nın hareketlerinden hoşlanmayan Bağdat Valisi, Mahmut Paşa'yı mutasarrıflığa tayin etmek

32 Uluerler, s. 28.

33 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt. IV. Bölüm I. s. 458.

34 Durmuş Yılmaz, Osmanlı'nın Son Yüzyılı: Cumhuriyete Giden Yol, Çizgi Kitapevi, Konya 2004, s.84-87.

35 Aykun, s.13. Mehrdad R. İzady, Bir El Kitabı Kürtler, (Çev: Cemal Atilla), Doz Yayınları, İstanbul 2011, s. 119. Muhammed Emin Zeki Beg, s. 204.

istemişse de Mahmut Paşa kardeşi Ahmet Paşa'nın mutasarrıf olmasını istemiştir. Mehmed Paşa ise bunun üzerine İran'a kaçmıştı. İran destekli kuvvetle Ahmet Paşa'nın karşısına çıkan Mehmed Paşa mağlup edilmiştir. Kerim Han 20.000 kişilik bir kuvveti Doğu Anadoluya 20.000 kişilik bir kuvveti de kardeşi Sadık Han komutasında Basra'ya göndermiş ve Basra İranlılar tarafından ele geçirilmiştir.³⁶

Osmanlı Devleti 1776'da bir yandan İran'a savaş açarken diğer yandan da Kafkaslardan tehlike gelmemesi için Azerbaycan ve Gürcistan Hanları ile anlaşma yoluna gitmiştir. Kerim Han Zend tek başına Osmanlı Devleti'ne karşı kesin bir sonuç alamayacağını bildiğinden, Rusya ile bir ittifak kurma arayışına girmiş ve 1776 yılında Rusya ile bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Kerim Han Zend doğudan, Rusya ise balkanlardan Osmanlı devletine saldırıya geçecekti. Ancak Kerim Han Zend'in 1779'da ölmesi ve İran'da tekrar taht mücadelesinin başlamasıyla Osmanlı için tehlike doğuracak bu ittifak geçersiz olmuştur. Osmanlı Devleti Basra'yı almış ve Mütesellim Süleyman Paşa'yı oraya tayin etmiştir.³⁷

1.4. KAÇAR HANEDANI DÖNEMİ OSMANLI -İRAN İLİŞKİLERİ (1794-1876)

1.4.1. İran'da Kaçar Hakimiyetinin Kuruluşu ve Aga Muhammed Han Zamanı Osmanlı-İran İlişkileri

İran'da Kaçar dönemini başlatan Aga Muhammed Han'ın dedesi Feth Ali Han Kaçar Hanedanının asıl kurucusuydu. Babası Muhammed Hasan Han, Nadir Şah sonrası İran'da başlayan saltanat çekişmelerinde aktif olarak yer almıştır. Kerim Han Zend, İran'da hakimiyeti ele geçirme sürecinde Muhammed Hasan Han ile mücadeleye girmişti. Başlarda Muhammed Hasan Han üstünlük kurmuş hatta oğlunu da Azerbaycan'a Vali olarak tayin etmiş olmasına rağmen Kerim Han'a mağlup olmaktan kurtulamamıştı. Bu mağlubiyetle birlikte Kaçar yükselişi de durmuştur. Kerim Han Zend, Muhammed Hasan Han'ın oğlu Aga Muhammed Han'ı Şiraz'a rehin olarak götürmüştür. Aga Muhammed Han, Kerim Han'ın ölümünden sonra Şiraz'dan kaçarak Rey bölgesine gelmiş ve kardeşleriyle mücadeleye girmiştir. 1782 senesinde Esterabad'a

³⁶ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Bölüm I. s. 458 -460. Aykun, s. 14.

³⁷ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Bölüm I. s. 462. Uluerler, s. 30 – 31.

gelen Aga Muhammed Han, kısa sürede hakimiyetini genişletmeye başlamıştır. 1794'te Zend soyundan Lütü Ali Han'ı ortadan kaldırdıktan sonra Tahran'da İran Devleti'nin başına geçerek hanlığını ilan etmiştir.³⁸

Aga Muhammed Han devletin başına geçtikten sonra öncelikle devletin iç güvenliğini sağlamaya çalışmış sonrasında ise gözünü sınır dışındaki topraklara dikmiştir. Aga Muhammed Han Meşhet, Kabil ve Afganistan'a yönelerek buraların İran'a tabî olmasını sağlamıştır. Aga Muhammed Han 1795'te Rusya'nın ele geçirdiği Kafkasya ve Gürcistan'ın üzerine yürümüştür.³⁹ Kafkaslara hakim olma isteği XIX. yüzyıl boyunca üç devleti karşı karşıya getirmiştir; Rusya, İran ve Osmanlı. XVIII. yüzyılın sonunda bu devletlere İngiltere de eklendi, çünkü İngiltere'nin Hindistan'daki sömürgeleri, Kafkaslardan gelecek Rus tehditiyle karşı karşıyaydı.

Muhammed Han Azerbaycan'daki Rus ilerleyişinden rahatsız olmuş ve bu güçlü devlete karşı savaş açmak istemiştir. Bu nedenle Osmanlı ile ittifak arayışı içine girmiştir. Fakat Osmanlı Devleti Rusya ile yaptığı savaşta mağlup olduğu için ikinci bir mağlubiyet almak istemediğinden bu girişime olumlu bir cevap verememiştir. Buna rağmen Rusya ile savaşmaya kararlı olan Aga Muhammed Han Gürcistan'a doğru hareket edip Şuşi Kalesi'ni kuşatmıştır. Bunun üzerine Rusya'da Tahran'a kadar ilerlemiştir. Fakat II. Katerina'nın ölümü bütün dengeleri değiştirmiş, Rus tehlikesini durdurmuş ve Aga Muhammed Han'a da nefes aldırtmıştır. Aga Muhammed Han 1797 senesinde bir suikast sonucu öldürülmüştür.⁴⁰

Muhammed Han zamanı Osmanlı -İran ilişkilerine kısaca değinecek olursak; Osmanlı Devleti, Aga Muhammed Han'ın İran'da hakimiyetini tesis etme mücadelesini yakından takip etmesine rağmen İran'ın iç sorunu olarak görmüş ve sadece olup bittikleri takip etmekle yetinmiştir. Osmanlı Devleti o dönem de Muhammed Han'ın rakipleriyle herhangi bir ittifaka girmekten kaçınmıştır. Aynı şekilde Aga Muhammed Han'ın Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile kurmaya çalıştığı iyi ilişkiden anlaşılacağı üzere kendisi de

38 Muhammed Reza Djalili ve Thierry Kellner, İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi, (Çev: Dr. Reşat Uzmen) Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010. s. 13-14. Filiz Güney, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri ve İrana Giden Osmanlı Elçileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE., (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Afyon 2005, s. 27 – 30. Uluerler, s. 66 – 69.

39 Sarıkçıoğlu, s. 21.

40 Uluerler, s. 79 -80.

Osmanlı ile İran arasında sorun çıkaracak herhangi bir eylemde bulunmaktan sakınmıştır. Ancak Revan sorunu iki ülke arasında tedirginliğe sebep olmuştur. Aga Muhammed Han'ın faaliyetlerinden rahatsız olan Revan, Şuşi ve Karabağ Hanı Osmanlı'ya müracaat ederek yardım talebinde bulunmuşlardı. 1794- 1795 senesinde Muhammed Han'ın Gürcistan, Şirvan ve Revan üzerine harekete geçeceği, bu suretle asker toplayacağı duyulunca Revan ahalesinin Osmanlı tarafına göç etme durumu söz konusu olmuştur. Muhammed Han'ın bu girişimlerinden rahatsız olmasına rağmen Osmanlı Devleti, herhangi bir savaşa da girmenin mümkün olmayacağını bildiği için sadece Kars, Çıldır, Beyazıd, Van ve Erzurum taraflarına zorunlu bir şekilde gelmiş olan muhacirlerin kabulünü onaylamıştır. Osmanlı Devleti'ni İran konusunda en fazla rahatsız eden sorunlardan biri İran'ın sınır bölgelerinde toprak elde etme çabaları ve sınır bölgelerinde çıkardığı karışıklıklardır.⁴¹

1.4.2. Feth Ali Şah'ın Saltanatı Zamanında Osmanlı – İran İlişkileri

Aga Muhammed Han öldürülünce kardeşinin oğlu Feth Ali Han Fars'tan Tahran'a gelerek 1797'de şahlığını ilan etmiştir. Feth Ali Şah da selefleri gibi ülke içinde kendisine karşı muhalfe edenlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Saltanatı döneminde uğraştığı en önemli konu ise İngiltere, Fransa ve Rusya'nın emperyalist emelleri için İran coğrafyası üzerinde birbirleriyle rekabette girmesi ve Şah'ın da bu rekabet içinde taraf tutarak varlığını devam ettirmeye çalışmasıydı. Feth Ali Şah dönemi Osmanlı-İran ilişkilerinde en belirleyici unsur, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bu bölgeye yönelik politikalarıydı. İngiltere, Fransa ve Rusya iki devlete sürekli müdahale etmekten ve ikisi arasında meydana gelen en ufak meselelerde dahi devreye girmekten çekinmemiş ve her konuda belirleyici olma vasıflarını devam ettirmişlerdi.⁴²

Feth Ali Şah döneminde Osmanlı-İran ilişkilerinde özellikle Osmanlı sınırındaki İran politikasını belirleyen kişi; Feth Ali Şah'ın veliaht tayin ettiği ve Azerbaycan'a vali olarak atadığı oğlu Abbas Mirza olmuştur.⁴³

41 Uluerler, s. 86 -87.

42 Muhammed Reza Djalili ve Thierry Kellner, s. 16 – 17. Uluerler, s. 92.

43 C. Huart, “ Abbas Mirza” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Cilt I. M.E.B, Yayınları İstanbul 1969,s. 16.

XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı-İran ilişkilerinde Osmanlı Devleti'ni en fazla uğraştıran mesele, sınır bölgelerindeki küçük vilayetlerin özellikle sancakların başına idareci olarak getirilen Kürt aşiret reislerinin birbirleriyle olan mücadelelerinde veya Osmanlı Devleti onları vaziflerinden azl ettiğinde İran'a sığınıp Osmanlı Devleti'nin otoritesini tanımamaları olmuştur. Osmanlı-İran arasında yapılan antlaşmalarda da göreceğimiz gibi antlaşma maddelerinden biri muhakak her iki tarafa firar edenlerin ve sığınanların iade edilmesi olmuştur. Osmanlı Devleti antlaşmaların bu maddesine uyduğu halde İran Devleti çoğu zaman bu hususta keyfi davranmıştır.⁴⁴

1.4.2.1 Vehhabilik Hareketi Meselesi

XVIII. yüzyılda ortaya çıkan bu mezhebin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhab'dır. İslam dinini çok katı kaidelerle ele alan bir anlayışa sahip olan Vehhabilik, kendilerinden olmayanları kafir olarak nitelendirmekteydi ve her türlü süslü mezar ve türbelere karşıydı, öyleki Vehhabilere “mabed yıkıcılar” denilmiştir.⁴⁵ Din konusunda bu kadar katı olan Vehhabiler doğal olarak Şiilik inancına da karşı olmuşlardır. Vehhabiler 1801 senesinde İmam Ali ve İmam Hüseyin'in kabirlerinin bulunduğu kasabaları kuşatarak Kербela'ya saldırmışlardı. Bu saldırılarda Kербela'ya gelmiş binlerce Şii'yi öldürmüşlerdi.⁴⁶ Aslında bu saldırının altındaki neden; 1799 senesinde Şii inancına mensup Necef'teki Hazail Aşireti ile buraya ticaret için gelmiş olan Vehhabiler arasında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Bu anlaşmazlığa dayalı olarak da, iki taraf arasında meydana gelen çatışmada Hazail Aşireti yaklaşık 300 Vehhabi'yi öldürmüştür (Necef Hadisesi). Bağdat'ta veba salgını sorunu varken birde böyle büyük bir sorunun çıkması Bağdat Valisini harekete geçirmiştir. İranlılar için dinî inançları noktasında İmam Ali ve İmam Hüseyin'in kabirleri kutsal mekanlardı ve her yıl bu mekanları İranlılar ziyarete gelirdi. Osmanlı Devleti'ne ait bu topraklara gelenleri korumak şüphesiz bu bölgenin sahibi Osmanlı'nın göreviydi. Kербela hadisesini duyan Şah, Bağdat Valisini suçlayıcı bir mektup yazmış ve derhal Osmanlı Devleti'nden bu olayın intikamını Vehhabilerden

44 Ayrıntılı bilgi için bkz., Sinan Hakan, Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri, Doz Yayınları, İstanbul 2011. Dr. Celile Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, (Çe.: Mehmet Demir) Özge Yayınları, Ankara 1992.

45 Ethem Ruhi Fiğlalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, Şato Yayınevi, İstanbul 2001. s. 96-98. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Osmanlı Tarihi, Cilt IV. Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994. s.1849 - 1871. Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devirleri (XVII. Ve XIX. Asırlarda), TTK. Basımevi, Ankara 1988, s. 2-25.

46 Fiğlalı, s. 99.

almasını istemiştir. Buna ilaveten Şah, büyük bir orduyla gelip Vehhabileri yok ettikten sonra Bağdat'ta saldıracağını belirten bir tehditte de bulunmuştur.⁴⁷ Feth Ali Şah aslında bu olayı Osmanlı'ya saldırmak ve kendileri için kutsal olan bu mekanları almak için bir koz olarak kullanmak istemiştir. İranlıların Kerbela hadisesi ile ilgili şikayetleri ve Vehhabi sorunu halledilmemişken sınır bölgesinde bulunan Kürt Bilbas Aşireti, sorunlar çıkarmaya başlamıştı. Yeni bir sorun daha yaşamak istemeyen Osmanlı Devleti yeni Bağdat Valisi Ali Paşa'yı bu sorunun halledilmesi için vazifelendirmişti. Ali Paşa ise bu sorunu halederek Bağdat içerisindeki itibarını yükseltmiştir.⁴⁸

1.4.2.2. Baban Sancağı Meselesi

Bağdat yönetimi için hala çözülmemiş büyük bir sorun olan Vehhabilik hareketi devam ederken buna birde Baban sancağında yaşanan olaylar eklenmişti. Bağdat Valisi Ali Paşa, Baban Mutasarrıfı Abdurahman Paşa ile Köysancak Mutasarrıfı Mehmed Paşa'yı bir sefer için görevlendirmişti. Her iki mutasarrıfın arasında zaten bir düşmalık vardı ve bundan da faydalanmak isteyen Abdurahman Paşa, bir fırsatını bularak Kerkük civarında Mehmed Paşa'yı öldürmüştür. Bu olaya çok kızan Ali Paşa hala taşkınlıklarına devam eden Abdurahman Paşa'yı görevinden azletmiş ve onun yerine Halid Bey'i Baban mutasarrıflığına atamıştır. Halid Bey Baban mutasarrıflığını ele geçirmek için Sülemaniye'ye hareket ettiğinde Abdurahman Paşa tarafından mağlup edilmiştir. Bunun üzerine Ali Paşa Abdurahman Paşa'nın üzerine harekete geçmiş ve onu mağlup etmiştir. Kürt aşiret reisleri herhangi bir zorlukla karşılaştıklarında İran Şah'ına sığınmışlardı. Aynı şekilde Abdurahman Paşa da İran'a firar etmiş ve İran Şah'ına sığınmıştır. Bu hususla alakalı İran Devleti ile Osmanlı Devleti arasında yazışmalar olmuştur. Abdurahman Paşa olayı, Osmanlı-İran ilişkilerinde ciddi bir gerginliğe sebep olmuştur. İran'ın sert tavrı ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması durumu daha da güçleştirmiştir. Bağdat Valisi Ali Paşa, İran'ın bu hareketlerine öfkelenmiş 12.000 kişilik Irak askerlerinden oluşan bir ordu hazırlayıp İran üzerine harekete geçmiştir. Fakat bu sefer için Padişah'ın iznini almamıştır. Bir Paşanın böyle başına buyruk hareket etmesi kabuledilir bir şey değildi. İstanbul'dan emirname gönderilmiş ve Ali Paşa'dan seferden dönmesi istenmiştir. Ali Paşa'nın iradesi dışında

47 Uluerler, s. 103 -104.

48 Uluerler, s. 111 -112.

ordusundaki askerler Kirmanşah'ı yağmalamıştı. İran Devleti bu hareketen duyduğu rahatsızlığı Osmanlı Devleti'ne iletmişti. Boş durmayan İran Devleti ise Abdurahman Paşa ile İran askerlerini Süleymaniye üzerine göndermiştir. Süleymaniye yakınlarında meydana gelen çatışmada Ali Paşa'nın kethüdası Süleyman Bey esir alınmış ve bunu lehine kullanan Abdurahman Paşa, Ali Paşa'dan af dilemiş, bunun üzerine daha fazla gerginlik yaşanmaması için Ali Paşa, Abdurahman Paşa'nın affını kabul etmiş ve hilat göndererek kendisini Baban Sancağı mutasarrıflığına atamıştır. ⁴⁹ Buna rağmen Bağdat havalisindeki gerginlik maalesef bitmemiştir. Bağdat Valiliğine atanmış olan Davud Paşa'nın döneminde Baban Sancağı mutasarrıfı ile Kirmanşah Valisi Şehzade Muhammed Ali Mirza arasında yapılan gizli ittifaklar devam eden sorunları daha da büyütülmüştür.⁵⁰ Davud Paşa Baban Sancağı yüzünden birkaç defa İran ile savaş eşiğine gelmiş olmasına rağmen, her iki devletin de yeterince sorunları olduğundan meseleler anlaşma ve diyaloglarla haledilmeye çalışılmıştır.

1.4.2.3. Sınır Boylarında Yaşanan Gerginlikler: Valiler ve Aşiretler Meselesi

İran'da merkezi otoritenin başında Feth Ali Şah olmasına rağmen Devlet yönetiminde özellikle Osmanlı Devleti ile ilişkilerde etkili olan isimler, Bağdat ve Kuzey Irak bölgeleriyle ilgilenen Muhammed Ali Mirza ; Tebriz'de olması nedeniyle de Kafkasya bölgesindeki Osmanlı - İran sınırı ile ilgilenen Abbas Mirza idi. Önceki başlık altında Baban Sancağı meselesinde Muhammed Ali Mirza'nın Osmanlı topraklarında çıkardığı sorunlara değinmiştik. Bu başlık altında ise veliaht Abbas Mirza'nın Kafkas bölgesinde Osmanlı sınırındaki sorunlarda nasıl bir rol oynadığını izah etmeye çalışacağız.

Abbas Mirza'nın Hoy şehrini başkent yapma teşebbüsleri ve bu şehrin Osmanlı sınırına yakın olması bölge valilerini tedirgin etmişti. Osmanlı Devleti, Abbas Mirza'nın olası saldırısına karşı sınır vilayetlerindeki valilerin askerî yönden hazır olmalarını istemiş ve İran tarafından gelen bir saldırı olmadan kendilerinin bir saldırıya yeltenmemelerini istemiştir. Beyazıd sancağı mutasarrıfı İbrahim Paşa görevinden alınca İran'a firar etmiş ve sığınmıştır. Osmanlı yönetimi firarının himaye edilmeyip teslim edilmesini istemiş, İran Devleti teslim etmeyince de bu meselenin halli için Erzurum Valisi

⁴⁹ Ahmet Cevdet Paşa, s. 2387 – 2388, 2507 – 2508. Celil, s. 57 – 60. Uluerler, s. 121 – 128.

⁵⁰ Ahmet Cevdet Paşa, Cilt V. s. 2617 – 2620.

Celaleddin Paşa görevlendirilmiştir. Paşa meseleyi daha fazla büyümeden haletmiştir. İki devlet arasındaki bir diğer sorun ise İran hacıları meselesiydi. Abbas Mirza'nın İran hacılarına iyi davranılmamasını bahane ederek hacca gönderme işlemini yasaklamış olması iki devlet arasında çıkacak olan savaş için bir neden olmuştur.⁵¹

Abbas Mirza, Van muhafızı Derviş Paşa ile ilgili şikayetlerde bulunmuş olmasına rağmen Osmanlı Devlet'i bunu kulak ardı etmiştir. Derviş Paşa İran Kürt aşiretlerini de kendine bağlayarak Muş mutasarrıfı Selim Paşa'nın bölgesi olan Bulanık'ta yağmalarda bulunmuştur. Mutasarrıf Selim Paşa da buna karşılık vererek Adilcevaz'ı yağmalanmıştır. Derviş Paşa'nın başına buyruk hareketleri bununla da sınırlı kalmamış, Kürtlerden oluşan bir birlik kurup hem Osmanlı hem de İran sınırındaki ahaliye zulmetmeye başlamıştı. Bu zulümler neticesinde dört bin hane İran tarafına göç etmişti. İran Devleti Derviş Paşa'ya karşılık vererek Van Vilayeti yakınlarındaki köyleri basmıştı. Derviş Paşa'nın vukuatları bununlada sınırlı kalmamış, 1817'de Kürt Sepki Aşiretinin İran taraflarına yaptığı tahripkar saldırılara göz yumduğu gibi İran'dan göç eden ve kabul etmemesi gereken aşiretleri de kabul etmiştir. Yaptığı bu pervasız davranışlar Osmanlı Devleti ile İran Devleti'ni karşı karşıya getirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti onu görevinden alıp bertaraf etme hazırlıklarına başlamıştı. Yapılan müzakerelere rağmen Derviş Paşa'nın İtaati sağlanamayınca da Muş mutasarrıfı Selim Paşa'nın komutasında Van'a doğru harekette geçilmiş ve meydana gelen çetin mücadeleden sonra 1819'da Derviş Paşa yakalanarak idam ettirilmiştir.⁵²

Osmanlı-İran sınırında yaşayan ve konar-göçer olan belli başlı Kürt aşiretleri vardı. Bunlar yaylak-kışlak olarak her iki tarafa geliş gidişler yapardı. Bunlardan özellikle Celali, Haydaranlı, Zilanlı ve Sepki aşiretleri en çok sorun çıkaranlardı. XIX. yüzyılda daha fazla sorunlara sebebiyet veren bu aşiretler hakkındaki asıl mesele kimi zaman Osmanlı Devleti'nin, kimi zaman ise İran Devleti'nin tabiyyetine geçmek istemeleriydi. Kasım Ağa liderliğindeki Haydaranlı Aşireti Muş mutasarrıfı Selim Paşa'dan izin isteyerek Muş taraflarına gelmek istemişti. İran Devleti, Kasım Ağa'nın Osmanlı topraklarına geçmesinden rahatsız olmuş ve aşiretin tekrar İran topraklarına dönmesini istemiştir. Bundan dolayı aşiretin iadesi konusunda Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmaya

51 Güney, s. 40 – 41.

52 Ahmet Cevdet Paşa, Cilt VI., s. 2652 – 2655. Sinan Hakan, s. 29 – 40.

başlamıştı. 1821 başlarında İran Devleti Zilan ve Sepki aşiretlerinden oluşturduğu askerî gücüyle Kağızman'a taarruz ederek halkın eşya ve mallarını gasp etmiştir. Bununla da yetinmeyerek Beyazıd Sancağı ve Erzurum Vilayeti taraflarında da gasp ve yağmalarda bulunmuştur.⁵³ İran Devleti'nin bu saldırıları Osmanlı yönetiminin artık tahamülünün üstünde hareketlerdi. Bu nedenle İran-Osmanlı savaşı kaçınılmaz olmuştur.

1.4.2.4. Erzurum Antlaşması (1823)

Osmanlı Devleti batıda Bosna Hersek ve Yunan ayaklanmalarıyla, Arabistan'da ise Vehhabilerin ayaklanmalarıyla uğraşırken, Haydaranlı ve Sepki aşiretlerinin Osmalı'ya sığınması gibi sebeplerle İran, Erzurum ve Bağdat cephelerinden Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştı. Aslında İran'ın amacı Osmanlı Devleti'nin zor durumundan faydalanarak, 1813'te Rusya ile imzaladığı Gülistan Antlaşması ile kaybettiği yerleri Osmanlı topraklarıyla telafi etmektir. İki devlet arasında 1821'de başlayan savaşa kışın gelmesiyle ara verilmiş, 1822 yılının yazında tekrar başlayan savaşta ise İran Devleti başlayan kolera salgınından dolayı geri çekilmek zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti ise batıda Yunan isyanıyla uğraşmak zorunda kaldığı için İranla yapılacak barışa razı olmuştur. İki devlet arasında yapılan barış müzakerelerinde 1746'da yapılan antlaşmanın esas alınmasına karar verilmiş ve devam eden görüşmeler neticesinde 28 Temmuz 1823 tarihinde Erzurum Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁴

Erzurum Antlaşması'nın içeriğini özetlersek; Osmanlı-İran ilişkilerini bozan ve savaşa neden olan firarilerin teslimi, Haydaranlı ve Sepki aşiretleri İran topraklarında yaşamak isterlerse Osmanlı Devleti engel olmayacak fakat Osmanlı topraklarına tekrar dönmek isterlerse kabul olunmayacak, İranlı hacılar hakkında yeni düzenlemeler yapılacak, hiçbir devlet diğer devletin iç işlerine karışmayacak ve taarruzlarda bulunmayacak, savaş sırasında ve sonrasında alınan kale, kasaba, köy vb. Osmanlı Devleti'ne 60 gün içerisinde iade edilecek⁵⁵ gibi maddeler yer almıştır. Alınan bu kararlara rağmen iki devlet arasındaki sorunlar devam etmiştir. Bu sorunların devam etmesinde hudut

53 Ahmet Cevdet Paşa, Cilt VII. s. 2820. Sinan Hakan, s. 41 – 47. Uluerler, s. 276 – 278.

54 Ahmet Cevdet Paşa, Cilt VII. s. 2881. Sarıkcıoğlu, s. 22 – 24. İbrahim Aykun, s. 16,18.

55 Emine Güleç, Osmanlı-İran İlişkileri ve Erzurum Antlaşması (1820 – 1823), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi) İstanbul 1976. s. 22 -23. Aykun, s. 17. Uluerler, s. 309 - 311.

bölgelerinde yaşayan Kürt aşiretlerin kendi aralarındaki liderlik yarışı ve iki devletten de destek almak amacıyla izledikleri yer değiştirme siyaseti önemli ölçüde etkili olmuştur.⁵⁶

İran, Osmanlı Devleti ile imzaladığı Erzurum Antlaşması'ndan sonra Rusya ile savaşa girmiş ancak bu savaşta büyük bir mağlubiyet almıştır. Savaştan sonra iki devlet arasında Türkmençay Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile İran, Kafkasya, Nahçıvan, Revan, Taliş ve Şuregil eyaletlerini Rusya'ya bırakmış ve Aras Nehri iki devlet arasında sınır olmuştur. Bu antlaşma ile Rusya'nın Kafkasya'daki egemenliği artmıştır. Rusya Kafkaslarda elde ettiği bu başarıdan sonra Osmanlı Devleti'nin üzerine yürümüştür. Rusya'nın batıda Edirne'ye, doğuda Erzurum'a kadar ilerlemesi üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Edirne Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁷ Bu savaşların sonucunda Osmanlı ve İran Devletleri Rusya ile çok ağır şartlar içeren antlaşmalar imzalamışlardı. Rusya'ya karşı alınan bu mağlubiyetler her iki devleti nispeten birbirlerine yakınlaştırmışsa da aralarındaki güven probleminden dolayı bir ittifak kurulamamıştır.

Erzurum Antlaşması'ndan sonra Abbas Mirza (1833) ile Feh Ali Şah'ın (1834) ölümüne kadar iki devlet arasında yaşanan sorunlar:

İran Devleti, Baban Sancağına yönelik öteden beri yürüttüğü müdahaleci tavrını devam ettirmiştir. Erzurum Antlaşması'na göre, Baban Sancağı'na yapılacak mutasarrıflık tayinlerine İran karışmayacaktı. Fakat İran bu hükümlere uymamıştır. Baban mutasarrıfı Mahmud Paşa ile eski Baban mutasarrıfı Abdullah Paşa tekrar sorun çıkarmaya başlamışlardı ve Erzurum Antlaşması'nın hükümleri gereğince İran ile ilişkileri kesmeleri gerekirken hükümlere uymayıp bazı gerekçelerle İran'a sığınmışlardı. Abbas Mirza ise onlara sahip çıkmış ve Osmanlı Devleti'nden Baban Sancağından kendisine yıllık bir vergi ve Kerkük bölgesinin muhafazasıyla görevlendirilen Mehmed Paşa'nın da o bölgeden alınmasını istemiştir. Osmanlı Devleti olayın daha fazla büyümemesi ve çözümü için Tezkireci Esa'd Efendi'yi özel elçi olarak görevlendirmiştir. Önce

⁵⁶ Güney, s.53.

⁵⁷ Doğu cephesindeki savaş ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. P. İ. Averyanov, Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl), (Çev: İbrahim Kale) Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s. 41-47.

meselenin çözümü için Bağdat'a giden Esa'd Efendi mesele çözülemeyince Tebriz'e gitmek zorunda kalmıştır. Abbas Mirza'nın vergi isteği yüzünden mesele uzamış ve çözülememiştir. Bunun üzerine Esa'd Efendi İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.

Eski Bağdat Valisi Davut Paşa döneminden kalan sorunlar yeni Vali Ali Rıza Paşa'nın döneminde devam etmiştir. Davut Paşa zamanında Basra mütesellimliğini yürütürken rahat durmayarak çeşitli olaylara karışan ve aşiretleri kışkırtıp sorun çıkaran Aziz Bey, Ali Rıza Paşa'nın valiliği sırasında İran tarafına kaçarak buraya sığınmış ve karışıklık çıkarmaya devam etmiştir. Aziz Bey bir yandan etrafına topladığı bir miktar askerle güçlenmeye çalışırken diğer yandan da İran'dan alacağını umduğu destekle Bağdat'a saldırmayı düşünmüştür. Her iki devlet arasında yapılan antlaşmalar gereği firarilerin korunmaması ve cezalandırılması gerekmektedir. Bu yüzden Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa tarafından durum derhal Kirmanşah Hakimi Şehzade Hüseyin Mirza'ya bildirilmiştir. İran Devleti, Osmanlı Devleti ile bir kriz yaşamak istemediğinden Aziz Bey'i Şuster denilen mevkide yakalayıp Ali Rıza Paşa'ya göndermiştir.⁵⁸

1.4.3. Muhammed Şah Dönemi Osmanlı – İran İlişkileri (1834 – 1848)

1.4.3.1. Şehzadeler Meselesi

1834'te Feth Ali Şah'ın ölümüyle tahta İngiltere ve Rusya'nın desteğiyle torunu Muhammed Şah geçmiştir. Muhammed Şah Hakimiyetini sağlamlaştırmak için Şehzadelerin bir kısmını Erdebil Kalesi'ne hapsedirmiştir. Şehzadelerden bazılarının önce Rusya'ya sonra Osmanlı Devleti'ne sığınması hususu devletler arası bir sorun haline almıştır. Osmanlı Devleti Mısır meselesiyle meşgul olduğundan ve doğu sınırında yeni bir sorun yaşamak istemediğinden Sultan II. Mahmut, hem tutuklu Şehzadelerin serbest bırakılmasını sağlamak hem de arasına anlaşmazlık yaratan bazı sınır problemlerini görüşmek üzere, Kemal Efendi'yi 1837'de İran'a elçi olarak göndermiştir.⁵⁹ Hala şehzadeler meselesi kesinlik kazanmamış ve çözülmemişken Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın Muhammere şehrine taarruz düzenlemesi sorunların çözümünü geciktirmiştir.

⁵⁸ Uluerler, s. 377-378.

⁵⁹ Güney, s. 55 – 56.

Muhammed Şah, Herat Kalesi'ni muhasara ile uğraşırken İngiltere'nin ısrarı yüzünden Afganlılarla sulh yapmadan muhasarayı bırakarak ordusuyla birlikte Tahran'a dönmüştür. Tahran'da Kemal Efendi'yi üç defa huzuruna kabul eden Şah, Osmanlı Devleti'nin isteklerinin görüşülmesi işini, Sadr-ı Devlet-i İran ve Vezir-i Düvel-i Hariciye'ye havale etmiştir. Üç dört defa yapılan görüşmelerden sonra Erdebil'e hapsedilen şehzadelerin afedilerek ev halklarıyla birlikte eskiden olduğu gibi Tebriz'de ikamet etmelerine müsaade edilmesine karar verilmiştir.⁶⁰

1.4.3.2. Muhammere ve Kürt Aşiretleri Meselesi

Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın elindeki kuvvetleriyle bir ticaret merkezi olan ve Ka'b Aşiretinin yaşadığı Muhammere şehrine hucum etmesi, şehir halkının bir kısmını öldürmesi ve tücarların eşyalarını alması iki devlet arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirmişti. Asıl anlaşmazlık Muhammere'nin kime ait olduğunun belli olmaması idi. Bu husus daha sonra konferansta ele alınacaktı. Muhammere hadisesi devam ederken Osmanlı Devleti'nin tahtına Abdülmecid geçmişti. Mısır sorunu da hala devam etmekteydi. Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa sorununu hala çözememişti. Bu yüzden İran Devleti ile karşı karşıya gelmek istememiştir. Bundan nedenle Sami Efendi'yi Büyükelçi unvanıyla Muhammere meselesinin çözümü için İran'a göndermiştir. İran aşiretlerinden Celali Aşiretinin Beyazıd bölgesinde yaptığı saldırılar zaten gergin olan iki devlet ilişkilerini daha da bozmuştu. Celali Aşiretinin yaptığı taşkınlıklar, Beyazıd Sancağı ile sınırlı kalmamış Kars ve Pasinler bölgesinde de saldırılarda bulunmuşlardı. Beyazıd Mutasarrıfı Behlül Paşa, Celalilerin bu saldırılarını Osmanlı yönetimine birkaç defa bildirmişti. Sorunlar yüzünden Osmanlı Devleti ile İran devleti arasında uzun süre yazışmalar olmuştur. İstanbul ile Tahran arasındaki uzun yazışmalar neticesinde sadece iki devletin birbirleri nezdine gönderdikleri elçilerin masrafı gibi hususlarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar çözülmüş, haledilemeyen meseleler ise Erzurum Konferansı'na taşınmıştır.⁶¹

60 Aykun, s. 19.

61 Aykun, s. 38.

1.4.3.3. Süleymaniye Mutasarrıfı Mahmud Paşa Meselesi

Bağdat Valisi, Süleymaniye Mutasarrıfı Mahmud Paşa'yı bazı uygunsuz davranışlarından ve İran ile bağlantısından dolayı görevinden almıştır. Bu duruma öfkelenen Mahmud Paşa İran ile olan irtibatına ve aldığı desteğe güvenerek azlinden hemen sonra İran'a kaçmış ve Sinne bölgesindeki İran yetkililerine sığınmıştır. Mahmud Paşa'nın azliyle birlikte yerine Ahmet Paşa'nın getirilmesi uygun görülmüştür. İran Devleti, kendisine sığınan Mahmud Paşa'ya eski görevinin iade edilmesi için girişimlerde bulunmuştur. İstanbul'da bulunan İran elçisi Mirza Cafer bu konuyla alakalı İran'ın taleplerini Osmanlı yönetimine sunmuştur. Bunun üzerine durum hakkında gerekli bilgiler alınması için Osmanlı Devleti, Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa ile bu hususta yazışmalarda bulunmuştur. Osmanlı yönetimi yazışmalar neticesinde Mahmud Paşa'nın azlinin doğru olduğuna kanaat getirmiştir. İran Devleti diplomatik yollarla istediğini gerçekleştiremeyince Mahmud Paşa'yı tekrar eski görevine getirtmek için askerî güç kullanmaya karar vermiştir. Sinne Hakimi Şehzade Rıza Kuli Han asker tedarik etmeye ve sefer hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Durumu öğrenen Osmanlı yönetimi, tedbir alınması için hala görev yerine ulaşmamış olan Ahmet Paşa'nın yerine vekili konumunda kardeşi Abdullah Paşa'yı Süleymaniye mutasarrıfı olarak atamıştır. Abdullah Paşa tedarik ettiği askerler ile Süleymaniye'yi savunmak için hazırlıklarını tamamlamıştır. Şehrizor mevkînde meydana gelen mücadelede Abdullah Bey'in kuvvetleri, Rıza Kuli Han'ın kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Mahmud Paşa meselesi yüzünden İran'ın aldığı mağlubiyet iki devlet arasındaki gerginliği artırmış ve savaş eşiğine getirmiştir.⁶²

1.4.3.4. II. Erzurum Antlaşması (1848)

Osmanlı ile İran devletleri, bahsedilen sebeplerden dolayı savaşın eşiğine gelmişlerdi. İngiltere ve Rusya'nın araya girmesiyle iki devlet savaşmaktan son anda vazgeçmişlerdi. Osmanlı-İran arasında arabuluculuk görevi üstlenen Rusya ve İngiltere bölgedeki menfaat ve nüfuzlarını korumak istemelerinden dolayı kendilerininde gözlemci olarak bulunacağı sorunların çözümü için bir komisyon kurulmasını iki devlete önerdi.

⁶² Uluerler, s. 437-438. Güney, s. 66.

Komisyunun toplanma yeri olarak Erzurum Vilayeti seçildi. Dört devletin katılımıyla ilk toplantı 1843'te Erzurum'da oldu. Komisyon çalışmalarına dört yıl boyunca devam edildi. İngiltere ve Rusya tarafından hazırlanan 9 Maddelik taslak, Osmanlı Devleti'nin aleyhine olduğu için Osmanlı hükümeti bu antlaşmanın imzalanmasına rıza göstermedi. Osmanlı Devleti, İran'ın Kerbela ve Muhammere taraflarındaki saldırılarından, gasp ve yağma hareketlerinden şikayetçiydi. Rusya ve İngiltere'nin çabalarıyla II. Erzurum Antlaşması 5 Haziran 1847 tarihinde imzalandı.⁶³

1847'de imzalanan Erzurum Antlaşması'nın üçüncü maddesi gereğince, Osmanlı-İran devletlerinin temsilcileri ile aracı devletler olan Rusya ve İngiltere'nin temsilcileri Osmanlı-İran devletlerinin arasındaki hudut sorununu çözmek için biraraya geleceklerdi. Devletler, II. Erzurum Antlaşması'ndan sonra temsilcilerini göndererek hudut çalışmalarına başlamıştır. Fakat hudut sorunu çözülememiş ve yarım asır boyunca iki devleti de uğraştırmıştır.

II. Erzurum Antlaşmasının maddeleri;

Madde 1. İslam devletler bugüne kadar talep ettikleri nakit paradan vazgeçiyorlardı (4. maddede belirtilen istek bunun dışında kalıyordu).

Madde 2. İran Zühab Sancağının batı tarafını Osmanlı Devleti'ne vermeyi kabul ediyordu, Osmanlı Devleti'de bu sancağı bütün dağlık arazisi ile birlikte İran Devletine terk etmeyi kabul ediyordu. İran Süleymaniye'den tamamen vazgeçiyordu ve Süleymaniye'de Osmanlı Devleti'nin mülk sahipliğine taarruz etmeyecekti. Osmanlı Devleti, Muhammere şehir ve limanı ile Ceziretü'l-Hızır limanı ve doğu sahilini, İran aşiretlerinin tasarrufunda bulunan Şattül- Arap'ın İran'a ait olmasını kabul ediyordu.

Madde 3. Bu antlaşma ile iki taraf toprak konusunda diğer bütün iddialarından tamamen vazgeçeceklerdi. İki devlet sınırlarının çizilmesi için iki tarafta anlaşmanın akabinde görevliler ve mühendisler tayin etmeyi kabul ediyorlardı.

⁶³ Sarıkçıoğlu, s. 77. Abdolghafour Bahdadi, Muhammed Ali Şah Devrinde Osmanlı -İran Siyasi İlişkileri ve İran'daki İç olaylar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1982. s. 12. Aykun, s.228-233.

Madde 4. Her iki tarafta belirlenen hasarlar için özellikle mera vergisi meselelerinde memur atayacaklardı.

Madde 5. Osmanlı Devleti kendisine sığınan İran Şehzadelerinin Bursa'da tutulmasına ve şu anda buldukları yerden uzaklaştırılmalarına ve İran ile ilgili gizli isteklerine izin vermeyeceğini kabul ediyordu.

Madde 6. 1823'teki Erzurum Antlaşması'nda olduğu gibi İran tücarları gümrük vergilerini o günkü fiyat üzerinden nakit veya benzeri değerlerle ödeyecek, daha fazla ödeme istenmeyecekti.

Madde 7. Osmanlı topraklarında olan kutsal yerlerin ziyaretlerinde İranlı ziyaretçilerin eski antlaşmalar gereğince güvenliğinin sağlanmasını ve Osmanlı topraklarında ticaret ve benzer amaçlı bulunan İranlıların da can ve mal güvenliğini sağlayacağını taahhüt ediyordu ayrıca diğer devletlerin konsoloslukları için tatbik edilen uygulamanın aynı İran konsolosluğu içinde uygulanacağını kabul ediliyordu.

Madde 8. İki İslam devleti sınır bölgelerinde olan aşiret ve kabilelerin yağma ve hırsızlıklarını önlemek için gerekli tedbirlerin kabulünü ve uygulanmasını kabul ediyorlardı. Bu husus için gerekli yerlere asker koyacaklardı. İki devlet birbirlerinin arazisinde meydana gelen gasp, garet ve öldürme gibi her çeşit tecavüzi hareketin üstesinden geleceklerini kabul ediyorlardı. Sahipleri bilinmeyen ve anlaşmazlık halinde bulunan aşiretlerin bundan sonra daimi olarak ikamet edecekleri yerleri seçmeleri hususunu aşiretlerin kendi iradesine bir defalık havale ediyorlardı. Hangi tarafa bağlı oldukları kesin olan aşiretlerin de bağlı oldukları devlet toprakları içine gitmeleri sağlanacaktır.

Madde 9. Eski anlaşmalar özellikle 1823 tarihinde Erzurum'da imzalanan antlaşmanın, bu antlaşma ile değiştirilmeyen maddeleri aynen yürürlükte kalıyordu.⁶⁴

64 Bahdadi, s. 12 – 17. Sarıkçıoğlu, s. 78 – 79. Aykun, s. 242 – 244.

1.4.4. Nasıreddin Şah Döneminde Osmanlı – İran İlişkilerinde Hudut Meselesi (1848-1876)

Muhammed Şah'ın ölümüyle Mirza Taki Han'ın da yardımıyla İran Devleti'nin tahtına henüz on altı yaşında olan Nasıreddin Şah geçmiştir. Nasıreddin Şah'ın saltanat yıllarında da Osmanlı-İran hudut meseleleri İngiltere ve Rusya devletlerinin bu iki ülke üzerindeki politikaları yüzünden bir çözüme ulaşamadan uzamıştır. Nasıreddin Şah'ın saltanatının ilk yıllarında ülke karışıklık içinde olmasına rağmen II. Erzurum Antlaşması'nın 3. maddesi gereğince iki devletin memurları hududa gelerek çalışmalara başladılar.⁶⁵ Komisyonunda görevli kişiler Osmanlı heyetinde ; Derviş Paşa, Hurşit Paşa, Baş mühendis Kaymakam Tahir Paşa, Mühendis Esad Efendi, Ressam Mühendis Yunus Efendi, Doktor Konstantin, İran temsilcisi; Müşirü'd- Devle Mirza Cafer Han, Rusya temsilcisi; Çirikov, İngiltere temsilcisi; Williams idi. Temsilcilerin toplanma yeri olarak Bağdat belirlenmişti. Fakat komisyon toplanmadan Horasan'daki Salar İsyanı'nın baş göstermesi ve Osmanlı Devleti'nin bu isyandan faydalanarak Kotur'u işgal edip askeri kışla inşa etmesi üzerine İran tepkisini göstererek, Kotur hadisesi çözülmeden bu komisyon'a katılmayacağını belirtmiştir. Bunun üzerine aracı devletlerin müdahalesiyle İran komisyona katılmaya ikna edilmiştir. Böylelikle 28 Ocak 1850'de Muhammere Komisyonu toplanmış ve yapılan oturumlardan bir sonuç alınamamıştır. İran ve Osmanlı devletleri sınırlar üzerinde kendilerince haklı gerekçeler öne sürerek sınırların çizilmesini güçleştirmişlerdi. Her iki devlet de Muhammere bölgesinde yaşayan Ben-i Ka'b Aşireti üzerinde hak talep edip aşiretin kendilerine bağlı olduklarını iddia etmeleri, görüşmeleri çıkmaza sürüklemiştir.⁶⁶

Muhammere sınırının tespitinde olumlu bir netice alınamayacağı anlaşılınca Zühab sınırının çizilmesi teklifi komisyonunda kabul edilmiş ve bu bölgeye gidilmiştir. Zühab, II. Erzurum Antlaşması'nın ikinci maddesine göre Osmanlı-İran arasında ikiye bölünmüştü, düzlük kısmı olan batı tarafı Osmanlı Devleti'ne; dağlık kısmı olan doğu tarafı İran'a bırakılmıştı. Hudut komisyonu Zühab sınırının tespiti için ilk oturumu 29 Aralık 1851'de şehrin dışında yapmıştı. Zühab Komisyonu'ndan da istenilen sonuç

65 Bahdadi, s. 18.

66 Mohammad Reza Nasiri, Nasıreddin Şah Zamanında Osmanlı -İran Münasebetleri (1848 -1896), Institute For The Study Of Languages and Cultures Asia and Africa, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Tokyo 1991, s.15 -16.

alınamamış ve iki devlet arasında sınırlar belirlenememiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan Kırım Savaşı (1853 -1856) nedeniyle de komisyana ara verilmiştir.⁶⁷

Hudut anlaşmazlıkları devam ederken Osmanlı Devleti, İran sınırına yeni memurlar göndermeye karar vermiş ve bu hususta İstanbul'da bulunan İran'ın Paris Elçisi olan Feruh Han ile görüşülmüştü. Üst düzey görevlilerin atanarak hudut haritası bitene kadar bu zaman zarfında Osmanlı-İran sınırında meydana gelen ihtilafın çözülmesi, yaylak-kışlakların tespit edilmesi ve aşiretlerin kontrol altına alınabilmesi için her iki devlet arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Osmanlı Devleti hudut nazırlığına Abdullah Bey'i atamış, İran tarafından da Mahmut Paşa görevlendirilmiştir.⁶⁸

Hudut nazırlarının tayin edilmesi de sınır anlaşmazlıklarına çare olamamıştır. Çözülemeyen Kotur, Zühab ve Muhammere meselesine bir de hudut üzerine askeri tesislerin yapılması hadisesi eklenmişti. İran'ın hudut boylarında bulunan Mergavar, Tergavar, Binar ve Lahican bölgelerinde askeri binalar yapmaya kalkışması da yeni bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Osmanlı Devleti bu bölgelerin ihtilafli bölgeler olduğunu iddia ederek İran Devleti'ne mani olmaya çalışmıştır. Karşılıklı tehdit ve itirazlardan sonra bölgedeki hududun tespiti için yeni memurlar tayin edilmişti. Fakat yapılan tayinler ve karşılıklı görüşmeler de bir netice vermemiştir. İran'a karşı Osmanlıların da askeri binalar inşasına girişmesi gerginliği daha da artırmıştı. Çünkü İran Devleti Osmanlı'nın her askeri inşasına karşı missilleme yapıp karşısına kışla ve müstahkem üsler kurmaya başlamıştı. Karşılıklı mevzilenmeler ve istihkamlar yapmalar 1869 yılına kadar devam etmiştir.⁶⁹

Hudut sorunları böyle büyüyünce, iki devlet geçici bir anlaşma yaparak onun şartlarına göre hareket etmeye karar vermiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nden Mehmet Ali Paşa, İran tarafından Mirza Muhsin Han 4 Temmuz 1869'da altı maddelik geçici olan bir antlaşmaya imza atmışlardır.⁷⁰

1869 da yapılan antlaşma hudut sorunlarının çözümü için yapılmıştı. Fakat huduttaki

67 Nasiri, s. 29.

68 Sarıkçıoğlu, s. 97.

69 Bahdadi, s. 20 -21. Nasiri, s. 38, 43.

70 Nasiri, s. 41 - 42 .

problemler aynı şekilde devam etmiş ve bu yüzden hudut meselesine son vermek için yeni bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.

Osmanlı-İran hudut anlaşmazlıklarını sona erdirmek için 1874'te İstanbul'da komisyon toplanmıştı. Komisyon da İranlı yetkililer II. Erzurum Antlaşması'nın Derviş Paşa da izahnamenin esase alınmasında ısrar etmeleri üzerine 17 Aralık 1874 'de dağılmış ve 28 Ağustos 1875 'de tekrar toplanan komisyonda da aynı iddialar devam etmiştir. Arabulucu devletlerin temsilcilerinin ihtilafsız yerlerin sınır çizgisinin belirlenmesi teklifi, Osmanlı-İran devletleri tarafından kabul edilmiştir. Bu arada tekrar antlaşmanın asıl-izahname tartışması devam etmiştir. Rusya ve İngiltere temsilcilerinin harita üzerinde görüşülmesi isteği kabul edildiyse de haritada Osmanlılara ait bazı yerlerin İranlılara verildiği gerekçesiyle Derviş Paşa Osmanlıların çizdikleri haritanın asıl alınmasını istemiştir. 5 Eylül 1875' te bu komisyon da dağılmıştır.⁷¹

1.5. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ

1.5.1. II. Abdülhamit Döneminin Genel Özellikleri

II. Abdülhamit'in 33 yıllık saltanatı boyunca ülke iç ve dış çalkantılar içindeydi. Ülke üzerinde emelleri bulunan emperyalist güçler tarafından çıkarılan ayaklanmalara karşılık iyi bir denge politikası ile bu güçlere karşı ülkeyi muhafaza etmeye çalışmıştır. Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı aydınlarının meşrutiyet istekleri ve buna yönelik dış güçlerle gizli ittifaklar içinde olan çalışmalarını da takip etmiştir. Halifelik vasfını kullanarak, Osmanlı Devleti'nin büyük çoğunluğunu oluşturan müslüman tebasına karşı daha ılımlı bir politika izlemiştir. Osmanlı Devleti'nin doğu topraklarında yaşayan Müslüman Kürt tebasını devlete yakınlaştırmaya ve gönüllerini almaya çalışan Abdülhamit'in bu hususa dikkat etmesinin nedeni İran Devleti'nin eskiden beri sınır topraklarında gözü olması ve bu topraklarla beraber burada ikamet eden Kürt aşiretlerini kendi hakimiyetine almak istemesiydi. Diğer taraftan XIX. yüzyılın sonlarına doğru doğu topraklarında İngiltere ve Rusya'nın da çıkarları amaçlı istekleri olmuş bu sebeple her iki devlet de Kürt aşiretlerini kışkırtmış ve kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardı.

71 Aykun, s. 268.

Anayasaya dayalı meşrutî bir idare kurmak isteyen ve bu yüzden Abdülaziz ile V. Murad'ı tahttan indiren Mithat Paşa ve arkadaşları ile anlaşılan II. Abdülhamit 31 Ağustos 1876'da tahta çıkmıştır.⁷² Sultan Abdülaziz döneminde başlayan Balkanlardaki Bosna Hersek ve Bulgar ayaklanmaları devam ederken bunlara bir de Rusya'nın kışkırtmaları ve destekleri ile Sırbistan ve Karadağ ayaklanmaları eklenmişti. Sultan II. Abdülhamit saltanatının ilk yıllarında Balkanlardaki bu ayaklanmaları bastırmak ve Rusya ile savaşmak zorunda kalmıştı.⁷³ Balkanlardaki durum için İngiltere'nin aracılığıyla İstanbul'da Tersane Konferansı yapılmış ve aynı gün içinde Kanun-i Esasiye ilan edilmişti. Tersane Konferansı ile aynı günde Anayasanın ilan edilmesinin nedeni konferanstaki Batılı devletlerin tepkilerini azaltmaktı buna rağmen istenilen netice alınamamıştır.⁷⁴ Üç ay içinde seçimler yapılmış ve meclis Padişah tarafından açılmıştı. Başlayan Osmanlı-Rus savaşı, meclisin bu savaş konusunda çözümsüz kalması ve mebusların kendi içlerinde birbirleriyle mücadeleye girmesi Abdülhamit'i bir sene sonra Meclis-i Mebusan'ı süresiz olarak tatil etmeye mecbur etmiştir.

Osmanlı Devleti, 3 Mart 1878'de Rusya ile Ayestefanos Antlaşmasını imzalamıştır. İngiltere, Paris Antlaşması ihlal edildiği gerekçesiyle Ayestefanos Antlaşması'nın milletler arası bir konferansta tekrar ele alınmasını istemiştir. İngiltere bir taraftan konferansta Osmanlı Devleti'ne yardım edeceği vaadiyle Kıbrıs yönetimini ele geçirirken diğer taraftan Rusya ile gizli antlaşmalar yapmıştır. Osmanlı Devleti, 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nda pek çok toprak kaybetmiştir. Berlin Antlaşması'nın üzerinden çok geçmeden, 1881'de Fransa Tunus'a, 1882'de İngiltere Mısır'a el koymuş ve Bulgarlar ise 1885'te Doğu Rumeli Eyaletini işgal etmişlerdi.⁷⁵

Seleflerinden kalan dış borçlar ve çökütiye uğramış ülke ekonomisi II. Abdülhamit'in çözmesi gereken bir diğer mesele idi. Sultan Abdülhamit Avrupalı alacaklılarla 1881'de Muharrem Kararnamesi adı verilen bir antlaşma imzaladı. Antlaşma ile alacaklı ülkelere belli devlet gelirlerini toplamak üzere Duyun-u Umumiye'yi kurma imtiyazı tanındı. Bu

72 Cevdet Küçük, “ Abdülhamid II.” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, s. 217. Enver Ziya Karal, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 – 1907), Osmanlı Tarihi, Cilt VIII. TTK Yayınları, Ankara 1988. s.1.

73 Karal, s. 14.

74 Karal, s. 28 – 29.

75 Vahdettin Engin, II. Abdülhamid ve Dış Politika, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s.20. Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt II. (Çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2006, s. 234-242.

antlaşma ile Ülkenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının işletme hakları, İngiliz, Fransız, Alman şirketlerine ve bankalarına bırakıldı.⁷⁶

Abdülhamit dünyada değişen dengeleri, politik gelişmeleri dikkatle takip ederek Avrupalı devletlerin Osmanlı üzerinde birbiriyle çelişen çıkar ve ihtiraslarından yararlanmayı bilmiş ve başarılı bir denge politikası izlemiş ve dış tehlikelere karşı müslüman tebasına öncelik vermiştir. İngiltere'nin Halifeliğin Arapların hakkı olduğu iddiasıyla Mısır'da çevirdiği entrikalara karşılık olarak kendi Halifelik vasfını ön plana çıkaracak icraatlara yer verdi. Bu amaçla tarikat şeyhleri ve nüfuzlu aşiret reislerinin desteğini aldı. Japonya ve Güney Afrika'ya vasıflı din alimlerini yolayarak İslamiyeti o bölgelere yaymaya çalıştı. Şam'dan Mekke'ye kadar uzanan Hicaz Demir yolunu inşa etti.⁷⁷ Sultan II. Abdülhamit, ülke ekonomik yönden sıkıntıda olmasına rağmen özellikle eğitim başta olmak üzere, sanat, basın, bayındırlık ve tarım alanlarında yenilikler ve düzenlemeler yapmıştır.⁷⁸

İttihat ve Terraki Komitesi gizli çalışmalarla Makedonya'da bir ayaklanma çıkararak Sultan II. Abdülhamit'i Kanun-i Esasi'yi tekrar ilan etmeye zorladı. Ülkenin daha fazla karışmaması ve kan dökülmemesi için Sultan II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908 tarihinde anayasayı tekrar yürürlüğe koydu.⁷⁹ II. Meşrutiyet, umulduğu gibi hiçbir soruna çözüm olmamış aksine ülkenin yıkılış sürecini daha da hızlandırmıştır. Bu süre zarfında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i işgal etmiş, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş ve Girit, Yunanistan ile birleştiğini açıklamıştır. Tarihe 31 Mart Vak'ası olarak geçen İstanbul'da patlak veren büyük ayaklanmadan sorumlu olarak II. Abdülhamit tutulmuş ve hilafet ve saltanattan hal'ine karar verilmiştir.⁸⁰ 31 Mart

76 Erdoğan Keskinç, "Düyun-i Umumiye İdaresi", Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid, Cilt I. Kayseri 2011. s. 479 – 500.

77 Engin, s. 25. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinan Turan, " Panislamizm Ekseninde II. Abdülhamid Diplomasisinin Uzak Doğu Asya Misyonu." Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid, Cilt IV. Kayseri 2011, s. 59 – 86. Murat Özyüksel, Hicaz Demiryolu, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 2000, s. 47. Metin Hülagü, Bir Umudun İnşası Hicaz Demiryolu, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2008, 23-26.

78 Necmettin Alkan, "Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı Modernleşmesi" Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid, Cilt IV. Kayseri 2011, s. 93 – 115.

79 Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev: Metin Kıratlı) TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 204. Eric Jan Zürcher, " Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçileri Kimlik Politikaları 1908- 1938", Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si, (Der: Kemal H. Karpat) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 261 – 266.

80 Kemal H. Karpat, İslamın Siyasalaşması, (Çev: Şiar Yalçın) İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2005, s. 657.

Vaka'sından sonra Selanik'te Alatin Köşküne yerleştirilen Sultan II. Abdülhamit daha sonra Beylerbeyi Sarayına getirilmiş ve 1918'de bu sarayda ölmüştür.⁸¹

1.5.2. Nasıreddin Şah ve II. Abdülhamit Döneminde İki Devlet Arasındaki Münasebetler (1876-1896)

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı İnan-ilişkilerinde haleflerinden kalan hudut sorunları devam etmekteydi. İhtilafli bölgeler çözülememiş ve sınırlar çizilememişti. Buna ilaveten hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretleri iki devlet arasını bozacak sorunlar çıkarmaya devam etmekteydi. Nasıreddin Şah ve II. Abdülhamit döneminde Osmanlı- İnan ilişkilerinde başlıca sorunlardan olan Kotur* ve Şehzade Abbas Mirza meselesi, Osmanlı-Rus Savaşından dolayı İnan'ın lehine çözülmüştü. Şeyh Ubeydullah isyanı ise iki devletin arasında gerginlik yaratmıştır. Şeyh Ubeydullah İnan'a karşı kalkıştığı ayaklanmada başarısız olmuş ve Osmanlı Devleti tarafından sürgün edilmiştir. Kürt aşiretlerinin yarattığı problemler iki devlet ilişkilerini zora sokmuştur. Sorun çıkaran aşiretler için komisyonlar oluşturulmuş ve iki devlet arasında bu sorunlar çözülmeye çalışılmıştı. Hudut bölgesinde Kürt aşiretlerinin çıkardığı sorunlar ve Şeyh Ubeydullah isyanı dördüncü bölümde ayrıntılı ele alındığı için bu başlık altında değinilmemiştir.

1.5.2.1. Kotur Meselesi

1875 yılında netice alınamadan sona eren İstanbul Konferansı'ndan sonra İnan Devleti, Kotur Nahiyelerini ele geçirmek için teşebbüste bulundu. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşı Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti neticesinde Ayestefanos Antlaşması ile sona ermiştir. Bu antlaşma ile Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden kopardığı haklar, Avrupalı devletlerin çıkarlarına ters düştüğü için bu antlaşma şartlarının çok ağır olduğu ifade edilerek yeni bir antlaşma imzalanması istenmiştir. Bunun üzerine Berlin Kongresi toplanmıştı. Berlin Kongresi'nde Osmanlı-İnan sınırlarının bir düzene girmesi için

81 Engin, s. .82.

* Kotur (Vadi-i Beni Kotur, Vadi-i Kotur); 1568 senesinde Van Eyaletine tabî sancaktı. 1850 senesinde bir kaza olarak Hakkari Eyaletine tabî oldu. 1876 senesinde yeniden Van Eyaletine tabî oldu. 1878 senesinde Berlin Antlaşması ile Kotur, Hoy'a bağlı Azerbaycan Vilayeti bölgesinde İnan Devleti'ne verildi. Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla), TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın Nu: 21. Ankara 2006, s. 322.

Kotur'un İran'a verilmesi istenmiştir. Sonuç olarak Avrupalı devletlerin himayesi altında Berlin Antlaşması'nın 60. maddesi Kotur'a tahsis edilmiştir. Ayestefanos Antlaşması'na göre Kars, Batum ve Ardahan sancakları ile Beyazıd çevresi ve Eleşkirt Ovası Ruslara verilmekte idi. İngiltere'nin ısrarı ile Eleşkirt Ovası ve Beyazıd Sancağı Osmanlı Devleti'ne verildi. Fakat Rusya, bunun karşılığında Kotur'un İran Devleti'ne verilmesini istemiştir. Kotur'un İran'a verilmesi Meclis-i Vukela'da onaylanmış, fakat bütün Kotur arazisi verilmemiştir. Sadece 18 köy ile Kotur nüfusu, Rus ve İngiliz temsilcileri Zelonei ve Hamely'nın nezareti altında İran'a geri verilmiştir. Geri kalan yerlerin tespit işi ise yeni kurulacak bir hudut komisyonuna havale edilmiştir.⁸²

Osmanlı - İran hudut anlaşmazlıkları Kotur'un geri verilmesi ile çözülmemiştir. Çünkü sınırlar hala kesin bir şekilde belirlenememişti. Bu durum ancak 1913'te imzalanacak olan İstanbul Protokolü ile çözüme kavuşabilecekti.⁸³

1.5.2.2. Abbas Mirza-Mülk-i Ara Meselesi

Nasireddin Şah'ın kardeşi olan Mülk-i Ara Abbas Mirza, kardeşi tarafından sevilmezdi, bilhassa babalarının ölümü üzerine Nasireddin Şah ona karşı düşmanlığını daha fazla belli etmeye başlamıştı. Şah kendi tahtını sağlama almak için Abbas Mirza'dan kurtulmak istemiştir. Bu nedenle Babiler tarafından kendisine yapılan suikasten kardeşini sorumlu tutmuştur. Şah'ın asıl maksadı Abbas Mirza'yı ortadan kaldırmaktı. Bu durumdan haberdar olan İngiltere ve Rusya Abbas Mirza'nın hamiliğini üstlenmişlerdi ve can güvenliğinin olacağı bir yer arayışına girmişlerdi. İngiltere'nin Büyük Elçisi, Abbas Mirza'nın Irak-ı Arap'a geçmesinin daha iyi olacağını düşünmüştü. Fakat Bağdat Valisi Padişah'ın izni olmadan böyle birşeye müsaade edilmeyeceğini dile getirmiş ve onu sınırdan içeriye almamıştır. Osmanlı elçisi Ahmet Vefik Paşa ile İngiltere elçisi Sheil'in arasındaki müzakereler neticesinde İran şehzadesinin sınırdan geçişine izin verilmiştir. Abbas Mirza'nın 1852'de Bağdat'tan ayrılıp İstanbul'a gelmesi ve Osmanlı Devleti tarafından çok iyi ağırlanması Şah'ı rahatsız etmişti. Şah bu

82 C. J. Edmonds, Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey-doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme(1919-1925), (çev. Serdar Şengül ve Serap Ruken Şengül), Avesta Yayınları, İstanbul 2003, s. 185-186. Nasiri, s. 47,49. Sarıkçıoğlu, s. 103-104. Gökhan Bolat, "II. Abdülhamit Dönemi (1876 –1909) Türk -İran İlişkileri", Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid, Cilt II. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, s. 138.

83 Nasiri, s. 49.

rahatsızlığını İstanbul Elçiliği aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne bildirmişti. Erzurum Antlaşması'nın 5. maddesine dayanarak şehzadenin İstanbul'dan çıkarılmasını istemiştir. Bunun üzerine daha fazla sorun yaşanmaması için Abbas Mirza 1871'de Karadeniz üzerinden Samsun'a oradan da Bağdat'a gönderilmiştir. Nasıreddin Şah, Abbas Mirza'nın Bağdat'tan çıkarılıp Bursa veya İran sınırından uzak bir şehirde kalmasını istemiştir. Nasıreddin Şah'a göre Abbas Mirza'nın huduta yakın olması tehlikeliydi. Nasıreddin Şah İstanbul'a yaptığı gezisinde bizzat bu meseleyi Sultan Abdülaziz'le konuşmuştu. Sultandan Şehzadenin huduttan uzak tutulmasını ve Halep ve Diyarbakır'a gönderilmesini rica etmiştir.

Abbas Mirza meselesi her iki devleti bir hayli meşgul etmiştir. Bu meselenin çözümü için Rus ve İngiliz elçileri, Osmanlı elçisi Nazım Efendi ve İran Devleti'nin ileri gelenlerinden bir meclis oluşturulmuştur. İran Devleti, Abbas Mirza'nın Bağdat'tan çıkarılmasını istemiştir. İngiltere ve Rusya elçileri devreye girmiş ve Rus Elçisi İgnatev'de bu konu hakkında Bab-ı Ali ile müzakereler yapmış ve Abbas Mirza meselesine bir son verilmesini rica etmiştir.

Osmanlı-Rus harbi başlayınca İran Devleti'nin Kırım Harbi'nde olduğu gibi Rusya ile anlaşacağını düşünen İngiltere ve Osmanlı Devleti, İran'dan tarafsız kalmasını istemiştir. Nasıreddin Şah buna karşılık Abbas Mirza şartını öne sürmüştür. Bu konu Osmanlı Devleti'nde Meclis-i Vükelada tartışıldıktan sonra Abbas Mirza'nın Bağdat'tan çıkarılmasına karar verilmiştir. İngiltere, İran Devleti'nden Osmanlı aleyhine Rusya ile antlaşma yapmamasını istemiştir. İran Devleti'nin buna cevabı, “Osmanlı Devleti Abbas Mirza'yı Bağdat'tan sürdüğü takdirde Rusya ile bir anlaşma yapılmayacaktır.” olmuştur. Bunun üzerine Abbas Mirza mecburen İran'a gideceğini Sadrazam'a bildirmişti. Bu şekilde 27 yıl boyunca Osmanlı toprağında yaşadıkten sonra 1878'de Tahran'a giden Abbas Mirza, bir müddet sonra Zencan Valiliğine tayin edilmiştir.⁸⁴

84 Nasiri, s. 125 – 132.

1.5.3. Nasıreddin Şah Sonrasında Osmanlı–İran İlişkileri ve Hudut Komisyonları

1.5.3.1. Lahican ve Rumiye Komisyonu

İki devletin de isteği üzerine hudut ile ilgili görüşmeler 1890'ların başlarında tekrar başlamıştır. Osmanlı Devleti, hududa yapılan tecavüz olayların artması İran tarafından bazı yerlerin işgal edilmesi üzerine bunların araştırılması için bir komisyon kurmak istemiştir. İstanbul, İran Elçiliğine 2 Ekim 1892'de Osmanlı aşiretlerinden Zuri, Piran, Denkimadan, Bayağın aşiretleri ile İran aşiretleri arasında husumet ve saldırıların olduğunu ve bu durumun iki devlet arasında çözülmesi gerektiğini bildirmiştir. İran Devleti bu teklife olumlu bakmış ve Osmanlı Devleti'nin istediği yerde görüşebileceğini bildirmiştir.⁸⁵

Her iki taraftan da komisyonlar oluşturulmuş ve komisyonların nasıl çalışacağı üzerine de bir sözleşme yapılmıştır. Fakat komisyonun nerede toplanacağı hususunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bu yüzden komisyon toplanmadan dağılmıştır. İki devlet, 1895'te Osmanlı Hariciye Nezareti ile İstanbul İran elçiliği arasında Mirgan, Vezene ve Lahican* bölgelerini araştırmak için bir komisyon kurulmasını istemiştir. Lahican bölgesinde bulunan Mamiş, Piran, Zudi ve Menkur aşiretleri arasındaki toprak sorununa bir çözüm getirilmesi istenmekteydi.⁸⁶

Hudut bölgesinde Kürt aşiretlerinin çıkardığı sorunların artması ve her iki devleti rahatsız etmesi üzerine iki devlet kendi aralarında yapılacak bir müzakere için anlaşmıştır. Osmanlı Devleti Lahican'a sorunların çözülmesi için bir heyet göndermiş, heyet İran memurlarıyla uzun müzakerelerde bulunmuş, ancak İran memurlarının görüşme müddetince anlaşma taraftarı olmayan bir tavır takınmaları boş yere zaman kaybına neden olmuştur. Toplantılar devam ederken, İran'ın Hakkari ve çevresine askerî saldırıya geçtiği öğrenilmiştir. Bu nedenle Lahican'daki Osmanlı komisyonun evrakı, Kürt aşiretlerinin başı olan, Kürtlerin nasıl savaştığını bilen, bölge hakkında oldukça bilgili ve haber alma kaynakları iyi olan Bitlis Valisi Tahir Paşa'nın başkanlığında yeni

⁸⁵ Sarıkçioğlu, s. 105.

* Lahican; İran'ın Kuzeyinde Hazar Denizi kıyı şeridinin yakınında bir şehir. Lahican, Gilan Eyaletine bağlıdır.

⁸⁶ Sarıkçioğlu, s.107.

bir komisyona havale olunmuştur. İran, II. Erzurum Antlaşması'nın hükümlerini kendi isteklerine göre değiştirerek bu antlaşmada olan eski hükümleri tanımadıklarını bir muhtıra ile Bab-ı Ali'ye bildirmiştir.⁸⁷

Lahican toplantılarından bir netice alınamayınca Rumiye'de ikinci bir komisyon toplantısı yapılmıştır. Bu komisyonda Osmanlı heyetine Tahir Paşa başkanlık etmiştir. Komisyon toplantısında Osmanlı Devleti Erzurum Antlaşması'nın hükümlerinin kabul edilmesini antlaşmada açık olmayan maddeler için daha önce yapılan feshedilmemiş bulunan eski antlaşmaların esas alınmasını teklif etmiştir. İran Devleti ise Erzurum Antlaşması'ndan başka bir hudut antlaşmasının görüşmelerde esas alınmayacağını ileri sürmüştür. Bu nedenlerden dolayı Rumiye Komisyon görüşmelerinden de bir netice alınamamıştır.⁸⁸

1.5.3.2. Osmanlı Kuvvetlerinin İran Topraklarına Girmesi

Osmanlı-İran devletlerinin arasında uzun süren ve çözülemeyen hudut meselesi, bölgedeki Kürt aşiretlerinin çıkardığı sorunlar, İran askerlerinin Osmanlı topraklarına saldırıda bulunmaları gibi nedenler, Osmanlı hükümetini konuyu nihai bir sonuca ulaştırmaya zorlamıştır. Aşiretlerle başa çıkamayan İran Devleti, Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Ayrıca 1905'te Rusya'nın Azerbaycan topraklarında ilerleyişi Osmanlı Devleti'ni tedbir almaya mecbur etmiştir. Osmanlı Devleti Ferik Mehmet Paşa'yı komutasında altı bin kişilik asker ve topçu alayı ile Lahican üzerine yürümeye vazifelendirmiştir.⁸⁹

Muhammed Ali Şah, hudut saldırısını önlemesi için Azerbaycan Valisi Ferman Ferma'yı görevlendirmiştir. İran, Meclis-i Millî'de yapılan tartışmalarda Osmanlı Devleti tarafından yapılan bu askerî hareket kınanmıştır. Aynı zamanda İran'ın dini liderlerinden Behbahani, saldırıların durdurulması için önce II. Abdülhamit'e sonra Necef ve Kerbala'daki dini liderlere mektuplar yazarak bu saldırıların durdurulması için destek istemiştir.

87 Baghdadi, s. 38. Sarıkçıoğlu, 106 – 108.

88 Baghdadi, s. 38 – 39.

89 Gökhan Bolat, Ermeni Meselesi'nde İran'ın rolü ve Osmanlı- İran İlişkilerine Etkileri (1876-1909) Erciyes Üniversitesi SBE., (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kayseri 2010, s.194. Sarıkçıoğlu, s. 108. Baghdadi, s. 44.

Osmanlı kuvvetleri 1906 ve 1907 yılları arasında İran topraklarında ilerlemeye devam etmiştir. Bane, Serdeşt, Rumiye, Vezne, Selmas, Hoy, Bukan ve Savucbulak bölgeleri Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Azerbaycan Valisi komutasındaki orduya, bölgedeki aşiretlerin de katılımıyla güçlenmiş ve hududa doğru ilerleyerek Osmanlı kuvvetlerinin üzerine yürümüştür. Bu karşılaşmada Ferman Ferma'nın kuvvetleri, Osmanlı kuvvetleri tarafından mağlup edilmiştir.⁹⁰

Ferman Ferma'nın yenilgisinden sonra İran, Beyazıd Sancağına bağlı Kazlıgöl ve Dambat arazilerine saldırmıştır. Osmanlı askerleri İran sınırından içerilere doğru ilerleyerek Baran, Enzeli, Reşt, Somay, Mergever ve Bıradost'a bağlı olan bir çok köyü ele geçirmiştir. Bu saldırılardan ve kargaşadan faydalanmak isteyen Kürt aşiretleri yağma girişimlerinde bulunmuşlardır. ⁹¹

Muhammed Ali Şah'ın Osmanlı ilerleyişinin karşısında ciddi bir gayret gösteremeyişinin altında, İran'daki hürriyetçiler nedeniyle meclisi bir çeşit cezalandırma arzusu içinde olduğu iddia edilmekteydi. II. Abdülhamit'in İran'daki meşrutiyet hareketlerine karşı olduğu ve hatta Muhammed Ali Şah'ı bu saldırılar dolayısıyla desteklediği düşünülürse Osmanlı Padişah'ının ülkesindeki İttihad ve Terakki Fırkasının faaliyetlerine mani olmak için bu İran saldırılarını birinci plana çıkardığı görülmektedir. İttihad ve Terakki ise Paris'ten Encümen-i Tebriz'e ve Meclis-i Şura-i Milli'ye çektikleri telgraflarda II. Abdülhamit ile devletinin hudut saldırılarını kınamıştır.⁹²

Osmanlı kuvvetleri, İran sınırı içerisinde ilerlerken diğer yandan da hudut görüşmeleri iki taraftan da devam ettirilmeye çalışılmıştır. İran Devleti, Osmanlı kuvvetlerinin Rumiye'nin deniz kenarı olan Kulince bölgesine kadar ilerlemesi üzerine bu durumun hudut görüşmelerini zedelemekte olduğunu Bab-ı Ali'ye bildirmiştir. İran Devleti Osmanlı kuvvetlerinin İran topraklarındaki bu ilerleyişi karşısında Osmanlı Devleti'ne sitemde bulunmuştur. Osmanlı'nın İran topraklarına saldırmış olmasına rağmen İranlıların, Osmanlı topraklarına saldırdıklarına dair Osmanlı'nın şikayet etmekte olduğunu belirtmiştir. İran Devleti Osmanlı kuvvetlerinin derhal İran topraklarından çekilmesini istemiştir. İki devlet arasında hudut ile ilgili görüşmelerden bir netice

90 Baghdadi, s. 45.

91 Sarıkçioğlu, s.111.

92 Baghdadi s. 49.

alınamayınca 1910'a kadar görüşmelere ara verilmiştir. Bu arada Osmanlı Devleti hudut karakollarına asker takviyesinde bulunmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, bu askerî hareketliliğin sadece hudutta ki asker değişimi olduğunu ve herhangi bir askerî takviyenin söz konusu olmadığını İran'a açıkladı. Fakat bu durum İran Devleti'ni oldukça rahatsız etmiştir.⁹³

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Urmiye* ve civarı için büyük bir rekabet çıkmıştı. 1911'de bölgedeki Kürtlerin tecavüz ve gasplarının artması ve mezhep kavgalarının çıkması üzerine Ruslar Ermenileri destekleyerek bölgenin daha fazla karışmasına sebep olmuştur. İran'ın her iki ülkenin de askerlerini çekmesini istemesi üzerine Osmanlı Devleti, Rusların öncelikle terketmelerini şart koşturmuştu. Rusların çekilmemesi üzerine durum yine aynı kalmıştır.

Osmanlı askerlerinin İran topraklarında saldırıda bulunması Rusların da Tebriz, Hoy ve Dilman'da yığınak yapmalarına neden olmuştur. Osmanlıların elinde Savucbulak, Merağa ve Makü toprakları bulunmaktaydı. Her iki devlet arasında Azerbaycan ve Kafkasya bölgelerinde zaman zaman mücadeleler olmuştur. Çatışmalar özellikle, Bazergan ve Urmiye civarında meydana gelmiştir.

Eski Merağa Hakimi Samed Han, Rus Azerbaycan kumandanı Çernoziyev ile birleşerek Osmanlı Devleti'ne cephe almıştı. Osmanlı Devleti boş durmayarak bazı Kürt aşiretlerinden aldığı asker takviyesi ile Savucbulak'a yönelmiştir. Fakat öncelikle Osmanlı kumandanı, Samed Han'a bir mektup yazmış, mektupta; Ruslardan ayrılmasını ve İslam ordusuna katılmasını istemiş, Samed Han ise bu isteğe olumsuz cevap vermiştir. Osmanlı ordusu ile Rus ordusu Miyanduab civarında 1912'de savaşmıştır. İki bin'den fazla kayıp vererek Ruslar savaşta mağlup olmuştur. Savaşta kayıplar veren Çernoziyev ve Samed Han, cephanlerini savaş meydanında bırakarak Tebriz'e çekilmişlerdir.⁹⁴

Yapılan bu savaşlardan sonra Osmanlı-İran hudut görüşmelerine dair faaliyetler İngiltere'nin aracılığı ile hızlanmış ve nihayetinde 17 Kasım 1913 tarihinde Dersaadet'te

93 Sarıkçıoğlu, s. 112.

* Urmiye (Urumî); İran'ın Azerbaycan Eyaletinde bir bölge ve şehirdi.

94 Baghdadi, s. 70 – 71.

Tahdid-i Hudut Protokolü'nü, Osmanlı tarafından Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa, İran tarafından olağanüstü yetkilerle donatılmış olan Büyükelçi Mirza Mahmut Han Kaçar İhtişamü's-saltana, İngiltere'den Büyükelçi Louis Mallet ve Rusya'dan Büyükelçi Mosyö de Michel de Giers imzalamıştır.⁹⁵ İstanbul Protokolü'nün imzalanmasından sonra Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmı geri çekilmiş, kalanlar ise I. Dünya Savaşına kadar ele geçirdikleri bölgeleri muhafaza etmişlerdi. İki devlet arasındaki hudut meselesi İstanbul Protokolü Antlaşması ile çözülmüş görünse de antlaşma I. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır.

95 Sarıkçioğlu, s. 182.

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN DURUMU

2.1. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNDE SOSYAL YAŞAM

2.1.1. Kürtlerde Aşiret Sistemi

Martin Van'a göre aşiret, gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş genellikle toprak bütünlüğü de olan kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birimdir.⁹⁶ Aşiret, aile (hane, mal), çadır, zom, oba, taife ve kabile gibi birimlere ayrılır.

Aşiretin çekirdeğini aile oluşturur. Geleneksel aşiret reisleri de genellikle bu tür ailelerden çıkardı. Aşiret reisinin ait olduğu ailelerin özellikleri; büyük aile olma, zengin olma, çevre aşiretlerle ilişkilerde etkili rol oynama ve en önemlisi iç ve dış ilişkileri sağlama, her an gelebilecek tehlikelere hazır olma gibi özelliklere sahiptir. Bir çok ailenin bir araya gelmesi “ zom”u oluşturur. Zom çevre şartlarına adapte olmada hasım gurup ve topluluklardan gelecek saldırılara karşı koymakla birlikte hareket etmenin teminatıdır. Birkaç zomun bir araya gelmesi “oba”yı oluşturur, obalar “kabile”yi, kabileler “aşiret”i oluşturur.⁹⁷

96 Martin Van Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, (Çev. Banu Yalkut), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 82.

97 Ahmet Özer, Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar, Elips Kitap Yayınları, Ankara 2003, s27. Orhan Türkdoğan, Türk toplumunda Zazalar ve Kürtler, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 57-64.

Aşiretin yönetiminden sorumlu olan kişi aşiret reisiydi. Aşiret reisliği babadan oğula geçme, aşiret tarafından seçilme, hükümet makamlarınca atanma gibi süreçler ve onaylanmalara tabiydi.⁹⁸ Ayrıca aşiret reisliği için kardeşler arasında çekişmeler olduğu gibi aşiretin diğer üyeleri arasında da çekişmelerin olduğu görülmekteydi. Çünkü aşiret reisliği aynı zamanda makam, mevki ve prestij sahibi olma anlamına gelmekteydi. Aşiret reisliği için yaşanan bu çekişmeler çoğu zaman Osmanlı resmî makamlarına intikal ettirilmiş ve devletin resmi makamlarını bu sorunlar uğraştırmıştır.

Hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin idari yönetiminden XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı Devleti tarafından özerklik tanınan Kürt emirlikleri sorumluydu. Bunlar; Baban, Revanduz*, Botan, Bahdinan (İmadiye) ve Hakkari idi. Bu Kürt emirliklerinin Osmanlı İmparatorluğu'na dahil edilmelerinden önce de nüfuzları vardı. Osmanlı Devleti bu bölgelere hakim olduğunda Kürt emirliklerinin güçleri daha da arttı. Kürt emirleri hüküm sürdükleri bölgelerden aldıkları vergiler sayesinde rahat bir yaşam sürebildiler. Ayrıca Kürt emirliklerinin Osmanlı Devletine vergi ve askerî yükümlükleri vardı. Emirlikler aşiretlerden ya da aşiret birliklerinden oluşuyordu ve aşiretlerin doğrudan ilişki kurdukları yönetim birimi bu emirlikler idi.⁹⁹

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda yaşadığı toprak kayıpları karşısında hakim olduğu topraklar üzerinde egemenliğini devam ettirmek için merkezileştirme politikasını Doğu Vilayetlerine uygulamaya çalışmıştır. Fakat bu bölgelerde hakim olan emirliklerin direnişleri ile karşılaşmıştır. Sahip oldukları gücü ve nüfuzu kaybetmekten korkan Kürt mirleri devlete karşı ayaklanmışlardı. 1827 yılında Sivas Valiliğine atanan Reşit Paşa ve daha sonra yerine geçen Hafız Paşa dönemlerinde başarılı bir şekilde merkezileştirme politikası bölgeye uygulanmıştır. İsyanlar bertaraf edilmiş ve bölgede büyük ölçüde merkezi otorite sağlanmıştır.¹⁰⁰ Osmanlı Devleti'nin merkezi sisteme geçmesiyle sorun

98 Basil Nikitine, Kürtler, (Çev: E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu) Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 248 – 254.

* Revanduz (Revandız); 18. yy da Musul Vilayetine bağlı bir sancaktı. 1850'de Şehrizor Eyaletine; 1855'de Bağdat ve Şehrizor Eyaletine; 1865 senesinde Kaza olarak Şehrizor Sancağına tabî olmuştur. 1879 senesinde ise Kerkük'e bağlı Musul Vilayetine tabî olmuştur. Sezer, s. 420. Günümüzde ise Irak'da Erbil iline bağlı 20.000 civarında nüfusa sahip bir ilçedir.

99 A. Vahap Uluç, “Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme : Aşiret”, Mukkadime, sayı:2, 2010, s. 41. Cabir Doğan, “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri Ve Statüleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:23, Mayıs 2011, s.31-32.

100 Cabir Doğan, “ II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileştirme Politikasının Doğu Vilayetlerine Uygulanması”, Turkish Studies, Sayı:6/4 2011, s. 518. Özoğlu, s.87.

teşkil eden emirlikler tek tek ortadan kaldırılmıştır. Bölgede o zamana kadar asayiş ve düzeni temin eden emirliklerin ortadan kaldırılması bölgeye düzenden ziyade düzensizlik getirmiştir. Çünkü meydana boş bulan aşiretler kendi aralarında güç ve üstünlük kurma mücadelesine girmişlerdi. Ayrıca aşiret reisleri ve dini gücü elinde bulunduran şeyhler bölgede sosyal-siyasal örgütlenmenin temel belirleyicisi olarak tekrar ortaya çıkmışlardı.¹⁰¹

2.1.2. Kürt Aile Yapısı ve Gelenek-Görenekler

2.1.2.1. Kürtlerde Aile: Kadının ve Erkeğin Rolü

Hudut bölgesinde yaşayan Kürtler, göçebe, yarı göçebe ve yerleşik yaşam sürmekteydiler. Coğrafi ve ekonomik nedenlerden ötürü Kürt aile yapısında göçebe kültürün baskın olduğu görülmektedir. Kürt aşiretlerin ekonomik yaşamlarını incelediğimiz bir diğer başlıkta bu konuyu daha ayrıntılı ele aldığımız için burada sadece Kürt aile yapısında göçebe yaşamın nasıl bir etkisinin olduğunu izah ettik.

Kürtlerde kan bağı ve aile tartışılmaz bir öneme sahipti. Güçlü aşiret sisteminin gelişmesinin altındaki neden aile bağına verilen önemden dolayı idi. Aşirete mensup olan bir aile başka bir aşirete mensup olan bireyden herhangi bir zarar gördüyse misal; gasp, yağma, kız kaçırma, öldürme vb bu iki aşiret arasında çıkabilecek kan davasının en büyük nedeni olabilirdi.¹⁰² Osmanlı-İran devletlerini sürekli uğraştıran problemlerden biri de iki devletin sınırlarında yaşayan Kürt aşiretleri arasındaki husumet ve kan davaları idi.

Kürtlerde ataerkil bir aile yapısı vardı. Ailede reis babaydı ve bütün mal mülk onun elindeydi. Evin reisi baba öldüyse yerine büyük oğul geçerdi. Bu durum Kürtlerde yapılan görüşmelerde rehine olarak neden aşiret reisinin oğlu kullanıldığını açıklamaktadır.

101 Denise Natali, Kürtler ve Devlet, (Çev. İbrahim Bingöl), Avesta Yayınları, İstanbul 2009. s.42.

102 Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, (Sadeleştiren, Yalçın Toker), Toker Yayınları, İstanbul 2007, s. 48.

Batılı gezginlerin seyahatnamelerinde, gezginlerin hayret ettiği husus, İslam dinine mensup olan Kürt kadınlarının hemen yanı başındaki İranlı ve Arap kadınlarına göre daha rahat giyinip ve davranması olmuştur. Kürt kadını özgür ve konuşkan bir özelliğe sahip olup kocasının yanında rahat davrandığı gibi erkeklerin bulunduğu ortamda da söz sahibi olmayı bilmiştir. Kürt kadını Arap ve İran kadını gibi çarşaf giymemiştir. Bayram ve düğünlerde kadınlar erkeklerin olduğu ortamda kültürlerine has oyunlar oynadıkları gibi şarkı söyleyip dans da (türkü, halay) etmişlerdir.¹⁰³ Kürt kadını diğer göçebe halklarda olduğu gibi çalışkanlığı ve dayanıklılığı ile tanınmıştır. Çocuğu sırtında çadır kurmuş; keçi, koyunları sağmış ve erkeğin silahının bakımını yapmıştır. Kürt kadını, yağmurda karda fırtınada sürekli çalışan hareket halinde olan bir aile bireyi idi.¹⁰⁴

Kürt erkeği batılı araştırmacılara göre, silaha olan tutkusu ve savaşçılığı ile ön plandaydı. Fakat Kürt erkekleri sahip oldukları dizginlenemez olan özgürlükleri yüzünden eşkiyalık, gasp ve yağma gibi suçlara karışmışlardı. Kürt erkeği işlediği bu suçlar ile bölgenin asayişini bozmuş ve devlet memurlarına bu konuda güçlük çıkarmıştır. Hamidiye Alaylarına aşiret erkekleri alınırken aşiretin büyüklüğüne, sözü geçerliğine ve otoriterliğine önem verilmiştir. Çünkü eline silah alan bir Kürdü dizginlemek kolay değildi. Alınan önlemlere rağmen yine de Hamidiye alaylarında taşkınlıklara sebep olan ve başka aşiretlerle sorun yaratan Kürt aşiretleri olmuştur.

Moltke'ye göre, “Kürt her bakımdan komşusu Arap'ın tersidir. Yalnız haydutluk bakımından her ikisinin yaklaşımı aynıdır. Fakat bunda da Arap'ta daha çok hırsızlık Kürtler de savaşçılık yanı vardır.”¹⁰⁵ Kürtler gereksinim olarak çiftçi, kişilik yönünden savaşçıydı. Bu nedenle köyleri ve tarlaları ovada; kaleleri ise dağlardaydı.

103 Bertram Dickson, “Journey in Kurdistan”, The Geographical Journal, Vol: 35.,No:4 (Apr. 1910), pp. 364. Jemal Nebez, “ The Kurds History and Culture” London 2004, (Çev. Hanne Kuchler, WKA Puplications, pp. 33 – 34. Batılı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler, (Der: ve haz: İlhami Yazgan), Aspas Mart 2000, s. 46 – 47. Mark Sykes, “ The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire”, The Journal of The Royal Anthropological Institute of Great Britan and Ireland, Vol: 38, (1908) pp. 454.

104 Batılı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler, s.23.

105 Helmuth Von Moltke, Kürdistan Dağlarında, (E. Karahan ve N . Uğurlu) Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 355.

Kürt yaya olarak savaşırdı. Kayalar ve dağlar onun siperi, tüfeğinde silahıydı ve Kürt çok iyi nişancıydı. Kürdün zengin kakmalı ve işlemeli tüfeği ise babadan oğluna miras kalırdı.¹⁰⁶

2.1.2.2. Kürtlerde Giyim Tarzı

Kürt erkek giyimi; Erkek şaşırı büyüklükte bir sarığı başa takardı. Kürt erkeği kırmızı bir takkenin üzerine kırmızı, beyaz ve mavi ipekten yapılan geniş bir şal sarardı. Takkenin püskülü, sarığın orta kısmından yana sarılırdı ve sarık bir çeşit eşarpla ortadan tutturulurdu. Erkek, geniş kollu göz alıcı ve kıymetli taşlarla bezenen işlemeli ceket giyerdi ve alta ise işlemlerle bezenmiş alt tarafı geniş bir torbaya benzeyen şalvar giyerdi. Ayakabı olarak da deriden yapılmış önu kalkık botlar giyerdi. Kürdün belinde de muhakak bir Kürt hançeri bulunmaktaydı.¹⁰⁷ Bu erkek giyimi bir Kürt beyinin giyim şekliydi. Konum ve yöreye göre şüphesiz bu giyim farklılık göstermekteydi.

Süleymaniye Kürtlerinde ve Caf aşiretlerinde giyim; Kürt erkek elbisesi altın nakışlı ve çiçekli Hint kumaşındandı; başında vahşi ve serbest bir biçimde atılmış saçakları yaldızlı Kaşmir şalı vardı; dış giyimi, bir çeşit redingot ya da bol altın işlemeli, ağaç çileği renginde Venedik kumaşından bir palto idi. Caf erkeği, bedene yapışık bir elbise, hafif bir pantolon, ayakları iyi koruyan ham deriden bir ayakkabı ve başına keçeden bir külâh giyerdi.¹⁰⁸

Güneye doğru indikçe giyim Araplarınkine benzemekteydi. Kuzeydeki giyim güneyden daha farklıydı. Kuzey Kürtlerinin elbiseleri genelde çalışma giysisiydi, çünkü o bölgelerde Kürt her an iş yapar durumdaydı. Güneyde giysi olarak, topuklara kadar inen uzun bir entari, kolları papaz cüppesi gibi yerlere kadar inen beyaz gömleğin üzerine giyilmekteydi. Ayrıca altın işlemlerle süslü sade renkli bir kumaştan yapılmış bir cekette giyilmekteydi. Sarıkların modeli aşiretlere göre değişmekteydi. Sarığın tepesi genellikle işlemeli pamuktandı. Güney Kürt aşiretleri genelde kolsuz oldukça kalın keçeden bir yelekte de giymekteydi. Kürt giyiminin yöresel farklılıklar gösterdiğini

¹⁰⁶ Moltke, s.356.

¹⁰⁷ Batılı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler, s. 67.

¹⁰⁸ Nikitine, s. 189.

belirtmiştik. Bu yöresel farklılıklara rağmen Kürtlerin giyinme ve süslenme tarzlarında ortak nokta renk zenginliği ve çeşitliliği idi. Kürt insanı içinde yaşadığı doğanın tüm renklerini giysilerine yansıtmıştır.¹⁰⁹

Kürt kadın giyimi; göçebe Kürt kadının çalışma şartlarından dolayı giyimi genelde kirli ve eski olurdu. Bu giyim, torba biçimli bir şalvarla renkli bir entariden ve bir dış gömlekten oluşurdu. Saçlar küçük renkler şeklinde örülürdü. Başa boncuklarla süslü yuvarlak küçük bir hotoz geçirilirdi ve çevresine de bir mendil dolanırdı. Ayrıca bu giyim gümüş ya da altından bir gerdanlık, boncuklar, bilezikler ya da başa dolanan altın ve gümüş zincirlerle tamamlanırdı.¹¹⁰

Süleymaniye Kürt kadınlarının benimsediği giysi Kürt özelliği taşımakla birlikte Arap giyiminden etkiler taşımaktaydı. Kısa bir gömlek altına şalvar, bunların üstüne de ayaklara kadar inen uzun bir kaftan giyilirdi. Başa ise önce küçük süslü bir başlık takılmaktaydı ve bunun üzerine camana denen arkaya sarkıtılıp boyuna bir kere dolanan bir renkli mendil atılırdı.¹¹¹

Serdar Bulak* bölgesinde yaşayan Celali kızlarının giyimi; ayak bileklerine kadar uzanan giysilerden ve beyazımsı bir entari ile kırmızı sarma ipliklerden yapılmış geniş bir şalvardan oluşurdu ve bu giysilerin üzerine topuklara kadar inmiş uzun renga renk bir entari ve bellerine bağlı sarı, yeşil ve kırmızı renklerden oluşan geniş bir kemer giyilirdi. Ayakkabı olarak deriden yapılmış bir çarık giyilirdi. Kürt genç kızı, başına gümüş ve altın paralar takılı alacalı ipek eşarp bağlardı.¹¹²

2.1.2.3. Kürtlerde Evlilik ve Kız Kaçırma Meselesi

Kürtlerde evlilik; kızlar 9 veya 10 yaşına, erkekler ise 15 yaşına geldiğinde aileleri tarafından evlendirilirdi. Evlenmenin aşiret ve akrabalar içerisinde olmasına önem verilirdi. Kürtler, Bu tür evliliklerin aşiret içerisindeki bağları kuvvetlendirdiğine

109 Batılı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler, s. 67. Nikitine, s. 189.

110 Dickson, s. 364.

111 Nikitine, s. 191.

* Serdar Bulak, Büyük ve Küçük Ağrı Dağı'nın arasında bulunan bir yaylanın adıdır. Rus işgalinde burada Ruslar tarafından inşa edildiği düşünülen 1887 yılına ait tarihi bir kışla da bulunmaktadır.

112 Batılı Gezginlerin Seyahatnamelerinde Kürtler, s. 46.

inanırlardı, bu yüzden amcaoğlu amcakızının üzerinde hak iddia edebilirdi. Bundan dolayı kız kaçma ve kaçırılma olayları hudut bölgesinde yaşayan Kürtlerde çok rastlanmıştır.¹¹³

Yezidi Kürtlerde olduğu gibi Müslüman Kürtler arasında da çok eşlilik yaygındı. Aşiret reisleri çoğu kez Kuran'ın müsaade ettiği dört kadınla evlenmekle yetinmediler. Süleymaniye Aşiretinin reisi İbrahim Paşa'nın 40 tane karısı vardı. Botan Beyi Bedirhan'ın ise 14 karısı ve 99 tane çocuğu vardı.¹¹⁴

Kürtlerde kız kaçırma meselesi; Kürtlerde adli yetki hiç şüphesiz aşiret beyinde idi. Aşiret içi ya da aşiretler arası sorunlarda aşiret beyine danışılmış onun verdiği karar uygulanmıştır.¹¹⁵ Kız kaçma ya da kaçırılma olaylarında eğer kız kendi isteği ile kaçmışsa hemen başlık alınıp babaya verilirdi. Eğer kaçırma zorla olduysa en ağır cezalardan olan kaçırmanın mülkü talan edilirdi. Kız kaçırma, dışardaki aşiretlerden olursa aynı saaten itibaren o aşiretle ilişkiler kesilirdi ve iki aşiret arasında düşmanlık başlardı. Şayet oğlan kendi aşiretinden çıkarsa sadece oğlanın mensup olduğu aile ile düşmanlık olurdu. Aşiret ile dostluk ilişkilerine devam edilirdi.¹¹⁶

2.1.2.4. Kürtlerde Bayramlar, Eğlenceler ve Danslar

Kürt eğlencelerinin vazgeçilmezi Kürt şarkılarıdır. Dinsel olmayan Kürt şarkıları lirik olduğu kadar kahramanlığa da ilişkin konular işlemekteydi. Şarkıları göçebe Kürtlerin vakit geçirme aracıydı. Kürtler akşam çadırlarda toplanıp beraber ya da solo olarak türkü söyleyip eğlenirlerdi.¹¹⁷

Kürtler her zaman her yerde şarkı söylerdi. Aile içi kutlamalarda, doğumlarda, sünnetlerde, düğünlerde, dinsel ayinlerde, aşiret ya da köy içi toplantılarda şarkılarını söyleyip beraber dans ederlerdi. Danslar, dans edilen bölgeyi ya da aşireti anlatmakta ise Botani, Serhedi, Şehani gibi o bölgeye göre adlandırılırdı. Eğer danslar temel

113 V. Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, s. 130. Nıkıtne, s. 219.

114 V. Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, s. 132.

115 Nıkıtne, s. 258 – 259.

116 Gökalp, s. 75.

117 Rohat Alakom, Kars Kürtleri, Avesta Yayınları, İstanbul 2009, s.147-151. Nıkıtne, s. 266.

figürlere göre ise Segavi, Girani ve Rayne olarak adlandırılırdı. Halka oluşturularak yapılan Govend ve Çopi adlı danslarda (halay) vardı. Batılı gezginler bu dansları hayranlık ve şaşkınlıkla anlatırlardı. Onlara göre bu danslar karma idi. Kadın ve erkekler halka oluşturularak omuz omuza dans ederlerdi.¹¹⁸

Eğlenceler olarak düğünlerin ayrı bir yeri vardı. Damadın (zava) evinde şarkılar, oyunlar ve binicilik gösterileri içeren üç günlük bir eğlence olurdu. Tabi düğünün ihtişamı kişinin zenginliği ile bağlantılıydı. Aşiret beyinin çocuklarının düğünü daha masraflı ve ihtişamlıydı. Düğünler de aşiretler arasında bir prestij ve güç gösterisiydi. En güzel kıyafetler giyilirdi. Erkekler silahlarını ve atlarını alıp meydana güç gösterisinde bulunurdu. Ayrıca atıcılık ve binicilik oyunlarında oynanırdı.¹¹⁹

Göçebe kültürün etkisiyle, Kürtlerin mevsim bayramları da vardı. İlk kuzulama (serapez), yaylaya yani zozana çıkış (berodan), koyunların bırakılması (berhbır) ve koçların salınması (beran berdan) idi.¹²⁰

2.1.3. Kürtlerde Din ve Dil

2.1.3.1 Kürtlerde Din

Kürtlerde İslamiyet başta olmak üzere yaygın olan üç inanç sistemini görmekteyiz, Müslüman Sünnî Mezhebinin Şafi kolu ve Şii İslam inancı, Hıristiyanlık ve Yezidilik inançları.¹²¹

Kürtlerin çoğunluğu Sünnî mezhebinin Şafi inancına mensuptu. Fakat bir kısmı özellikle Hanekin* ve Kirmanşah eyaletlerinde yaşayan Kürtler İran'ın resmi dini olan, On İki İmam Şiiliğine mensuplardı. Şiiliğin yanısıra, Kürtlerde eski İran dinlerinin (Zerdüştlük), Semitik dinlerin, Gulât-1 Şîa ve heterodoks sufizmin izlerini taşıyan

118 V. Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, s.158. Nikitine, s. 268.

119 Nikitine, s. 229.

120 V. Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, s. 157. Nikitine, 269.

121 Sıddıq Skender, "Brief History of Kurds and Kurdistan", Fairfax, Virginia, U.S.A September 2009, pp. 12.

* Hanekin (Hanakin); Irak'ta bir şehir. İran sınırına yakındır. Bir tarım merkezi olan Hanekin'in çevresi aynı zamanda bir petrol bölgesidir.

inançlara mensup olanlar da vardı. Bu inançlara en iyi örnek olarak Aleviliği verebiliriz. Bir diğer heterodoks inanç olan Ehl-i Hak'ı da örnek verebiliriz. Ehl-i Hakçılar küçük topluluklar halinde bulunurlardı. Bunlara Irak'ta Kakai denirdi. Aleviler ve Ehl-i Hakçılar, reenkarnasyon ve ilahi özün insan suretinde defalarca dünyaya geldiği inancını paylaşırlar ve bunların ritüellerinin çoğu da aynıdır.¹²²

Bir diğer Kürt inancı Yezidilik idi. Halk arasında şeytana tapanlar olarak adlandırılan Yezidiler; Şeyhan nahiyesi* Musul bölgesinde, Musul'un batısında 160 km uzaklıktaki Cebel Sincar, Diyarbakır ve Halep dolayları, Ermenistan ve Tiflis dolaylarında yaşamaktaydılar. Yezidiliğin kurucusu olarak 1072 -1073 yılları arasında Şam'ın Baalbek nahiyesinin Beytfar doğan Şeyh Adî b. Musâfir kabul edilmektedir. Şeyh Adî kendi görüşlerini anlatan iki eser bırakmıştır. Öğretileri yayılmış fakat ölümünden sonra müridleri arasında iki karşıt gurup çıkmıştır; Ortodoks müslümanlar ve aykırı azınlıklar.¹²³ Aslında Yezidiliğin de Alevilik gibi islam kaynaklı bir inanç olduğu savunulsa da aşırı Şii tarikatlar ile bir çok ortak çizgiye sahiptir. Kesin olan bir husus varsa o da Yezidiliğin Kürtler arasında mevcut olması ve Yezidilerin Kürtçenin Kurmanci lehçesini konuşmasıdır.¹²⁴ Müslüman Sünnî Kürtler tarafından 1830 ve 1840'larda Kürt Yezidiler baskı gördüklerinden Şeyhan bölgesini terketmişlerdi. Fakat yine de Şeyhan, Sincar, Kafkasya, Tur Abdin dağları ve Batman'da Yezidi yerleşimlerini görmek mümkündür.

Resmi ve kurumlaşmış İslam'a karşı, otoriteye uzak olan Kürtlerin yaşadığı bölgelerde dini olduğu kadar sivil nitelikli ve çok faal bir yaşam öngören bir islam gelişmiştir. Bu bölgelerde mistik derviş birlikleri etkin olmaya başlamıştır, çünkü bölge halkı okuma yazma bilmeyen göçebe, yarı göçebe ve çok az yerleşik bir toplum idi. Önce Kadirilik tarikatı daha sonra Nakşibendi tarikatı baskın olmaya başlamıştır. Kürt dervişçiliği aşiret alanında örgütlenmiştir. Gerçek öğretiyi elleri altında tutan ve çevresi müridlerle

122 Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s. 43 – 44. Nebez, s. 16 – 18, 22.

* Şeyhan Nahiyesi; 1830'da Köysancak'a tabiydi. Köysancak Kerkük'e Kerkük ise Şehrizar Eyaletine bağlıydı. Sezer, s. 470.

123 Metin Bozan, Şeyh Adî'siz Yezidilik: Yezidilerin Adî b. Musâfir Algısında Yaşanan Farklılaşmalar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 53:2 (2012),s. 23-41.Nıkıtne, s. 410 – 411. Nebez, 18 – 20.

124 Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s. 45.

sarılmış olan şeyh, evinde öğreteler öğretmekte ve yorumlamakta idi.¹²⁵

Şeyhler, Kürtler arasında en fazla politik etkiye sahip din görevlileriydi. Şeyh halkın bağlılık duyduğu kutsal bir kişi, mistik tarikatın önderi müşidiydi. Özellikle XIX. yüzyılda emirliklerin ortadan kaldırılmasıyla halk üzerinde etkin otoriterlerden biri olarak şeyhleri görmekteyiz. Ayrıca kendilerine gösterilecek saygı nedeniyle şeyhler anlaşmazlıklarda mükemmel bir arabulucuydular, bu vasıf onların politik güçlerinin artmasını sağlamıştır. Şeyhlerin Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki dervişlerle bağlantıları vardı ve bu şekilde kitleleri harekete geçirebilecek güce sahiptiler. Şeyh Ubeydullah'ın İran topraklarında çıkardığı isyanda Şeyhlerin nasıl güçlü bir konuma gelebildiğini görebilmekteyiz. II Abdülhamit Kürt derviş ve şeyhlerinin gücünden yararlanmayı bilmiştir. Halifelik vasfını kullanarak hediyeler göndermiş, gönüllerini almış ve böyle yaparak onları yanına çekebilmeyi de başarmıştır.¹²⁶

Kürt aşiretleri, Sünnî-Şii çekişmesinde, Osmanlı-İran ilişkilerinde etkili olmuştur. Aşiretçi, dağlı, göçebe Sünnî Kürtler, Şii İran topraklarına geçtiklerinde çıkardıkları sorunlarda Sünnî kimliklerini kullanarak Osmanlı topraklarına sığınmayı bildikleri gibi aksi bir durumda söz konusu olabilmıştır. Sünnî Kürt beyleri, Osmanlı'ya karşı İran Şah'ının desteğini almaya çalışmışlardır. Kürt beyleri, söz konusu kendi siyasi çıkarları olduğunda İran'a yanaşmakta hiçbir şeyi engel görmemişlerdi. Aynı şekilde İran Sünnî Kürtleri doğru yoldan ayrılmış olarak gördükleri Şahlarının gereğinde sadık kulları olmuşlardır. İki büyük devletin topraklarında yaşayan Kürtler, herşeyden önce çıkarlarını ön planda tutmuşlardır.

2.1.3.2. Kürtlerde Dil

Kürtlerde dil; iki temel guruba ayrılmaktadır : 1.) iki temel koldan olan Bahdinani (Kuzey Kurmanci), Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde, Suriye, İran'ın Kuzeyi ve Batı Irak bölgesinde konuşulmaktadır. Diğeri Sorani (Güney Kurmanci) ise Doğu ve Kuzey Irak bölgesinde ve Kürtlerin yaşadığı İran'ın orta

125 A. M. Menteşşavili, Dünden Bugüne Kürtler, (Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu), Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004. s. 66-67. Nikitine, s.387 – 388.

126 Natali, s. 43-45.

bölgesinde konuşulmaktadır. Bu gurup Bahdinani ve Sorani'den oluşan Kurmanci gurubudur. 2.) Yine iki temel kol olan, Dımılı (Zaza), Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinin kuzeybatısında konuşulmaktadır. Diğeri, Gorani ise Irak'ın doğusu ve İran'ın batı kısmı olan, Hanekin, Mendeli, Basra, Nihavend, Tuisirkan, Malayir ve Hemedan bölgelerinde konuşulmaktadır. Bu gurup Dımılı ve Gorani'den oluşan Pehlavani'dir . Bu guruplar kendi içlerinde pek çok lehçe ve alt lehçeye bölünmektedir. örneğin, Havramani ve Laki Gorani'nin ana lehçeleridir.¹²⁷

Kuzey Kurmancisi ya da Bahdinani, Osmanlı topraklarında yaşayan Kürtlerin ve Rusya'daki Kürtlerin çoğunun konuştuğu lehçe olmasının yanı sıra, İran'da Kuzey Horasan'daki Kürt yerleşim bölgelerinde de en çok konuşulan lehçedir.¹²⁸

2.2. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNDE EKONOMİK YAŞAM

2.2.1. Kürtlerde Göçebe, Yarı Göçebe ve Yerleşik Yaşama Dayanan Ekonomi

2.2.1.1. Kürtlerde Göçebe Yaşama Dayanan Ekonomi

Kürt göçebeler, genelde yerleşik tarım ve şehir toplumlarının yakınlarında yaşamışlardı. Tüm diğer göçebeler gibi onlar da özellikle daha zor ekonomik dönemlerde çetecilik ve soygunculuk yapmışlardı. Onların bu gasp ve talanları Kürt adını neredeyse eşkıya ile eş anlamlı hale getirmiştir. Yakalanması zor oldukça hareketli ve ne yapacakları belli olmayan Kürt göçebelerin yarattığı güvensizliğin ceremesini, bölgeden geçen Kürt olmayan yolculardan daha çok yerleşik Kürtler çekmiştir. Ortaçağ döneminde Kürtlerin yaşadığı bölgelerden geçen uluslararası ticaretin zirvede olduğu dönemlerde, yerel Kürt emirlikleri göçebelerin üzerinde bir otorite sağlamışlardı. Uluslararası ticaret noktalarının güney denizlere kayması ile başlayan felaketle birlikte Kürt ekonomisinde başlayan çöküş bir yandan göçebeleri daha fazla soygun yapmaya sevkederken diğer

¹²⁷ Abdulhaluk M. Çay, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar III., Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi :10, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992, s. 12-13. İzady, s. 299. Skender, s. 12.

¹²⁸ Ahmet Buran, "Kürtler ve Kürt Dili", Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Terature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3 Summer 2011, p. 43-57, Turkey, s. 51. İzady, s. 305.

yandanda bu soygunlara karşı mücadele eden Osmanlı ve İran devletlerinin kaynaklarını da bir hayli azaltmıştır. XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde yerleşik Kürtlerde bile soyulacak çok az şey kalmıştı. Öyleki kala kala yalnızca haberciler ve hala Kürtlerin yaşadığı bölgelerde terkedilmiş eski ticaret yollarının bir kısmını kullanmak zorunda kalan birkaç Ermeni tüccar kalmıştı. Tarımla uğraşan Kürtler, göçebe Kürt aşiret beyleri tarafından güç duruma düşürülmüşlerdi. Hayvancılık ile uğraşmayan Kürtler, giderek zenginleşen kırsal ekonomik oluşumlarla aralarındaki ticari ilişkiyi güvence altına almak ve korunmak için bazı güçlü göçebe aşiretlerin müşterisi olmayı gerekli görmüşlerdi.¹²⁹

Göçebeliğin doruğa ulaştığı XVIII. yüzyılda sayıları bir milyonu bulan Kürdün yani toplam nüfusun %30'unun, göçebe olması akla yatkın gelmektedir. Bu gerçekten de oldukça yüksek bir rakamdır ve göçebelerin yerleşik çiftçiler ile kentli Kürtler üzerindeki siyasal ve askeri nüfuzuna işaret etmekteydi. Böyle bir oran Kürt kırsal bölgelerinin neredeyse boş olduğu ve tarımsal toplulukların daha az olduğu anlamına gelmekteydi. Ayrıca İşlenen topraklar yılda bir ya da iki kez otlağa gelen göçebeler tarafından ele geçirilmekteydi.¹³⁰

Bu konudaki değişim XIX. yüzyıl ortalarında gerçekleşti. Kırsal çiftçi toplum bu dönemde % 25 oranında bir yükseliş meydana getirdi. Göçebe nüfus ise durgun kaldı. Göçebeler böyle bir yükseliş karşısında eskisi gibi bir egemenlik kuramadılar, çünkü artık nüfus oranı dört çiftçi Kürde karşılık bir göçebe Kürt idi.¹³¹ Fakat böyle bir orana rağmen XX. yüzyıl başlarına kadar göçebe Kürtler eşkiyalık, gasp ve talanlar yapmaya devam ettiği gibi Osmanlı-İran ilişkilerinde bu yönden istenmeyen durumlara da sebebiyet vermişlerdi.

2.2.1.2. Kürtlerde Yarı Göçebe Yaşama Dayanan Ekonomi

Göçebelerin sayıları sürekli olarak azalmaktaydı çünkü bunlar gittikçe yarı göçebe durumuna gelmekteydiler. Bunlar kışı ovalardaki kerpiç evlerde geçirirlerdi. İlkbaharda ise ekim yaparlardı ve sonra da tarlalarını koruyacak birkaç adam bırakıp sürüleri ile

¹²⁹ İzady, s. 404 – 405.

¹³⁰ İzady, s. 405.

¹³¹ İzady, s. 406.

birlikte yüksek yaz otlaklarına çıkarlardı. Bu otlaklar, kışlakların yakınında bulunurdu ama çoğu zaman kuşaklar boyunca kullanılan hep aynı yolları izleyen göçler büyük mesafeler üzerinde olurdu. Kışı Zagros'un batı yamacında geçiren bazı aşiretler, yaz mevsiminde İran sınırında ve içinde yeniden dağlara çıkarlardı.¹³²

Bir göç örneği olarak; “Heriki Aşireti, Zibar yakınında, Büyük Zap Irmağını geçmek için her yıl bir köprü kurardı. Bu iş onları bir süre uğraştırırdı. Bu yüzden o yöredeki Barzan Şeyhinin adamları olan Kürtler ile iyi geçinmek zorundaydılar, yoksa bu adamlar geçişlerine engel olurlardı. Daha sonra bunlar Tengi – Bilinda'nın üstündeki yüksek yolu izlerlerdi. Doğuda Büyük Zap'ın kolu olan Şemdinan suyu vadisindeki dar yollardan geçerek katırlar, atlar yüklü uzun bir insan zinciri oluştururlardı. Tepelerde mevzilenmiş silahlı çobanların güttüğü 300 – 400 başlık koyun sürüleri yamaçlarda yayılırlardı. Oramar suyunun birleştiği yerde aşiret ikiye ayrılırdı, bir kısmı Sat Vadisinden, diğer kısmı Heriki ve Beitkar vadilerinden geçerek ağır ağır konaklaya konaklaya zikzaklar çizerek Sat dağının yüksek boğazlarına ulaşırlardı. Tahıl çuvalları, çadırlar, kilimler, keçeler, giysiler gibi eşyalarını atlar ve hayvanlara yüklemiş ailelerden ikisi üçü bir arada gider gibiydiler. Eski püskü elbiseler içindeki kadınlar, zorlukla yürürlerdi ve sırtlarında da beşiklerden çömlerden çubuklardan, tepsilerden yağ tuluklarından, kabaklardan semaverlerden, dokuma ve eğirme aletlerinden oluşan garip bir yığın taşırlardı. Ayaklarından rahatsız olanlar dışında herkes yalınayak yürürdü. Çünkü atlar ve boynuzlu hayvanlar yükleri taşımaktaydı. Tepeden tırnağa silahlı olup bütün cephanlerini de üzerlerinde taşıyan erkekler göçe korumacılık yaparlardı. Bazen köylerde yollarda bunların yerli halkla tartıştıkları da görülürdü. Bunlardan bir kaçıda sürüleri yamaçların yukarılarından otlata otlata süren çocuklara eşlik ederdi. Bu göçebelerin geçtiği günler de herkes için bir tedirginlik söz konusuydu. Köylüler kapılarını sürmeleyip evlerine kapanırlardı. Silahlı erkekler yerleşme yerlerinin yakınındaki önemli noktaları tutup tetikte dururlardı. Herkes sinirli ve kuşkuluydu. Zaman zaman bir ordan bir burdan tek tük silah atışları duyulurdu. Göçebeler geceleri hayvanlarının yüklerini indirmezlerdi ama çadırlarını yüklü hayvanların yanında kurup ve uzun keçelere sarınırlardı.”¹³³

132 Nikitine, s. 102.

133 Dickson, s. 371 – 375.

2.2.1.3. Kürtlerde Yerleşik Yaşama Dayanan Ekonomi

Osmanlı-İran hükümetleri, valilik görevini genellikle hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiret beylerine verirlerdi. Bu beyler böylelikle devletin uc sınırlarını, askerî sınır eyaletlerini korumakla görevli bir çeşit milis gücü durumuna gelirlerdi. Bu da onları geleneksel uğraşlarından koparırdı. Vali beyler çevrelerinde savaşıklıkla uğraşan bir çeşit koruma gücü bulundururdu ki savaşıklık mesleğinden yerleşik hayata geçmek için arada yalnızca bir adım vardı. Valilerin şehirdeki konutları genellikle bölgedeki büyük ulaşım yollarının kesiştiği yerlere kurulurdu. Bu konutlar yerleşim merkezlerinde kurulurdu. Böylelikle valilerin bölgeyi denetimleri altında bulundurmaları kolay olurdu. Bu konutlar sayesinde Vali, kışlağını çevreden kopuk kalacağı ve her türlü rahatlıktan yoksun bir köyde kurma zorunluluğundan da kurtulmuş olurdu. İşte bu nedenle vali kışında otoritesine zarar getirmek istemiyorsa şehirde oturmak zorundaydı. Bu durumda savaşıkları da onun yanında bulunmak zorundaydı ve böylelikle yerleşik duruma gelirlerdi. Bu yerleşik yaşama geçiş, genelde başlıca sınır eyaletlerinde olurdu.¹³⁴

Göçebe aşiretler, hem yarı göçebe Kürtlerden hem de Ermenilerden bir ürün payı alırlardı. Böylelikle hem göçebelerin hem kiracısı olduğu toprak sahibinin hem de hazinenin isteklerini karşılamak zorunda kalan yarı göçebe köylü sonunda köylerini bırakıp başka bir şehire yerleşmek ve burda geçim kaynaklarını sağlamak zorunda kalmışlardı.¹³⁵

2.2.2. Kürtlerde Temel Geçim Kaynakları

2.2.2.1. Hayvancılık

Kürtler geçimlerini çoğunlukla hayvan besiciliğinden sağlardı. Başlıca evcil hayvanları şunlardı; at, eşek, keçi koyun ve köpek. Kürtler için at yetiştiriciliği önemliydi. Çünkü özgürlüklerine düşkün olan Kürt erkekleri ömürlerini at sırtında geçirirdi. Göçebe Kürtler ise atı hem binmek hem de yüklerini yüklemek için kullanırlardı. Osmanlı-İran hudut boylarında koşullar daha elverişli olduğu için at yetiştiriciliği daha çok bu

¹³⁴ Nikitine, s. 155 – 156.

¹³⁵ Nikitine, s. 158.

bölgelerde yapılırdı. Van Gölü ile Ağrı Dağı arasında yaşayan Zagros aşiretlerinden Haydaranlı Aşireti at yetiştiriciliği ile bilinirdi.¹³⁶

Kürdün gerek giyiminde gerek beslenmesinde büyük bir öneme sahip olan başlıca hayvanlar, keçi ve koyun idi. Kürt kadınları, koyun yününü ve keçi kılını keçe, giysi ve çadır yapmakta kulanırlardı.¹³⁷ Süt çeşitli biçimlerde Kürdün başlıca besinini oluştururdu. Süt kaymak, peynir ve yağ yapımında kullanılırdı. Et ise Kürt göçebe yaşamında sürü, sermaye ve ticaret demek olduğu için pek az yenilirdi.¹³⁸

2.2.2.2. Tarım, Zanaat ve Ticaret

Tarım; Kürtler gerek kendi besin ihtiyaçlarını gidermek gerek hayvanlarına yedirecekleri samanı sağlamak için ihtiyaç duydukları tarımı yaparlardı. Kürtler tarım ürünü olarak, mısır, arpa, buğday, pirinç ve tütün yetiştirirlerdi. Kürtler ilkbahar mevsiminde arpa ekimi yapardı. Arpa hem ekmeği yapılan hem de atlara yem olarak verilen bir üründü. Fakat tarlalardan alınan verim çok düşüktü, çünkü toprak ilkel karasabanla sürülürdü. Kürtler için tarım her zaman ikinci uğraştı ve aslında onlar için önemli olan sürüleri idi.¹³⁹

Zanaat ve ticaret; Kürt kadını kumaş, halı ve kilim dokurdu. Ayrıca giysi ve çadırlarını da yine elleriyle yapardı. Van Gölünün güneyindeki Zorg köyü çömlekçilik sanatı ile ün salmıştı. Kürtler her ne kadar kısmen bu işlerle uğraşmış olsalarda bölgede yaşayan Hıristiyanlar ve Ermeniler kadar başarılı olmadıkları gibi bu mesleklerle geçinen insanlar da olmamışlardı. Kürt, doğa ekonomisinin kendisine sağlayamadığı eşyaları dışardan almak zorundaydı ve bu aldıklarında öncelik sırası daima Ermeni ve İranlı satıcılarından aldıkları silahlar da olurdu. Kürdün her an tehlikeye açık yaşamı için son derece gerekli olan ve elde etmek için her türlü yoksuluğa katlandığı bu silahlardan sonra ikinci sırada süs ve lüks eşyaları vardı. Sarıkların yapıldığı ipekliler ya da geniş kemerler Kürdün her zaman satın aldıkları şeyler arasında olurdu. Göçebe Kürtler genellikle takas yoluyla alışveriş yapardı. Hayvanın yününü, derisini, yağını ve

¹³⁶ Sykes, s. 454. Nikitine, s. 111.

¹³⁷ Dickson, s. 365.

¹³⁸ Menteşavili, s.19. Nikitine, s. 113. Dickson, s. 363.

¹³⁹ Sykes, s. 454. Dickson, s. 360.

peynirini; keesini, kilimini, mazısını ve yakacak odununu da pazara götürürdü. Alışverişte parayı çok az kullanırdı. Kürtlerin yaşadığı bogeler, Bağdat'ı, İstanbul'u ve Suriye'yi hayvan bakımından besleyen merkezler durumundaydı. Aynı zamanda Kürtler yün ve yunluuunler, bal, mazi, kitre ve bazı boya maddeleri de satarlardı. Silahları, pamuklu ve ipekli dokumaları, şeker ve diğer büyük tüketim maddelerini ise satın alırlardı.¹⁴⁰

140 Nikitine, 127-129.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

3.1. OSMANLI-İRAN HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN BAZI KÜRT AŞİRETLERİ

Kürt aşiretlerinin adlarının kökeni farklıdır, bazı durumlarda onların yerleştiği coğrafi bölgelerin adlarından bazı durumlarda ise aşiretin veya boyun kurucusunun adından gelmektedir. Kurucu adı alan aşiretler ise genel olarak daha geç dönemde oluşmuştur. Kürt nüfusunun büyük bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin Şehrızor, Hakkari, Musul ve Diyarbakır topraklarında yaşamaktaydı.¹⁴¹

3.1.1. Adamanlı ve Artuş Aşiretleri

Adamanlı Aşireti; yaklaşık 1800 haneden oluşan ve yarı göçebe bir hayat süren bir aşiretti. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu aşiret Beyazıd Sancağı*nda yaşardı.¹⁴²

Artuş Aşireti; yaklaşık olarak 7000 haneden oluşan büyük Kürt aşiretlerinden biriydi. Irak'ta şu kolları vardı:

141 Celil, s. 19.

* Beyazıd (Bayezid, Beyazıt); 1514 tarihindeki Çaldıran Savaşı ile Osmanlı hakimiyetine giren Beyazıd Sancağı, Bu tarihten itibaren Erzurum Vilayetinin bir sancağı olarak yerini almıştır. İlk zamanlarda Ocaklık olarak yönetilen sancak XIX. yüzyıldaki yeni idari yapılanmadan etkilenmiştir. Beyazıd Sancağı, doğuda İran sınırı, kuzeyde Rusya sınırı batıda Erzurum Sancağı, güneyde ise Bitlis ve Van Vilayetleri ile çevriliydi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ayrı bir vilayet şeklini almıştır. Ancak vilayet merkezi, Karaköse'ye nakledilmiş ve vilayetin adı da Ağrı Dağı'ndan dolayı Ağrı yapılmıştır. Yakup Karataş, "XIX. Yüzyılın sonlarında Bayezid Sancağı'nın Demografik Yapısına Dair Tespitler", Tarih Dergisi, Sayı 52 (2010/2), İstanbul 2011, s. 103-104.

142 Sykes, s. 368.

1. İzedinan ve Merzegi (900 haneydiler.)
2. Mamereş (200 haneydi ve Yezidiydi.)
3. Mamend (200 haneydi ve yerleşik bir yaşam sürmekteydi.)
4. Alan ve Bırazi (60 haneydiler ve tütün işi ile uğraşırlardı.)
5. Çiriki, Şeydan ve Mamhor (400 haneydiler.)
6. Havistan ve Şerefan (Yaklaşık 3000 haneydiler, güçlü ve göçebe bir yaşam sürmekteydiler. İlbaharda Akra'nın güneyine göçerlerdi.)
7. Mamedan (Yaklaşık 200 haneydi ve yerleşik bir yaşam sürmekteydi. Bazen de Zaho civarındaki Beyhe Dağı'na çıkarlardı.)
8. Govdan (Yaklaşık 300 haneden oluşan göçebe bir boydu. İlbaharda Zaho tarafına göç ederdi.)
9. Zedik ve Zifki (150 haneydiler.)
10. Hafican (500 haneden oluşan göçebe bir boydu. Beytüşşebap, Hoşab ve Şitak çevresinde yaşamaktaydı.)¹⁴³

Artuş aşiretinin göçebeleri kötü bir üne sahip olup göç zamanında devlete sorun çıkarırlardı. Artuş Aşireti yaşam ve görünüşleri bakımından Heriki Aşiretine benzemektedir. Bu aşiret Van Gölü'nün güneyi ile Zaho ve Duhok arasında ikamet etmekteydi .¹⁴⁴

¹⁴³ Muhammed Emin Zeki Beg, s. 356. Sykes, s. 462 – 463.

¹⁴⁴ Sykes, s. 462. İzady, s. 171.

3.1.2. Bilbas Aşireti

Bilbas Aşireti çok eski zamanlardan beri Osmanlı topraklarında ki özgürlüğüne en düşkün, en asi ve en eşkiya Kürtleri olarak tanınırlardı. Geçmişte Azerbaycan'ın en kuzeydeki kesimlerine kadar göçerlerdi. Bu yüzden Feth Ali Şah'ın oğlu Abbas Mirza, Bilbas Kürtlerini bir çok kez uyarmak zorunda kalmıştır. Şiilerle, Mukri aşiretleri ile Revanduzlularla sürekli bir düşmalık içinde bulunmaktaydılar. Ne İran Devleti'ne ne de Osmanlı Devleti'ne itaat etmiş vergi de vermemiştir. At kaynakları bakımından zengin olmamakla birlikte yine de iyi silahlara sahiplerdi. Van Gölü'nün güneyi ile Oşnu ve Savuçbulak arasında kalan bölgede göçebe bir yaşam sürmekteydiler.¹⁴⁵

Bilbas Aşiretine tabî olan altı taife şunlardı; Mengür, Remek, Sinn, Ocak, Piran ve Mamiş.¹⁴⁶ Bunlardan Mamiş ve Piran taifeleri, Osmanlı-İran hudut bölgesinde sorun çıkaran iki aşiret oldukları için haklarında daha ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Mamiş Taifesi; 400 haneydi. Yaz mevsimlerinde Süleymaniye taraflarına kışarlardı. Mengür Aşireti ile aralarında düşmanlık vardı. Mamiş Aşireti, Revanduz Mutasarrıfı Mehmed Paşa ile yaşanan bir hadiseden ötürü İran hükümetine tabî olmuştur.¹⁴⁷

Piran Taifesi; 1000 haneydi. Lahican ve Köysancak* bölgelerinde yaşamaktaydılar. Osmanlı Devleti'ne tabiydiler. Piran Aşireti yaz mevsiminde Lahican bölgesinde yaylayıp kış mevsiminde Köysancak'a bağlı Bitveyn ile Köysancak ve Erbil arasında olan Şalga ile Karaçağ mahallerde kışlardı.¹⁴⁸

145 Averyanov, s. 247 – 248.

146 İzady, s. 164. Derviş Paşa, Tahdidi Hudud-ı İraniye, Matbaa-i Amire, İstanbul 1870. s. 79 – 80. Mehmed Hurşid Paşa, Seyahatname-i Hudud, (Çev, Alaatin Eser) İstanbul 1997, s. 210 – 212.

147 Hurşid Paşa, s. 212 – 213. Derviş Paşa s. 79.

* Köysancak; 18. yüzyılda sancak olarak Şehrizer eyaletine tabiydi. 1830 senesinde kaza olarak Kerkük'e Kerkük de Şehrizer eyaletine tabiydi. Sezer, s.326. Günümüzde Irak sınırlarında Erbil Şehrine bir saat mesafe uzaklığındadır.

148 Derviş Paşa, s. 79. Hurşid Paşa, s. 212.

3.1.3. Caf Aşireti

Caf Konfederasyonun* XIX. yüzyılın ilk yarısında gücünde azalma meydana gelmişti. Çünkü Cafların yerleştikleri bölgelerdeki Osmanlı etkisi artmıştı. Ayrıca Osmanlı-İran sınırını tespit etme çalışmaları sonrasında, Cafların bir bölümü belli bir bölgede tutunmak zorunda kalmışlardı. Caflar iki temel guruba bölünmüşlerdi. İki devlet arasındaki sınırı belirleme çalışmalarında görevli olan Mehmed Hurşid Paşa, *Seyahatname-i Hudud* eserinde Zühab ve Süleymaniye Caflarından bahsetmiştir.¹⁴⁹

Süleymaniye'deki Caf-ı Süleymani Aşiretine bağlı taifeler; Şatri, Ruhzadi, Sedani, Nuruli, Haruni, Yezdan, Kemaliye, Amele, Necmeddin, Bilbas, Beraz, Gülgeni Başki, Murid, Tiylegu, Şeyh İsmail, Safiye-vend, Çingiri, Kodakri, Kelhur, Lerr, Dürraci, Zerdui taifeleri idi. Bu 24 taife 4100 haneden oluşmaktaydı.¹⁵⁰ Zühab Caflarının taifeleri; Haruni, Ziaddin, Nedri, Zerdui, Bavecani ve Tav Guzi. Osmanlı-İran arasındaki sınırının belirlenmesinden sonra Zühab İran hakimiyetine geçmiştir.¹⁵¹

Caf Aşireti, Osmanlı Devleti'ne tabî olarak kış mevsiminde, Süleymaniye Sancağına tabî Karadağ kazası ve Bağdat'a tabî Zengibad nahiyesi ve Zühab bölgesinde Koreto ve Şeyhan nahiyelerinde kışlayıp baharın gelmesiyle hayvanlarını otlata otlata Şehrizer sahasına gelirlerdi. Oradan yirmi otuz gün kadar sonra İran topraklarından Senne (Senendic)'ye giderlerdi. Güz mevsimine kadar yaylayıp yine Şehrizer'a geçtikten sonra tekrar kışladıkları bölgeye dönerlerdi.¹⁵²

Caf Aşiretinin yarısından çoğu Osmanlı hükümetinin egemenliği altında yaşardı. Ama gerçekte hiç kimsenin hakimiyetini kabul etmezdi. Caf Aşireti kışları Osmanlı sancağı olan Süleymaniye'de yaşardı, yazları ise İran'a göçerdi. İran'da yerel makamlara hiçbir biçimde itaat etmezdi ve göçleri sırasında güzergahları üzerinde bulunan yerleri talan ederlerdi. İran Hükümeti, Cafların göçleri sırasında onları denetleyecek düzenli birlikler çıkarırdı. Fakat bunun hiçbir yararı olmazdı. Çünkü İran birlikleri silah kullanmaktan

* Konfederasyon; Birkaç büyük aşiret birliğini ifade eder.

149 Hurşid Paşa, s. 181. Celil, s.20.

150 Hurşid Paşa, s. 181. Derviş Paşa, s. 59.

151 Celil, s. 21.

152 Hurşid Paşa, s. 182. Derviş Paşa, s. 57 – 58.

kaçındıklarından yalnızca onları uyarmakla yetinirlerdi. Cafların diğer daha az olan kısmı ise yerleşik bir yaşam tarzı sürmekteydiler. Bunlar diğer Kürt aşiretleri ve Türk toplulukları arasında küçük küçük topluluklar halinde dağınık vaziyette bulduklarından İran hükümetinin hakimiyetini tanımak zorunda kaldılar. Bu Caf Kürtleri Senne hakimine çok cüzi bir vergi öderlerdi, ama İran silahlı kuvvetlerine hiçbir biçimde asker vermezlerdi. Caf aşiretleri büyük at sürülerine sahiptiler ve eski sistem ateşli silahlar taşırlardı.¹⁵³

Mark Sykes'ın 1908' deki çalışmasına göre ise 10.000 haneden oluşan büyük yarı göçebe bir aşiret olan Caflar, İran-Osmanlı sınırında bağımsız yaşamaktaydılar.¹⁵⁴ Caf Aşireti, Bağdat Vilayetine bağlı olan Kerkük, Erbil, Köysancak, Süleymaniye, Revanduz ve Harir'i içine alan Şehrizer bölgesinde yaşamaktaydı.

3.1.4. Celali Aşireti

Mark Sykes'e göre Celali Aşireti, 4000 haneden oluşan hem göçebe hem de yerleşik yaşam süren bir aşiretti. Celali Aşireti önceleri Diyarbakır bölgesinde yaşamış daha sonra Diyarbakır'dan Doğu Anadolu bölgesine (Kars, Ağrı) göç etmiştir.¹⁵⁵ Aynı şekilde Derviş Paşa'ya göre de Celali Aşireti Diyarbakır taraflarından gelme Devlet-i Aliyye aşiretlerindendi. Fakat bunlar bir bölgede kalmayıp sürekli göç ederlerdi.¹⁵⁶

Beyazıd Sancağına tabî olup Beyazıd ve Kars bölgelerinde bulunan, İran ve Rusya tarafına geçmiş olan Celali Aşiretine bağlı taifeler şunlardı; Halikanlı, Sakanlı, Belhkanlı, Mısırkanlı, Banuki, Canukanlı, Hasan, Suranlı ve Kızıl Paşuhlu.¹⁵⁷

Celali Aşiretinden Devlet-i Aliyye'de bulunanlar kış mevsimlerinde Beyazıd kazasının karyelerinde, Tanbat mağaralarında ve Hamur kazası köylerinde ve Kars Sancağına tabî Gövoğlu gibi kazalarda oturup yaz mevsimlerinde Beyazıd'a iki saat mesafede olan Kazlıgöl ve Ebgay bölgesindeki Aladağ'da ve Kars'a bağlı bazı yerlerde bulunurlardı.

153 Averyanov, s. 248 -249.

154 Mark Sykes, s. 456 – 457.

155 Sykes, s. 459.

156 Derviş Paşa, s. 164.

157 Derviş Paşa, s. 160 – 161. Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tetebbular, Altınok Matbaası, Ankara 1960, s. 52.

İran tarafında bulunanlar kış mevsimlerinde Makü ve Beyazıd civarında olan Akgöl bölgesinde; yaz mevsiminde ise Van'a bağlı Ebgay yaylaklarında bulunurlardı. Rusya tarafına geçmiş olanlar dahi kış mevsiminde Revan bölgesinde ve ayrıca Elagez ve Revan ile Beyazıd Sancağına bağlı Peyrlü Mam Zeydi yaylaklarında bulunurlardı.¹⁵⁸

3.1.5. Haydaranlı Aşireti

Yaklaşık 20.000 haneden oluşan ve göçebe bir yaşam sürdüren Haydaranlı Aşireti, Muş ve Urmiye arasında geniş bir bölgede yayılmışlardı.¹⁵⁹ Hurşid Paşa'ya göre Haydaranlı Aşiretinin yedi taifesi vardı.¹⁶⁰ Bunlar; Adamanlı, Şeyh Hasenan, Marhori ya da Maarhori, Hamdikanlu, Dürtuyi, Akubi ve Hilekki taifeleriydi. Aynı eserde aşiret ile ilgili olarak; “ İşbu Hayderanlu Aşiretinin Ademanlu ve Hamdikanlu ve Maarhori ve Akubi taifelerinden birer mikdar olmak üzere tahminen dört yüz hane miktarı dahi Van Sancağında Erciş kazasındadır ve bunlardan başka balada muharrer tava'ifin her birinden birkaç hane olarak tahminen yüz elli hane miktarı dahi Hayder Ağa nam bir şahıs ile İranlı tarafından olduğu halde kış mevsimlerinde El-an Hoy mahalline Muzafekarini mahallinde ve yazın Ebgay sahrasına aram etmekte ve ara sıra birer vesile ile gah beru tarafa tabî gah öte tarafa teba'iyet etmekte bulunmuştur.” İfadeleri yer almaktadır. ¹⁶¹

Haydaranlı Aşireti çok fazla kargaşa çıkarıp zaman zaman İran'a saldırdıklarından ve İranlı aşiretlerin mallarını yağmalayarak bazı beldeleri yakıp yıktıklarından dolayı Feth Ali Şah ile Sultan II. Mahmud arasında imzalanan Erzurum Antlaşması'na bu hususla ilgili bir madde daha eklenmişti. Bu maddeye göre Osmanlı Devleti, Haydaranlı Aşireti İran beldelerine saldırdığı taktirde onları cezasız bırakmayacağını taahhut ediyordu. Buna rağmen bu aşiret yağmalarına devam etti.¹⁶² Ayrıca Haydaranlı Aşireti Osmanlı-Rus savaşlarında fırsattan istifade ederek Osmanlı Devleti'ne karşı Ruslarla anlaştı. Tabi bu hususta Rusların bu Kürt aşiretlerine vaadleri ve yanına çekmek için yaptıklarını da

¹⁵⁸ Derviş Paşa, 161.

¹⁵⁹ Sykes, s. 478.

¹⁶⁰ Muhammed Emin Zeki Beg'e göre, Haydaranlı Aşireti Hasenalı Aşiretinin iki büyük kolundan biri olup Bitlis şehri yakınlarındaki dağlarda göçebe bir hayat yaşamaktayken I. Selim döneminde Rusya ve İran sınırlarına yerleştirilmiş ve bu iki devletten gelecek tehlikeye ve saldırılara karşı sınırları muhafaza görevi ile görevlendirilmiştir.

¹⁶¹ Hurşid Paşa, s. 263.

¹⁶² Muhammed Emin Zeki Beg, s. 375.

gözardı etmemek gerekir. Fakat Kürt aşiretleri Ruslara verdikleri bu desteğin karşılığını alamadılar.¹⁶³

Haydaranlı Aşireti; II. Abdülhamit döneminde kurulan Hamidiye Alaylarında görev alan önemli ve sayıca büyük bir aşiretti. Hamidiye alaylarından birinci livanın, 12. ve 37. numaralı alayına ve dördüncü livanın, 21, 22, 23, 24, 26 numaralı alayına mensuptu.¹⁶⁴

Aşireti, Hamidiye Alaylarındaki görevleri sırasında bazı sorunlara sebebiyet vererek disiplinsiz davranışlarda ve taşkınlıklarda bulunmuştu. 1895 yılında Haydaranlı Aşireti reisi Hüseyin Paşa bu sebeple şikayet edilmişti.¹⁶⁵

3.1.6. Hemvend ve Herki Aşiretleri

Hemvend Aşireti 1200 haneydi. Mark Sykes'a göre bu aşirete mensup kişiler, iyi binici ve atıcı, becerikli demirci, cesur hırsız ve iyi çiftçiydiler. Erkekleri cesaretleri ile ünlüydüler ve zekiydiler. Hemvendler Arap kökenli olduklarını iddia etmekteydiler. Her ne kadar dilleri Kürtçe olsa da bir kısmı Arapça konuşmaktaydı. Giysileri kısmen Arap kısmen İran giysilerine benzemekteydi. Süleymaniye ve Kerkük bölgesinde yaşamaktaydı.¹⁶⁶

Hemvend Aşiretine bağlı taifeler; Begzade, Çelebi, Reşavend, Revamend, Sefrevend ve Sitebeser. Yaklaşık 1000 haneden oluşan bu taifeler, göçebeydiler ve asıl Hemvend aşiretini bunlar oluşturdular. Asıl vatanları ise Bazyan'dı. Çok cesaretli ve atılgan olan bu aşiret, Osmanlı ve İran devletlerini bayağı uğraştırmış ve bazı sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Osmanlı hükümeti onları cezalandırmış, fakat bu cezalar onları dizginleyememiştir. Hemvend Aşireti 1700 yıllarında İran topraklarından gelmiştir. Bu aşirete bağlı diğer taifeler ise Gofiroşi, Piryayi, Safiye-vend'di. Yaklaşık olarak 480

163 Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Ünal, “ Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne Karşı Kullanma Çabaları” Karadeniz Araştırmaları, Cilt V., Sayı: 17 Bahar 2008, s. 133-152. İsrail Kurtcephe ve Suat Akgül, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kürt Aşiretleri Üzerindeki Faaliyetleri.

164 Bayram Kodaman, II. Abdülhamit Devri Doğu Politikası, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları:67, Seri:IV. Sayı: A. 21, Ankara 1987, s. 53 – 54.

165 Ali Karaca, Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838 – 1899), Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, a. 176.

166 Sykes, s. 456. Dickson, s. 376.

haneden oluşan ve yerleşik bir yaşam süren bu taifeler de Hemvend aşiretine bağlıydılar.¹⁶⁷

Herki Aşireti; 3000 haneden oluşan büyük göçebe bir aşiretti. Bu aşiretin bir kısmı Erzurum bir kısmı Van ve büyük bir kısmı da Musul taraflarında yaşamaktaydı. Herki Kürtlerinin tenleri koyu olduğu için komşuları onların Kürt değil vahşi bir ırk olduklarını söylemişlerdi. Herki kadınları çok cesur ve yiğittirler, yazın çadırsız da dışarda yatabildikleri kaynaklarda geçmektedir. Herki Aşiretine bağlı aşiretler; Mendan, Zerhati, Zeydan ve Haji'dir. Ayrıca bu aşiret güzel giysi ve süslemeleriyle de ünlüydü¹⁶⁸

3.1.7. Merziki, Milan ve Miran Aşiretleri

Merziki Aşireti; 900 haneden oluşan ve Başkale* yakınlarında yerleşik yaşam süren bir aşiretti.¹⁶⁹ Milan Aşireti aslında büyük aşiret konfederasyonu olan Milli'ye dayandırılır. Kuzey Mezopotamya bölgesinde olan Milli konfederasyonu ile Milan Aşiretinin karşılıklı ziyaretleri ve benzer tüm alakaları da sürmekteydi. Milan aşireti Urmiye Gölünün kuzeybatısı, Selmas'tan Hoy'a kadar olan bölgede yaşamaktaydı.¹⁷⁰ Mark Sykes'e göre Milan Aşireti Dersimi Aşiretinin bir koluydu ve bunlar Alevi olup Zazaki lehçesinde konuşurlardı.¹⁷¹

Miran Aşireti; yaklaşık 1000 haneden oluşan ve yerleşik yaşam süren bir aşiretti. Bu aşiret kış mevsimini Tıl Rimelan ile Cizre arasında yaz mevsimini ise Siirt'te geçirirdi. Çok savaşçı ve cesur olan bu insanlar daha çok hayvancılıkla uğraşırlardı. Miran aşireti Goran Aşireti ile sürekli savaş halindeydi.¹⁷²

167 Muhammed Emin Zeki Beg, s. 350. Dickson, s. 376.

168 Sykes, s. 458. İzady, s. 172. Ayrıca bkz: Herki Aşireti arasında 1910 yılında yaşayıp gözlem yapan Yüzbaşı Bertram Dickson, "Journey in Kurdistan", The Geographical Journal, Vol: 35.,No:4 (Apr. 1910).

* Başkale (Elbak ya da Albak); 1578'de kaza olarak Hakkari Sancağına tabiydi. Hakkari ise Van Eyaletine tabiydi. 1845'te ise Kaza olarak Erzurum Eyaletine tabiydi. 1910'da Başkale, Hakkari Sancağına ve Van Vilayetine bağlıydı. 1924'te ise kaza olarak Van'a bağlanmıştır. Sezer, s. 22. 1896 senesinde Başkale'ye bağlı nahiyeler şunlardı: Küpeç, Masird, Sortan, Şivelan ve Şükefti idi. Karaca, s. 160.

169 Sykes, s. 462.

170 İzady, s. 172. Muhammed Emin Zeki Beg, s. 359.

171 Sykes, s. 467.

172 Sykes, s. 460. Muhammed Emin Zeki Beg, s. 354.

3.1.8. Pişder, Sencabi ve Şikak Aşiretleri

Pişder Aşireti'ne bağlı iki oymak vardı; Babekir Ağa Oymağı; 200 haneden oluşan ve yerleşik yaşam süren bir oymaktı. Mukri Aşiretinden olan bu oymağın emirleri Mir Abdal diye bilinirlerdi. Abbas Mahmud Ağa oymağı; bu oymağın nüfusu azdı. Fakat Mavit, Merge ve Kaladize adındaki üç bölgenin köy ve kasabaları bu oymağın kontrolü altındaydı ve hepsi Sünnî idi.¹⁷³

Sencabi Aşireti; yaklaşık 2500 haneden oluşan ve Mahideşt ile Civanro ovalarında yaşayan bir aşiretti. Sencabi Aşireti yaz mevsiminde Elvend su kaynaklarına giderdi. Bu aşiretin taifeleri şunlardı; Çalabi, Dalyani, Şeymevend, Sorhavend ve Haknazarhani idi. Ancak asıl yerli Sencabi Aşireti yaklaşık 500 haneydi ve himayesinde yaşayan başka bir çok aşiret daha vardı. Bunlar Lor'a bağlı olan Erkevazi ve Tekevend; Caf Aşiretinden Berozi; Goran Aşiretinden de Tadnakçi aşiretleriydi. Ayrıca bu büyük aşiretin reisi de aynı zamanda İran hükümetinin sınırını koruyan Kuvvet Komutanı idi. Sencabiler Kürtçe'nin Gorani lehçesini konuşurlardı.¹⁷⁴

Şikak* Konfederasyonu; Mark Sykes'ın 1908 tarihindeki eserine göre 6000 haneden oluşmaktaydı. Ayrıca Şikak Aşireti yerli Ermeniler tarafından Revand olarak adlandırılmışlardı. ¹⁷⁵ Bu Aşiret Urmiye Gölünün kuzeybatısı ile Van Gölü arasında, Duston ve Kotur bölgelerinde yaşamaktaydı.¹⁷⁶ Hurşid Paşa'ya göre bu aşiretin bir miktarı Osmanlı Devleti'ne tabî olup Hakkari bölgesinde yaşamaktaydı. Bir miktarı ise bunlar yedi taife olup; Avduyi, Henarciyi, Kardar, Şerra, Busta, Küzki ve Kavara toplam 1250 hane olarak İran hükümetine tabî yaşamaktaydılar. Bu taifeler Mergever, Bıradost ve Somay nahiyelerinde yaşamakta olup her sene İran hükümetine bir miktar vergi vermekteydiler.¹⁷⁷ Şikak Aşireti Sünnî Şafi Mezhebine mensuptu.¹⁷⁸

173 Muhammed Emin Zeki Beg, s. 349.

174 İzady, s. 168. Muhammed Emin Zeki Beg, s. 380.

* Hurşid Paşa, Seyahatname-i Hudud eserinde, Şakaki yahud Şekaki olarak belirtmiştir.

175 Sykes, s. 461.

176 İzady, s. 172.

177 Hurşid Paşa, s. 248.

178 Derviş Paşa, s. 104 – 105.

3.2. KÜRT AŞİRETLERİNİN HUDUT İHLALLERİ

3.2.1. İran'ın Gevran Aşireti Ağalarından Sultan Ali Meselesi

İran'ın Gevran Aşireti Ağalarından Sultan Ali, 1898 senesinde Osmanlı topraklarında Osmanlı'ya tabî olan Caf Aşiret reisi Mahmud Paşa ile görüşmek istemişti. Bu yüzden yanına aldığı adamlarıyla birlikte huduttan zorla geçmeye çalışmışlardı. Fakat huduttan geçmek yasaktı. Bu nedenle Bağdat'a bağlı Hanekin kazasındaki Zent Ali Han Kalesindeki zabitler bu geçişe izin vermemiştir. Fakat Sultan Ali ve adamları uyarıları dinlemeyince Zabitlerin açtığı ateş sonucunda Sultan Ali vurulmuş ve ölmüştür. Gevran Aşiretinin Sultan Ali'nin intikamını almak için kaleye saldırma gibi bir düşünceleri olabileceğinden önlem için Osmanlı, bölgeye 40 zabıt ve tabur ağası göndermiş ve kaleyi korumaya almıştır.¹⁷⁹

İran Devleti, İran Elçiliği aracılığıyla Sultan Ali'nin öldürülmesi olayında suçlu olanların bulunup haklarında gerekli hukuki cezalandırmanın yapılmasını istemiştir. Bu konuyla ilgili Hariciye ve Dahiliye Nezaretlerinde gerekli yazışmalar yapılmıştır. Osmanlı Hükümeti, olayın büyümemesi ve bu durumdan ötürü olabilecek bir hudut saldırısının önlenmesi için gerekli emirleri Bağdat ve Musul Vilayetlerine bildirmiştir.¹⁸⁰

3.2.2. Piran Aşiretinin İran Hududuna Tecavüzü

1892 senesinde Piran Aşireti ve beraberindeki bazı aşiretler ile İran askerleri arasında çarpışma meydana gelmişti. Piran Aşireti ve bazı aşiretlerden oluşan 3000 kişi sınırı geçmiş Lahican ve Savucbulak taraflarında talan ve adam öldürme gibi vukuatları gerçekleştirmişti. Bu vukuatlar İran hükümeti tarafından Osmanlı Devleti'ne bildirilmişti. İran, Osmanlı hükümetinden bu vukuatları gerçekleştiren aşiretleri cezalandırmasını istemiştir. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, bu hususta gerekli araştırmaların yapılması için durumu Musul Vilayetine telgrafla bildirmiştir.¹⁸¹ Osmanlı Devleti'ne tabî olan Piran Aşiretinin sınır ihlalleri genelde İran aşireti olan Mamış

179 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: DH. TMİK. M., Dosya No: 84., Gömlek No: 6.,

180 BOA., Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.), D. No:1476, G. No: 110653.

181 BOA., BEO., D. No: 67, G. No: 4998.

Aşireti ile aralarındaki düşmanlıktan kaynaklanmaktaydı.

Tahran Elçiliği, Piran Aşireti'nin sınırı geçmesi durumunda İran tarafından alınacak tedbirleri belirten 4 Ağustos 1894 tarihli bir telgrafnameyi Osmanlı hükümetine göndermişti. Piran Aşireti'nin daha önce yaptığı sınır ihlalleri yüzünden İran aşiretleri sıkıntı çekmişti. Bu nedenle İran hükümeti tedbir almayı zorunlu görmüştü. Eğer Piran Aşireti sınıra gelip Lahican hududunu tekrar geçecek olur ise İran aşireti de buna karşılık vermeye mecbur kalacaktı. Bu yüzden İran hükümeti hududun emniyeti ve muhafazası için hududa İran askerinin sevkini gerekli görmüştü. Alınan askerî tedbirle Piran Aşiretinin sınırı geçmesi böylelikle engellenmiş olacaktı.¹⁸² Osmanlı ve İran devletleri aşiretlerin sınır ihlallerini durdurmak ve çıkacak karışıklıklara engel olmak için çoğu zaman asker sevkiyatını ve kalelerin askerle güçlendirilmesini zorunlu tedbir olarak görmüşlerdi. İki devlette asker sevkiyatını bazen bildirmiş bazen de bildirmeyip keyfi davranmıştır. Böyle keyfi durumlar iki devleti çoğu zaman karşı karşıya getirmiş ve iki devlet arasındaki ilişkileri bozmuştur.

3.2.3. Haydaranlı Aşiretinin Hudut Tecavüzleri

1895 senesinde İran'ın Haydaranlı Aşiretine mensup kırk eşkiya, Osmanlı topraklarına saldırmak için sınırı geçmişlerdi. Bu eşkiyalar, Mahmudi kazası*na bağlı Küpkıran köyüne saldırmış ve bir hayli hayvanı da gasp ederek götürmek istemişlerdi. Bunun üzerine köyün ahalisi ile eşkiya arasında çarpışma meydana gelmişti. Eşkiyalar çarpışmada ahaliye zarar vermiş ve bir kişiyi de yaralamışlardı. Sonra gasp ettikleri mallar ile tekrardan İran'a kaçmışlardı. Bölge kaymakamlığı durumu hemen Van Vilayetine bildirdi. Van Vilayeti, bu olayın Tahran Elçiliğine bildirilmesi ve çözümü için Hariciye Nezaretine bir yazı gönderdi.¹⁸³

182 BOA., BEO., D. No: 72, G. No: 5351.

* Mahmudî (Saray); 1845'te kaza olarak Van ve Hakkari Sancaklarına bağlıydı, bu sancaklarda Erzurum'a tabiydi. 1855'te Van Vilayetine bağlı olan Van Sancağına tabiydi. Cumhuriyetten sonra lağvedilerek yerine "Saray" kaza yapıldı. 1948'te kaza "Özalp" adını aldı ve Kargalı köyüne taşındı. Saray nahiye olarak Özalp'a bağlı. Sezer, s. 346. Mahmudî kazasında ikamet eden aşiretler şunlardı: Takuri, Makori, Milan ve Şemsiki Aşiretleri. Karaca, s. 160.

183 BOA., Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Kalemleri, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi (A.) MKT. MHM.) D. No: 723, G. No: 16.

1898 senesinde İran'ın Haydaranlı Aşireti ile Musikan Aşireti, 400 kişilik bir kuvvetle Osmanlı hududuna tecavüz etmişti. Bunlar Perit köyünü basmıştı. Köyde meydana gelen çarpışmada Haydaranlılardan dokuz diğer taraftan yedi kişi öldürülmüştü. Bununla da yetinmemiş ayrıca Külketi(?) köyünden hayvan gasp etmişlerdi. İran'ın Haydaranlı Aşireti bu vukuatları her yaz gerçekleştiriyordu. Bu olaylardan müzdarip olan bölge halkı, Osmanlı hükümetinden artık buna kesin bir çare bulup neticelendirmesini istemiştir.¹⁸⁴

Sekizinci Ordu Kumandanlığı, Perit köyüne saldıranların üzerine Osmanlı kuvvetlerini göndermiş ve suçluları yakalamaya çalışmıştı. Fakat bu gibi olaylar yazları hiç eksik olmuyordu. Bu yüzden öncelikle durum Dördüncü Ordu Kumandanlığına oradan da Hariciye Nezaretine bildirilmiştir. Hariciye Nezareti ise İran hükümetinin bu duruma artık bir son vermesi için Tahran Elçiliğine yazmayı gerekli bulmuştur.¹⁸⁵

İki devlet arasında yapılan resmi yazışmalar olayları durdurmamıştır. Kürt aşiretleri bu gibi olayları iki devletin arası bozuk olduğunda daha sık yapmıştır. Aksi bir durum da söz konusuydu eğer iki devletin arasındaki ilişkiler iyi ise bu sınır ihlalleri nispeten daha az olmuştur.

1903 senesinde Osmanlı aşiretlerinden olan Haydaranlı Aşireti, Çaldıran taraflarından İran sınırına tecavüz etmişti. Haydaranlı Aşireti bu sınır ihlallinde 200 baş kara sığır, 300 baş hayvan ve 90 camış gasp etmiş ve bir kişiyi de katletmişti. O günden beri iki yüz ya da üç yüz kişiyle hududa tecavüz edip İranlılarla mücadele etmişlerdi. Ayrıca bunların başlarından birinde Hafif Suvari alayından olduğuna dair bir alamet bulunmuştu. Bu durumdan rahatsız olan Makü Hakimi bu hudut ihlallerine bir son verilmesi için durumu İran Elçiliği aracılığıyla Osmanlı hükümetine bildirmiştir. İran'dan gelen bu bildiri üzerine Seraskerlik Makamı durumu incelemeye almıştır.¹⁸⁶

Haydaranlı Aşiretinin 1903 senesinde Çaldıran taraflarından İran hududuna saldırdığına dair Makü Hakimi tarafından alınan şikayet üzerine incelemeler yapılmıştı. Yapılan

184 BOA., BEO., D. No:1160, G. No: 86933.

185 BOA., BEO., D. No: 1165, G. No: 87357.

186 BOA., BEO., D. No: 2178, G. No:163317.

incelemelerde olayın aslı ve esasının olmadığı görülmüştür. Bu incelemelerin neticesi Seraskerlik Makamından Hariciye Nezaretine bildirilmiştir.¹⁸⁷

3.2.4. İran'ın Sencabi Aşiretinin Hudut Tecavüzleri

İran'ın Sencabi Aşireti, 1901 senesinde Kani Beyz Zaptiye Kalesi'ne hucum etmiş ve kale zaptiyeleriyle çarpışmaya girmişti. Bölge kaymakamlığının isteği üzerine hemen piyadelerin bir kolu tertip edilmiş ve olay yerine gönderilmiştir. Piyadeler Sencabi Aşiretinin Kani Beyz civarındaki bir köyden çaldığı koyunların bir kısmını almaya çalışmışlardı. Osmanlı askerleri ile İran'ın Sencabi Aşireti arasında meydana gelen çarpışmada Osmanlı askerlerinin tarafında bir zayıt olmamasına karşı Sencabilerden sekiz kişi öldürülmüştü. Bu vukuatan dolayı İran'ın Sencabi Aşiretinin tekrardan kaleye ve civar köylere saldırması muhtemel olduğundan, Osmanlı Devleti gerekli bazı tedbirler almıştı.¹⁸⁸

İran'ın Sencabi Aşireti Reisi Şir Han ile oğullarının bir kereye mahsus değil daima Osmanlı topraklarına saldırdıkları bölge halkı tarafından hükümete şikayet edilmişti. Bunun üzerine durum hudud memurları tarafından Hariciye Nezaretine bildirilmişti. Hariciye Nezareti, İran'ın bu konuda bir önlem almasını istemiş bu yüzden durumu Tahran Elçiliğine bildirmişti. Bağdat Vilayeti de Sencabi Aşiretinin bu vukuatları hakkında bir telgrafname Osmanlı hükümetine göndermiştir. gönderilen telgrafnameye göre, Bağdat Vilayeti'nin Osmanlı hududunda asayiş bozacak durumlara izin verilmemesi konusunda gerekli itina göstermesine rağmen, Sencabi Aşiretinin hududa saldırıları devam etmiştir. Ayrıca Sencabi Aşireti, Kani Beyz Kalesine saldırmış, orayı kurşuna tutmuş ve Osmanlı askerleri ile çarpışmaya girmiştir. Durum inkar edilmeyecek kadar aleni bir surette meydana gelmesine rağmen İran hükümeti tarafından bu vukuat inkar edilmiştir. Osmanlı Devleti, bunun üzerine Şir Han'ın resmi sıfatını kaldırarak kendisinin huduttan çıkarılması ve saldırılarının önlenmesi kararı almıştır.¹⁸⁹

187 BOA., BEO., D. No: 2231, G. No: 167255.

188 BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK.), D. No: 168, G. No: 46.

189 BOA., BEO., D. No: 1686, G. No: 126436.

3.3. GÖÇEBE KÜRT AŞİRETLERİNİN YAYLAK - KIŞLAK SORUNU

Hudut bölgesinde yaşayan göçebe ve yarı göçebe olan Kürt aşiretlerinin yaylak - kışlak sorunu, Osmanlı-İran devletleri arasında önemli sorunlara neden olmaktadır. Kürt aşiretlerinin geleneksel yaşamları olan göçebelikten dolayı hudut bölgesinde yaşayan Kürtlerde sınır mekan kavramı yoktu. Belirledikleri mevsimler ve verimli yaylaları vardı. Hayatlarını buna göre düzenlemişlerdi. Kasrı-ı Şirin Antlaşması ile belirlenen Osmanlı-İran sınırları bu geleneksel Kürt göçebe yaşamını etkilemeye başlamıştı. Çünkü belirlenen sınırlarla aynı aşirete mensup olan aileler bölünmüştü. Bazı aileler Osmanlı hududu içerisinde kalmış bazı aileler ise İran hududunda kalmıştı. Göçebe Kürt aşiretlerinin yaylak-kışlakları da belirlenen hudut çizgisiyle ayrılmıştı. Bu husus gerek aynı aşiret içinde gerek aşiretler arasında sorun teşkil etmeye başlamıştı. Sınır ihlalleri zaten başlı başına bir sorundu. Buna bir de aşiretlerin göç sırasında, köylere saldırma, yağma, gasp, hudut zaptiyelerine ve memurlarına saldırma gibi vukuatları eklenmişti. Kürt aşiretlerinin çıkardığı bu sorunlar iki devlet arasındaki ilişkilere zarar vermişti. İki devlet arasında bu sorunlar ile ilgili yazışmalar yapılmıştı. Fakat bu resmi yazışmalar duruma bir netice vermemiş bu yüzden iki devlet de asker sevkiyatı ya da misilleme yapmıştır. Misilleme ve asker sevkiyatı iki devleti bazen savaşın eşiğine getirmiştir.

Osmanlı Devleti, iki devlet arasında sürekli sorun teşkil eden yaylak-kışlak meselesinin çözümü için göç sırasında kendisine tabî olan aşiretlerin takibini zorunlu tedbir olarak görmüştür. Osmanlı Devleti, Osmanlı toprağından karşı tarafa mevsimlik yaylak-kışlak için geçmek zorunda olan aşiretlerin nerelerde yaşadıkları, sayılarının ne kadar olduğu ve karşı tarafa geçirilmemesi halinde sıkıntıya düşüp düşmeyecekleri konusunda gerekli incelemelerin yapılması için aşiretlerin tabî olduğu Vilayetlere gerekli talimatlar göndermiştir. İran Devleti ise tedbir amaçlı aşiretlerin göç zamanını takip etmişti. Aşiretlerin göçleri esnasında hududa herhangi bir saldırı olmaması ve köylerde vukuatların işlenmemesi için gerekli mevzilere de asker sevkiyatı yapmıştır.

3.3.1. Caf Aşiretinin Yaylak -Kışlak Meselesi

Caf Aşireti, itaat etmeyen, iki devlet arasında sorun çıkaran aşiretlerdendi. Caf Aşiretinin asıl yerleşkesi Şehrizer bölgesiydi. Yerleşik yaşam süren taifeleri olmasına

rağmen çoğunluğu göçebe olan bu büyük aşiret konfederasyonu, kışları Süleymaniye de yaşayıp yazları ise İran'a doğru göçerdi. Göç esnasında yol güzegahındaki köylere verdikleri zararlardan dolayı, her iki devlet bu zararları önlemek için çoğu zaman asker sevkiyatını zorunlu görmüştü.

1887 senesinde Caf aşiretinin yaylalara gitme zamanı gelmişti. İran sınırlarından geçtiklerinde yine sıkıntılar çıkaracaklarından dolayı tedirgin olmaya başlayan İran hükümeti, tedbir amaçlı durumu İstanbul'daki İran Elçiliği aracılığıyla Osmanlı hükümetine bildirmiştir. İran, Osmanlı hükümetinden Caf aşiretinin İran sınırından geçmesine izin verilmemesini ve bu durum için gereğinin yapılmasını istemiştir.¹⁹⁰

Caf Aşiretinin 1892 senesinde meralarına geçme zamanı yaklaşmıştı. Bu hususta dikkatli olan İran hükümeti bazı tedbirler almayı gerekli görmüştür. Caf Aşiretinin İran'daki meralarına gittiklerinde uğrayacakları yerlerin ahalisine zarar vermelerini engellemek için bölgeye İran hükümeti tarafından iki tabur asker sevk edilmiştir. Bir tabur bölgedeki kaleye diğer tabur ise Caf Aşiretinin geçeceği güzergaha konumlandırılmıştır. İran hükümeti tarafından bu asker sevkiyatının tamamen emniyetin sağlanması için olduğu ayrıca belirtilmiştir. Süleymaniye Mutasarrıflığı, İran hükümetinin aldığı bu tedbirler konusunda Musul Vilayetini haberdar etmiştir.¹⁹¹

1894 senesinde Caf Aşiretinin göç zamanı gelmiş ve her yıl olduğu gibi hudud civarındaki yaylaya gittiğinde yine bazı sorunlar çıkarmıştı. Bu yüzden Musul Vilayeti, İran tarafından gerekli tedbirlerin alınması için durumu Hariciye Nezaretine bildirmiştir. Bunun üzerine Hariciye Nezareti, durumu Tahran Elçiliği aracılığıyla İran hükümetine bildirmiştir.¹⁹²

Caf aşireti, 1894 senesindeki göç zamanında eşkiyalık yapmış ve İranlılara zarar verip hasarlar meydana getirmişti. Caflıların bu tecavüzlerini engellemek, gasp edilen malları geri almak ve intikam almak için İranlıların Kızılca hududuna asker toplamış olduğu haberi alınmıştı. Durum Süleymaniye Kumandanlığından Altıncı Ordu-yu Humayuna

190 BOA., Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT.), D. No: 1510, G. No: 109.

191 BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. DH.), D. No: 5, G. No: 40.

192 BOA., BEO., D. No: 440, G. No: 32987.

bildirilmişti. Ayrıca Süleymaniye Kumandanlığı, bu konuda ciddi bir araştırmanın yapılması gerektiğini belirtmiş ve Caf Aşiretinin İran tarafından gelebilecek böyle bir taarruzdan korunması için hükümetin gerekeni yapmasını istemiştir.¹⁹³

Tahran Sadaret-i Uzmasına göre Caf Aşireti, her sene yaylak için İran'ın Kürdistan cihetine gidip geldiğinde adam öldürme ve malları yağmalama gibi suçlar işlemişti. Kürdistan cihetindeki İran ahalisi Caf Aşiretinin bu olaylarına maruz kalmıştı. Bu gibi olaylardan dolayı Caf Aşiretinin yaylaklara gidişleri ya yasaklanmalı ya da sağlam bir teminat alınmalıydı. Ayrıca Caf Aşiretinin reisi Osman Paşa'ya dahi bu yönde kuvvetli bir uyarıda bulunulması konusunda Musul Vilayetine durumun bildirilmesi gerektiği de belirtilmişti. Caf Aşiretinin göç esnasında meydana getirdikleri olayların önlenmesi için Tahran Sadaret-i Uzması, İran Elçiliği aracılığıyla bu isteklerini 1896 senesinde Osmanlı hükümetine iletmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti bölgeden sorumlu olan Musul Vilayetine bu husus hakkında gerekli talimatları vermiştir.¹⁹⁴

Caf Aşireti beyzadelerinden Hasan Bey ahalisi ile beraber 1900 senesinde İran tarafına geçme teşebbüsünde bulunmuştu. Hasan Bey ve ahalisi, geçişlerine izin vermeyen Osmanlı askerleri ile mücadeleye girmişti. Bu mücadelede birkaç hayvan telef olmuş, bir kadın ve bir atlı da yaralanmıştı. Hasan Bey'in bu vukuatından dolayı haddinin bildirilmesi için Musul Vilayetine gerekli tenbihde bulunulmuştu. Ayrıca Caflıların yaylaklarına hareket etmiş oldukları Altıncı Ordu-yu Humayun'a bildirilmişti.¹⁹⁵

Musul Vilayeti, 1900 senesinde Osmanlı hükümetine Caf Aşiretinin göç durumları ile ilgili bir telgraf göndermişti. Telgrafta, Caf Aşiretinin Sedani ve Bedagi fırkalarının İran'daki kışlaklarına gitmek için 15 gün evvel yola çıktıkları ve Hanekin Kazasının bir köyüne iki yüz seneden beri gidip gelmekte oldukları belirtilmiştir. Eğer İran hükümeti, bunların yaylak- kışlaklarına gitmelerine izin vermez ise aralarında büyük bir vukuatın meydana geleceğini de ayrıca belirtilmiştir. Musul Vilayeti böyle bir vukuatın meydana gelmesine izin verilmemesi ve gerekli tedbirler için durumun Gülanber*

193 BOA., BEO., D. No: 442, G. No: 33097.

194 BOA., BEO., D. No: 785, G. No: 58814.

195 BOA., BEO., D. No: 1487, G. No: 111495.

* Gülanber (El-Becce)Kazası; XIX. yüzyılda kaza olarak Kerkük'e tabiydi. Kerkük de Şehrızor Eyaletine tabiydi. Günümüzde Gülanber, Süleymaniye bölgesinde Musula bağlı ve artık Irak

Kaymakamlığına bildirilmesini istemiştir.¹⁹⁶

Osmanlı hükümeti, 1902 senesinde Musul Vilayetinden, Caf Aşiretinden bazı fırkalarının İran'a geçip buralarda fenalık yapmalarına engel olmasını istemiştir.¹⁹⁷

3.3.2. Sencabi Aşiretinin Yaylak- Kışlak Meselesi

Sencabi Aşiretinin taifeleri olan Hevasun, Dalyani, Çalabi, Dostça ve Mecrilat'ten oluşan 1500 hane, her sene kış mevsiminde hayvanlarını otlatmak için Osmanlı hududunu geçerek Neft Deresi ve Akbaş Deresi boyunca Kızılbat'a doğru Hamrin Dağ silsilesine kadar gelmekteydiler. Bazı seneler bu taifeler Kızılbat yaylaklarına girdikten sonra buralardan geçerek Şhriban bölgesine tecavüz ederlerdi. Sencabi Aşiretine bağlı olan bu taifelerin otlattıkları hayvanlar dahi kendi hayvanları olmayıp bu durumu Osmanlı hükümetinden gizlerlerdi. Musul Vilayeti tarafından bu durum 1887 senesinde Osmanlı hükümetine şikayet edilmişti.¹⁹⁸

İran'ın Sencabi Aşireti 1888 senesinde kışlamak için yine Osmanlı sınırına geçmişti. Bağdat Valiliği tarafından bu durum hemen Osmanlı hükümetine bildirildi. Osmanlı hükümeti, Sencabi Aşiretinin bu sınır ihlallini İran hükümetine bildirmişti. Fakat İran hükümeti tarafından Sencabi Aşiretinin bu vukuatı red edildi.¹⁹⁹ Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, Altıncı Ordu Müşiriyeti'nden İran'ın Sencabi Aşiretinin zorla sınır dışı edilerek mallarına hazine adına el konulmasını istemiştir.²⁰⁰

3.4. SUÇLULARIN FİRAR, SIĞINMA VE İADE SORUNLARI

Hudut bölgesinde yaşayan aşiretler arasında ve aşiret içinde sorunlar eksik olmamıştır. Aşiretler arasında öteden beri devam eden husumetler bölgede asayiş bozan en büyük sorunlardandı. Aşiretler arasındaki husumeten dolayı suça karışmış ve adam öldürmüş olanlar karşı devlete firar etmiş ve sığınmışlardı. Genelde gasp, yağma, adam öldürme

Devleti'nin yönetimindedir. Sezer, s. 206.

196 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 136, G. No: 38.

197 BOA., DH. MKT., D. No: 598, G. No: 26.

198 BOA., HR. SYS., D. No: 682, G. No: 1.

199 BOA., DH. MKT., D. No: 1490, G. No: 58.

200 BOA., MV., D. No: 30, G. No: 5.

veya yaralama gibi asayiş bozan, devlet için sorun teşkil eden suçlar işlenmiştir. Firar eden suçlunun yakalanıp cezalandırılması devletin aşiretler üzerindeki otoritesini ve hakimiyetini koruması için zorunluydu. İki devlet arasında zaman zaman yapılan görüşmelerde her iki devlet de karşı devlete sığınan suçlunun iade edilmesini ya da sığındığı devlet tarafından suçluya gerekli ceza verilmesini istemiştir. Ayrıca bu tür vukuatların bir daha gerçekleşmemesi için gerekli tedbirlerin alınması da kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti çoğu zaman bu kararlara riayet edip gerekeni yapmasına rağmen İran Devleti'nin de aynı tutumu sergilediği söylenemezdi. İran hükümeti bazı suçluları himaye ettiği gibi hudut bölgesine iskan edilmelerine de izin vermiştir. Bu tür olaylarla ilgili bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

3.4.1. Artuş Aşiretine Mensup Ömer Bin Anber Meselesi

Osmanlı Devleti tebasından olan ve Elbak kazasında ikamet eden Artuş Aşiretine mensup Ömer Bin Anber, işlediği suçlardan dolayı 1897 senesinde İran'a firar etmişti. Van Vilayeti, Ömer Bin Anber'in Hamidiye* kazasının bir köyünden gasp ettiği hayvanları hükümete teslim etmesini istemişti. Bu nedenle Van Vilayeti durumu Tahran Elçiliğine bildirmesi için Hariciye Nezaretine yazmıştır. Hariciye Nezareti'nden alınan takrirden hudud komisyonunun bu konu ile ilgileneceği belirtilmiştir. Ayrıca durum Tebriz Konsolosluluğuna da bildirilmiştir.²⁰¹

Buna benzer bir diğer olay ise; Makü zenginlerinden bazılarıyla Arusan Aşiretinin bir kısmını 1897 senesinde Osmanlı tarafına geçmişlerdi. Bunlar Osmanlı Devleti'ne tabî olan Van Aşiret reislerinden Cafer Bey tarafından himaye edilmişlerdi. Bu sorun yüzünden İran hükümeti ile sıkıntı yaşamak istemeyen Osmanlı hükümeti gerekli emirleri Van Vilayetine vermiştir. Makü Zenginleri ile Arusan Aşiretine mensup olanların işledikleri suçlardan dolayı İran'a iade edilmesini ve Cafer Bey'e ise haddinin bildirilmesini emretmiştir.²⁰²

* Hamidiye; Van Vilayetinin Hakkari Sancağına tabî bir kazaydı. Bu kazaya bağlı iki nahiye de vardı. Bunlar: Nefs-i Hoşab kasabası ve Güzikan idi. Karaca, s. 161.

201 BOA., DH. MKT., D. No: 2234, G. No: 154.

202 BOA., DH. MKT., D. No: 2251, G. No: 123.

3.4.2. Haydaranlı Aşiretine Mensup Kişilerin Firar ve İadeleri

Haydaranlı Aşiretine mensup bazı kişilerin firar ve iadeleri konusunda iki devlet arasında bazı sıkıntılar yaşanmıştır. 1890 senesinde Bargiri* kazasının Direkli köyü ahalisinden iki kişinin eşyaları gasp edilmişti. Haydaranlı Aşiretine mensup olan ve İran'da Tahir Han'ın nezdinde bulunan Muhi Toruk adlı kişi yakınlarıyla beraber bu suçu işlemişlerdi. Muhi Toruk ve adamları, Direkli köyünden iki kişinin üstüne hücum etmiş ve dört baş hayvanlarını da öldürüp tekrardan Tahir Han'ın nezdine firar etmişlerdi. Osmanlı hükümeti, Muhi Toruk ve beraberindekilerin teslimi için İran memurlarına tebligat göndermiştir.²⁰³

İki devlet arasında Haydaranlı bir firari yüzünden yaşanan bir diğer mesele ise şu şekilde olmuştu. İran'da işlediği suçlardan dolayı Tebriz'de tutukluymken 1902 senesinde firar eden İran'ın Haydaranlı Aşiretinden Mustafa Bey'in oradan firar ile Osmanlı tarafındaki Haydaranlıların bulunduğu Van'ın Abagay* nahiyesine gelebileceği İran tarafından Osmanlı hükümetine bildirilmişti. Mustafa Bey, İran'ın köylerine saldırmış, ahalinin mülklerini yağmalamış ve ahaliden bazılarını öldürmüştü. Böyle büyük suçları işlemeye cüret eden Mustafa Bey'in tutuklanması için İran tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu yüzden İran hükümeti, elçilik vasıtasıyla durumu derhal Osmanlı hükümetine bildirmiştir. Hariciye Nezareti ise ilgili Vilayetler olan Van ve Erzurum Vilayetlerinden bu husus konusunda gerekli tedbirler almalarını istemişti. Hariciye Nezareti, suçlunun Osmanlı tarafına firar etmesi muhtemel olduğundan, kaçmasına izin verilmeyerek İran hudut memurlarına teslim edilip İran memurlarının himayelerinde dahi firarının tecavüzüne izin verilmemesini istemiştir. ²⁰⁴

Mustafa Bey'in firar olayı her iki devlet arasında uzun yazışmalara neden olmuştur. İstanbul'daki İran Elçiliğinden ve Makü Hakiminden gelen resmi yazılarda, Mustafa Bey'in mutlaka İran'a iade edilmesi istenmiştir. Makü Hakimi Kuli Han'ın iddiasına göre

* Bargiri (Muradiye); 1548'te Sancak olarak Van eyaletine bağlıydı. 1845'te kaza olarak Van Sancağına bağlıydı. 1910'da nahiye olarak Van Sancağına, Van Sancağıda Van Vilayetine bağlıydı. 1924'te ise kaza olarak Van'a bağlanmıştır. Sezer, s. 64. Bargiri kazasına bağlı nahiyeler; Akbulak, Abagay, Kiçan ve Bayezid Ağa. Karaca, s. 159

203 BOA., DH. MKT., D. No: 1779, G. No: 114.

* Abagay; Van Sancağına bağlı olan Bargiri kazasının bir nahiyesiydi. Karaca, s. 159.

204 BOA., DH. MKT., D. No: 660, G. No: 2.

ise Osmanlı Devleti bilerek Mustafa Bey'i teslim etmemekteydi.²⁰⁵

Bu hususta Hariciye Nezareti incelemelerde bulunmuş ve tespit edilen incelemeleri Dahiliye Nezaretine bildirmiştir. Hariciye Nezaretine göre, İran'da işlediği suçlardan dolayı Tebriz'de hapsedilmişken hudut civarında bir köye firar eden ve yakalanıp İran hudut memurlarına teslim edilmesi istenilen Mustafa Bey, aslında Van Vilayetinin Abagay nahiyesine gitmiştir. Mustafa Bey, bu nahiyenin İran hududuna yakın bir köyünde ikamet etmekteydi. Bu köyün Beyazıd'a yakınlığı ve münasebeti olup bundan dolayı Beyazıd Mutasarrıflığına ve Erzurum Vilayetine durum bildirilmiştir. ²⁰⁶

Hariciye Nezareti'ne göre İran'da işlediği suçlardan dolayı Tebriz'de hapsedilmişken firar eden İran'ın Haydaranlı Aşiretinden Mustafa Bey, Osmanlı tarafındaki Haydaranlıların bulunduğu bölgede adam toplayıp silahlandırmıştı. Mustafa Bey ve adamları İran köylerine saldırma, ahaliden bazı kişileri öldürme ve malları yağmalama gibi suçlara cüret etmişlerdi. İran hükümeti tarafından alınan tedbirle tam suçlular yakalanacakken Osmanlı tarafına kaçmışlardı.

İstanbul'daki İran Elçiliğinden gelen resmi yazıda, Osmanlı hükümetinden suçluların yakalanıp İran memurlarına teslim edilmeleri istenmiştir. Aynı şekilde Makü Hakimi Kuli Han da Osmanlı hükümetinden, hudut civarındaki dört haneli bir köye firar eyleyen bu suçluların orada iskanı hudut boyunca bir takım fitne, fesad ve karışıklığa sebebiyet vereceğinden dolayı İran'a teslim edilmelerini ve himaye edilmemelerini istemiştir.²⁰⁷

Haydaranlı Aşiretinin başka bir firar vukuatı ise 1907 senesinde olmuştu. Haydaranlı taifesinden olup Bakü Hakimi nezdinden firar eden Memi namındaki kişi Abazyadaki firari Mustafa Bey ile birlikte, İran'ın bir taifesi arasında fesadlık yapmaktaydı. İran, Osmanlı'dan firarileri engellemesini istemiştir.²⁰⁸ Van Vilayetinden Seraskeriye'ye bildirilen bu konu hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

205 BOA., DH. TMİK. M., D. No: 141, G. No: 24.

206 BOA., DH. TMİK. M., D. No: 141, G. No: 24.

207 BOA., DH. TMİK. M., D. No: 148, G. No: 16.

208 BOA., BEO., D. No: 3104. G. No: 232753.

Haydaranlılardan bazı firarilerin teslim olması ile ilgili mesele; 1908 senesinde İran'a firar eden Haydaranlı Kör Hüseyin Paşa ile arkadaşları daha sonra Osmanlı topraklarına geri dönmüşlerdi. Haklarında verilecek karar ile ilgili Erzurum Vilayeti ile Dahiliye Nezareti arasında yazışmalar olmuştur. İran'dan firar eden Kör Hüseyin Paşa ve adamlarının üç gün Tutak kazasında ikamet ettikten sonra Patnos'tan Adilcevaz arazisine gittikleri belirlenmişti. Ayrıca firarilerden Hacı Timur Paşa ile beraberindeki 20 hane ise Ravanos köylerine gelmiştir.²⁰⁹

Osmanlı Devleti'ne tabî yaşarken keyfi durumlardan ya da işledikleri suçlardan dolayı İran ve Rusya'ya firar eden bu kişilerin tekrardan eski yerlerine ve mevkilerine dönme istekleri olmuştur. Geri dönme isteklerini Osmanlı hükümetine bildirenler olduğu gibi bildirmeyip huduttan izinsiz girenlerde olmuştur. Huduttan izinsiz giren firariler, bölgede yaşayan akrabalarının yanına sığınmış ve saklanmışlardı Aşiretlere mensup bu kişilerin keyfi davranışları Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmiş ve çözümü konusunda da uğraştırmıştır.

3.4.3. Şikak Aşireti ve İran'a Kaçan Eşkiya Ermeniler meselesi

İran'ın Şikak Aşiretinden Mehmed Emin Çavuş, on beş arkadaşı ile beraber 1896 senesinde İran'ın Selmas* kasabası civarında bir kilisede bulunan silahlı Ermeni eşkiyası'nın üzerine hücum etmiştir. Sekiz saat süren mücadelede Şikaklardan sekiz, Ermeni eşkiyasından on ölü ve iki yaralı olduğu ihbar edilmişti. Bunun üzerine Ermeni eşkiyaları yakalanıp tevkif edilmişti. Durumun Gevar* Kaymakamlığından Van Vilayetine bildirilmesi üzerine Van Valiliğinden de Dahiliye Nezaretine bildirilmişti.²¹⁰

Berlin antlaşmasından sonra iyice cesaretlenen Ermeniler, Osmanlı-İran hududunda sorunlar çıkararak iki devletin arasını bozmaya ve bölgede huzursuzluk ortamı yaratmaya çalışmıştır. Böylelikle Ermeniler, bölgeye hakim olmak isteyen Rusya'nın müdahale etmesini sağlayacak ve Rusya'dan istedikleri desteği alabileceklerdi. İran'da

209 BOA., DH..ŞFR., D. No: 662, G. No:16.

* Selmas; 1855'te Sancak ünvanıyla Van Eyaletine bağlıydı. Daha sonra bir köy olarak Hoy bölgesine bağlanmış ve İran Devleti'nin olmuştur. Sezer, s. 440.

* Gevar; 1896 senesinde, bir kaza olarak Hakkari Sancağına Bağlıydı. Gevar kazasına bağlı nahiyeler şunlardı:Nefs-i Deyre kasabası, Dustaki, Pünyaneş, Bacerge, ve Avramar idi. Karaca, s. 161.

210 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 6, G. No: 45.

yaşayan Ermeniler Osmanlı sınırına gelip Osmanlı topraklarında Kürt aşiretlerine saldırmışlardı. Ayrıca İranlı Ermeniler, bu gibi vukuatlarında Osmanlı Ermenilerinden de yardım istemişlerdi.

Sultan II. Abdülhamit döneminde kurulan Hamidiye Alayları İran üzerinden Osmanlı topraklarına giren Ermenilere karşı bölgeyi korumakla görevlendirilmişti. Bu alaylar sınır boylarına yerleştirilmişti. Fakat ilk dönemlerde teçhizat noktasında pek çok eksiğin bulunması Hamidiye Alaylarının Ermenilere karşı etkili olmalarını engeleyen ana amil olmuştur.²¹¹

3.5. KÜRT AŞİRETLERİNİN KARŞI DEVLETE İLTİCALARI

Osmanlı-İran devletleri arasında yaşanan sorunlardan biri de tebaları olan Kürt aşiretlerin, karşı devletin himayesine girme teşebbüsünde bulunmalarıydı. Her iki devlet de tebalarını kaybetmek istememiştir. Çünkü bu kayıp aynı zamanda vergi ve askerî hizmetlerin de eksilmesi anlamına geliyordu. Osmanlı-İran devletlerinin arasındaki hudut sorununu göz önünde bulundurulursa, aşiret kaybı aynı zamanda toprak kaybı anlamına gelmekteydi. 1913 yılına kadar ihtilafli ve her iki devletinde kaybetmek istemediği hudut bölgeleri mevcut idi. Bu hudut bölgelerinde yaşayan Kürt aşiretleri hangi devletin tebalığını kabul ettiğini onlara verdiği vergiler ile göstermiştir. II. Erzurum Antlaşmasından sonra sınırların belirlenmesi için görevlendirilen Hudut komisyonu üyelerinden Hurşid Paşa ve Derviş Paşa seyahatnamelerinde aşiretlerin hangi devlete vergi verdiklerini belirtmişlerdi. Böylelikle Osmanlı Devleti'ne vergi veren aşiretler ve yaşadıkları bölgeler üzerinde hak iddia edebilmişlerdi.

Aşiretlerin iltica nedenleri:

1. Genellikle aralarında husumet bulunan aşiretler, yaşanan kavgalardan dolayı karşı devlete geçme isteğinde bulunmuşlardı.
2. Kürt aşiretleri, ikamet ettikleri bölgedeki idareciler ile anlaşmazlığa düştüğünde

²¹¹ Fatih Tunçkılıç, Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-İran Siyasi Münasebetlerinde Ermeni Meselesi (1896-1907), Gazi Üniversitesi SBE., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009, s.43.

yahud asker ve vergi hizmetlerinden kurtulmak gibi nedenlerle iltica etmişlerdi.

3. Sünnî-Şii çekişmeleri buna yönelik devletlerin uyguladıkları baskı ve dayatmalar da Kürt aşiretlerini ilticaya zorlayan nedenler arasında idi.
4. Kıtık, verimli arazi arayışları ve geçimlerini sağlama endişeleri onları ilticaya mecbur etmiştir.

3.5.1. Caf Aşiretinin İki Ülke Arasındaki İlticaları (1876-1907)

İran'a geçmiş olan Caf Aşireti, 1876 senesinde tekrar Osmanlı Devleti'nin himayesine girmek istemiştir. Bağdat'ta bulunan Caf Aşiretinin dört sene evvel İran'a geçmiş olan üç bin kadar hane halkının tekrar Osmanlı Devleti'nin topraklarına ve himayesine geldikleri Bağdat Valisi tarafından Osmanlı hükümetine bildirilmişti. Caf Aşiretinin Irak aşiretlerinin başlıcalarından olması, zikrolunan hane halkının tabiiyeti asıllardan olması ve kendilerinin af muamelesine şayan görülmesi tekrar Osmanlı tebalığına girmelerini sağlamıştır. ²¹²

Tekrardan Osmanlı Devleti'nin tebalığına geçmiş olan Caf Aşireti reislerinden, Abdülaziz, Abdurahman ve Abdülkadir beylere beşinci rütbeden Bağdat'ta mevcut olan nişanelerin verilmesi münasip görülmüştür.²¹³ Osmanlı Devleti tarafından verilen nişan ve beratlar ile Caf Aşiret reislerinin gönüleri hoş tutulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda iskan edilmelerinde de gereken kolaylık gösterilmiştir. Her iki devlet bu gibi siyasetler ile aşiretleri kendi topraklarına çekmeye çalışmıştır. Nişan ve beratlar verildiği gibi bazı aşiretlere de vergi muafiyeti uygulanmıştır.

Bölgede aşiretler arasında yaşanan kavgalar, baskı ve dayatmalar yüzünden iltica olayları olmuştur. 1888 senesinde Osmanlı hududuna yakın yerlerde ikamet eden bazı köy ahalisi, Caf Aşiretinden Rongradi(?) Aşireti reisi Mehmed Can adlı eşkiyanın zulüm ve baskısından dolayı İran Devleti'ne iltica etmişti. Bunlar Merivan(?) nahiyesine hicret ederek artık orada ikamet etmekteydiler. Ayrıca Kızılca nahiyesi köylerinden bir takım hane halkının da Merivan'a (?) hicret ettikleri haber alınmıştı. Bu yüzden eşkiya

²¹² BOA., İrade-i Dahiliye (İ. DH.), D. No: 737, G. No: 60376.

²¹³ BOA., İ. DH., D. No: 740, G. No: 60527.

Mehmed Can'ın cezalandırılması ve İran'a iltica eden halkın geri getirilmesi gerektiği hususu Süleymaniye Mutasarrıflığından telgrafla Hariciye Nezaretine bildirilmiştir.²¹⁴

Aşiret Kethüdası 1888 senesinde Osmanlı Devleti'ne bir şikayette bulunmuştu. Caf Aşireti tarafından yaşadıkları yerde kendilerine yapılan dayatma ve zulümden dolayı aşiret halkından üç bin hane İran'a hicret etmeye mecbur kalmıştı. Kalanların da bu göçe mecbur olacaklarından bahisle, Aşiret Kethüdası tarafından arzuhal edilen bu hususta gerekenin yapılması istenmiştir.²¹⁵

Osmanlı Devleti'nin tebası olan ahalinin İran'a hicret etmesi ile ilgili bir başka mesele 1889 senesinde olmuştu. Süleymaniye Sancağında vuku bulan yolsuzluklardan bıkan Gülanber kazasında yaşayan ahali İran'a iltica etmişti. Caf Aşireti'nin zulmünden ve bölge mültezimlerinin kanuna aykırı öşür talebinden bıkan ahalinin arazilerini terk edip İran'a hicret ettikleri haberini alan Osmanlı hükümeti, bu hususta gerekli tahkikatın yapılmasını ve asayişin sağlanıp gerekli malumatın verilmesini istemiştir. Bu yüzden durum derhal Musul Vilayetine bildirilmiştir.²¹⁶

Osmanlı hükümetine tabî olan Caf Aşiretinin Mendeli* taifesinden dört yüz hane, kıtlık zamanı taifeden ayrılmış ve İran'a göçüp İranlılaşmıştı. İran'a göçmüş olan dört yüz haneden seksen iki hane halkı, 1894 senesinde asıl vatanları olan Osmanlı topraklarına geri gelmişti. Caf Aşireti Osmanlı hududundaki yaylaklarına geldiği vakit iki yüz elli beş hanenin daha iadeleri hususu aşiret tarafından vaad edilmişti. Ayrıca geçen sene Osmanlı Devleti'ne hicret eden İran'ın Gülbağı Aşiretinin ise tamamen hicret ettirileceğine dair Sine Başşehbenderliğinden* yazılan mektupla durum Tahran Elçiliğine iletilmişti. Tahran Elçiliği ise bu aşiretlerin hicretleri konusunda gerekli malumatı İstanbul'a bildirmiştir.²¹⁷

214 BOA., DH. MKT., D. No: 1376, G. No: 14.

215 BOA., DH. MKT., D. No: 1563, G. No: 16.

216 BOA., DH. MKT., D. No: 1675, G. No: 91.

* Mendeli (Mandali); Irak'ta bir bölgenin adı.

* Konsolos; II. Mahmut zamanında Osmanlı İmparatorluğu içinde yerli Müslüman tüccarların korunması bakımından aralarında çıkabilecek herhangi bir anlaşmazlığı gidermekle görevli bulunan kimse. (Bu manadaki Şehbender adı İkinci Meşrutiyet'ten sonra kaldırılmıştır.) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2012, s.1148.

217 BOA., Y. A... HUS., D. No: 301, G. No:88.

1900 senesinde Caf Aşiret reisi Mahmud Paşa'nın beş yüz hane ile İran'a geçme teşebbüsünde bulunduğu haberi Osmanlı hükümetine bildirilmişti. Fakat Musul Vilayeti bu haberin asılsız olduğunu ve aşiretin hiç böyle bir teşebbüste bulunmadığını yetkili makama telgrafla bildirmiştir.²¹⁸

Osmanlı Devleti'nin tebası olan Caf Aşiretinin bir fırkasına mensup olan bir kısmı Musul'da bir kısmı da İran'da yaşayan iki yüz hane halkı vardı. Sine* Başşehbenderi Bekir Bey tarafından 1900 senesinde bunların tabiiyetleri tanınmamıştı. Bekir Bey, iki yüz hane halkını, İran memur ve askerlerine teslim etmişti. Tabiiyetleri tanınmayan bu halka yapılanlar bununla da sınırlı kalmamıştı. Mülkleri yağmalanmış ve onlara işkence yapılmıştı. Durum Osmanlı hükümetine şikayet edilmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, bu hususta gereğinin yapılması için Hariciye Nezareti ve Musul Vilayetine gerekli emirleri göndermiştir.²¹⁹

Osmanlı-İran hududunda 1907 senesinde Caf Aşireti yüzünden meydana gelen karışıklık iki devleti de rahatsız etmişti. Caf Aşireti İran'a geçme teşebbüsünde bulunmuştu. Bu durumdan haberdar olan Sine Hakimi Caf Aşiretinin İran'a geçmesini engellemek için üç fırka askerle hududa hareket etmişti. Caf Aşiretinin çıkardığı bu sorun devam ederken Bane'den Hüseyin Bey'in taifesinin Osmanlı Devleti'nin hududunda bulunan yirmi köyü zapt ettiği haberi gelmişti. Ayrıca Hüseyin Bey'in bu yirmi köyü tasaruffuna alarak idare etmekte olduğu ve Osmanlı memurları bu durumu bilmelerine rağmen hiçbir şey yapmadıkları da Osmanlı hükümetine bildirilmişti.²²⁰ Fakat yapılan tahkikatler sonucunda, Osmanlı hududunda bulunan yirmi köyü İranlıların kendi hakimiyetlerine alarak idare etmekte oldukları hususunda böyle bir malumat alınmadığı Dördüncü Ordu-yu Humayun'dan Seraskeriye Makamına bildirilmiştir.²²¹

3.5.2. Haydaranlı Aşiretinin İki Ülke Arasındaki İlticaları (1891-1903)

Dersaadet'te bulunan Aşiret Suvari Alayları efradından Haydaranlı Aşiretine mensup

218 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 80, G. No:68.

* Sine (Senendec); günümüzde İran'ın Kürdistan Eyaletinde bulunuyor.

219 BOA., DH. MKT., D. No: 2423, G. No: 46. BOA., DH. MKT., D. No: 2431, G. No: 120.

220 BOA., Yıldız Sarayı Arşivi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y..A... HUS.), D. No: 512, G. No: 35.

221 BOA., Y.. PRK. ASK., D. No: 247, G. No:107.

İbrahim Ağa'nın biraderi Timur Ağa, ailesi ile birlikte İran'dan Osmanlı Devleti'ne 1891 senesinde hicret etmek istemişti. Timur Ağa Osmanlı tebası olmak ve iskan edilmek için Van Vilayetine başvuruda bulunmuştu. Van Vilayeti iskan konusunu İstanbul'a bildirmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Timur Ağa ve ailesinin iskan konusunda kolaylık gösterilmesini istemiştir. Ayrıca Osmanlı hükümeti, bu gibi benzer durumlarda aşiretlere sefalet çektirilmemesi ve iskanları konusunda gerekenin yapılmasını bölge vilayetlerinden istemiştir.²²²

Erzurum Vilayetinden Patnoslu Hüseyin Paşa ile İbrahim Ağa, 1897 senesinde Haydaranlılara saldırmışlardı. Aralarında çıkan arbedede birkaç kişi ölmüş ve yaralanmıştı. Van Vilayeti, Osmanlı hükümetine katilerin tutuklanıp ve gasp edilen malların geri alınacağını telgrafla bildirmişti. Patnoslu Hüseyin Paşa bölgede huzursuzluk çıkarmaya devam etmiştir. Hüseyin Paşa'nın yağma muamelesinden dolayı bazı haneler Osmanlı topraklarını terketmek zorunda kalmışlardı. Hüseyin Paşa'nın vukuatlarından dolayı Haydaranlı Aşiret reislerinden Timur Paşa on hanelik ve Hamidiye Hafif Suvari Binbaşısı Tosun Efendi ise dört beş hanelik aileleri ile birlikte İran ve Rusya taraflarına iltica etmişlerdi. Erciş Kaymakamlığı, Hüseyin Paşa'nın bu vukuatlarını Van Vilayetine iletmış ve bu husuta gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.²²³

Osmanlı Devleti, aşiretler arası kavgalardan, gasp ve yağma olaylarından dolayı İran ve Rusya topraklarına geçmek zorunda kalan tebasını geri getirmeye çalışmıştır. Ayrıca bölgedeki sükuneti sağlama konusunda da gerekli tedbirleri almıştır. Osmanlı Devleti bu gibi iltica durumlarına sebebiyet veren aşiret mensuplarını cezalandırmış ve vukuatların bir daha tekrarlanmasını engellemeye çalışmıştır. Fakat başına buyruk davranan bu aşiretleri dizginlemek pek kolay olmamıştır.

1903 senesinde Haydaranlılar İran'dan Osmanlı Devleti'nin tabiiyetine geçmek istemiştir. Haydaranlı Aşiretine mensup ve İran'a tabi bulunan sekiz yüz hane halkı, içinde buldukları zor durumdan dolayı Osmanlı Devleti'ne iltica etmek istemişlerdi.

222 BOA., DH. MKT., D. No: 1847, G. No: 61.

223 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 41, G. No: 59.

Karakilise*'de bulunan altı aşiret reisinin ifadelerine göre sekiz yüz hane Osmanlı hududunda toplanmıştı. Hamidiye Birinci Livalığı, bu sekiz yüz hanenin kabulü ve iskanı hakkında bir karar verilmesi için durumu telgrafla Dördüncü Ordu-yu Humayun'a bildirmiştir.²²⁴ İran'dan hicret eden sekiz yüz hanenin iskanlarının faydalı olabileceği düşünülmüştü. Osmanlı hükümeti, Haydaranlı Aşiretine mensup sekizyüz hane halkının Osmanlı tabiiyetine girdiği vakit Osmanlı Devleti'nin kanun ve nizamlarına uymakla ve vergi vermekle mükellef olacaklarını belirtmiştir. Buna ilaveten aşiret tekrar İran'a dönmek isterse buna müsaade edilmeyeceği hususunun da teminat altına alınması istenmiştir.²²⁵

Haydaranlı Aşiretine mensup olan ve Osmanlı tebası olmak isteyen sekiz yüz hane hakkında araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalar neticesinde ziraat işi ile uğraşan ve Şafi mezhebine mensup bir aşiret oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca bu sekiz yüz hane, akrabaları olan Osmanlı tebasından Haydaranlı Aşiretinin buldukları civarda iskan olma talebinde bulunmuştu. Bunlardan bir kısmının Patnos ve Hamur nahiyelerine ve diğer kısmının da Van Vilayetine bağlı bölgelere yerleştirilmelerinde herhangi bir sakıncanın olmadığı görülmüştür.²²⁶

3.5.3. Hemvend Aşiretinin Osmanlı Devleti'ne İlticası

Hemvend Aşiretinden beş yüz hane Osmanlı topraklarından İran Kürdistan'ına iltica etmişti. Hemvend Aşiretine mensup olan bu beş yüz hane, 1887 senesinde asıl vatani olan Osmanlı topraklarına geri dönmüştür. Tahran Elçiliğinden gönderilen resmi yazıyla durum Hariciye Nazırlığına bildirilmiştir.²²⁷

* Karakilise (Karaköse); 1845'te kaza olarak Beyazıd Sancağına, Beyazıd Sancağıda Erzurum Vilayetine tabiydi. 1852'te kaza olarak Beyazıd Sancağına, Beyazıd Sancağı da Van Vilayetine tabiydi. 1865'te tekrar kaza olarak Beyazıd Sancağına, Beyazıd Sancağı da Erzurum Vilayetine bağlanmıştı. 1927'de ise vilayet olmuştur. 1938'de de il merkezi olarak Ağrı ismini almıştır. Sezer, s. 280.

224 BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.. MTV.), D. No: 246, G. No: 58.

225 BOA., BEO., D. No:2120, G. No:158949.

226 BOA., DH. TMIK. M., D. No:141, G. No:24.

227 BOA., DH. MKT., D. No: 1435, G. No:61.

3.5.4. Mamış Aşiretinden Mehmed Ağa'nın Osmanlı Devleti'ne İltica Talebi

Mamış Aşireti 1904 yılında Osmanlı Devleti'nin himayesine girme talebinde bulunmuştur. Bu hususta resmi makamlar arasında yazışmalar olmuştur. İran taraflarındaki kışlaklarda kırk yıl ikamet ettikten sonra o bölgeler asker işgali altına girince kendine bağlı üç yüz hane halkıyla Mamış Aşireti'nin önceki reisi Mehmed Ağa İran'a firar etmişti. Fakat Mehmet Ağa evvelki kadar İran hükümetinden yüz bulamamıştır. Bu yüzden Osmanlı himayesine girmek ve Osmanlı topraklarına dönmek istemişti. İsteğini bildirmek için Osmanlı Devleti'ne adamlar göndermiştir.²²⁸

Mehmet Ağa'nın Osmanlı himayesine girme talebi yetkililerce müzakere edilmiştir. Yapılan müzakerelere göre, şayet Mehmet Ağa'nın bu talebi kabul edilir ve Osmanlı topraklarına tekrar dönerse, hizmet ve sadakatinden dolayı aşiret reisi tayin edilen Hamza Ağa'nın bu durum hoşuna gitmeyecekti. Hamza Ağa bu durumdan rahatsız olacak ve İran'a meyil edecekti. Fakat Mehmed Ağa İran'da kalırsa, Hamza Ağa'nın İranlılara bir türlü emniyeti ve itimadı olmayacaktı. Bundan dolayı Mehmed Ağa'nın himaye isteğinin asla kabul edilmemesi ve onun İran'da kalması Osmanlı Devleti için daha uygun olacağı belirtilmiştir.²²⁹

Osmanlı Devleti yapılan müzakereler ve yazışmalardan sonra Mehmed Ağa'nın kabul edilmemesinin hem İran ile olan ilişkiler hem de bölgede ikamet eden aşiretlerinin sükuneti için daha uygun olacağına karar vermiştir.²³⁰

3.5.5. Milan Aşiretinin Osmanlı Devleti'ne İltica Talebi

Van Hamidiye kazası dahilinde ikamet eden Milan aşireti meydana gelen bazı olaylardan dolayı birkaç sene önce İran'a hicret etmiş ve orada iskan olmuştu. İran' a hicret etmiş olan Milan Aşiretine mensup Şir Bey adındaki kişi ve beraberindeki elli hanesi, 1896 senesinde Osmanlı himayesine girme ve Van civarına gelme arzusunda olduklarını Osmanlı hükümetine bildirmişlerdi. Bunlar için münasip yerler bulunarak

228 BOA., Y. MTV., D. No: 291, G. No: 127.

229 BOA., Y. MTV., D. No: 291, G. No: 165.

230 BOA., Y. MTV., D. No: 286, G. No: 71.

yerleştirilmeleri hususunda verilecek karar Mabeyn-i Hümayun Baş Katipliğine gönderilen telgrafla, hükümetin vereceği emre bırakılmıştı. Bab-1 Hümayun, İran'dan gelme arzusunda bulunan Milan Aşiret halkının Sünnî mi yoksa Şii mi olduklarının yazıyla bildirilmesi lüzumunu Van Vilayetine bildirmişti. Bunun üzerine Bab-1 Hümayun Baş Katipliğine gönderilen şifreli telgrafta, Osmanlı topraklarına dönmek isteyen Milan Aşiretinin Sünnî ve Şafilîği yapılan tahkikat sonucunda anlaşılmış olduğu ifade edilmiştir.²³¹

Kaçar Hanedanı döneminde Şii-Sünnî çatışması Safeviler dönemine nazaran daha az yaşanmıştı. İran'dan Osmanlı topraklarına gelmek isteyen aşiretler bilhassa İran'da bu dini farklılıktan dolayı zarar gören Sünnî Kürt aşiretler, bu hususu öne sürmüşlerdi. Osmanlı Devleti mümkün olduğunca İran'ın iç işlerine karışmak istememiştir. Ancak Osmanlı hükümdarı aynı zamanda İslam dünyasının Halifesi sıfatını taşıdığından dolayı bu gibi durumlara kayıtsız kalamazdı. II. Abdülhamit döneminde İran'da baskı gören Sünnîler bu durumu Halifeye bildirerek yardım çağrısında bulunmuşlardı. II. Abdülhamit, bu çağrıya cevaben, İran topraklarında yaşayan ve İran'ın egemenliğinde olan halka bir şey yapamayacaklarını, fakat Osmanlı topraklarına gelirler ise onlara mülteci sıfatıyla her türlü yardımda bulunacağını belirtilmiştir. ²³²

3.5.6. Piran Aşiretinin Arazi Meselesi Yüzünden İran'a İlticası

Piran Aşiretinin kendi meskeni olan Lahican arazisi İran hükümeti tarafından zapt olunmuştu. Bundan dolayı Piran Aşireti on beş sene boyunca perişan bir halde kalmıştı. Ayrıca arazileri kendilerine iade olunmadığı takdirde İran tabiiyetine geçmeye mecbur kalacaklarını öteden beri beyan etmekteydi. Fakat Osmanlı hükümeti, Piran Aşiretinin bu talebine cevap vermemişti. Başka bir çaresi kalmayan Piran Aşireti İran'a başvurmak mecburiyetinde kalmıştı. Bundan dolayı aşiret, Lahican'a geçerek İran tebası olmak için 1896 senesinde Tahran'a gelmiş olan hudut Kürt reislerinden Kadir Ağa aracılığıyla telgrafla İran hükümetine müracat etmişti.²³³ İran tabiiyetine geçmek isteyen Piran

231 BOA., Yıldız Esası Evrakı (Y. EE.), D. No: 132, G. No: 15.

232 Baghdadi, s. 66 – 67.

233 BOA., BEO., D. No: 851, G. No:63778.

Aşireti yetmiş haneydi ve Bilbas Aşiretine bağlı bir fırkaydı.²³⁴

Lahican'daki arazileri konusunda yıllardır sıkıntı yaşayan Piran Aşireti, arazileri konusunda çözümsüz kalınca 1897 senesinde İran'a iltica etmişti. Osmanlı hükümeti Piran Aşireti ve reisleri Emin Ağa'nın iadesi için İran hükümetine tebligat göndermiştir. Fakat İran hükümetine gönderilen tebligatan bir netice alınamamıştır.²³⁵ Daha sonra Osmanlı hükümetinin aldığı duyumlara göre, İran'a firar eden Piran Aşireti, İran hükümeti tarafından kabul edilmiş ve çok istediği Lahican mevkinde de iskan edilmişti.²³⁶ Tahran Elçiliği Ataşemiliteri Kaim-i makamı Ahmed Emin Bey tarafından gönderilen resmi yazıyla Piran Aşiretinin iltica durumunun doğruluğu kesinleşmişti. Musul Vilayetine tabî olan Piran Aşireti İran'a iltica etmiş, İran hükümeti tarafından kabuledilmiş ve kendilerine istedikleri Lahican arazisi de verilmişti.²³⁷

3.5.7. Pişder Aşiretinin Osmanlı Topraklarına Geri Getirilme Meselesi

Osman tebası olan Pişder Aşiretine mensup bazı haneler 1887 senesinde İran'a firar etmişlerdi. Pişder Aşiretinden İran'a firar etmiş olan hanelere, Osmanlı hükümeti tarafından geri gelmeleri için teminat verilmişti. Bunun üzerine haneler eski yerlerine geri gelmişlerdi. Ayrıca Kerkük Kumandanı Ferik Ali Paşa hazretleri tarafından gönderilen telgrafnameyle İran'da Pişder Aşiretine mensup hiçbir aile kalmadığı ve hepsinin geri getirildiği Osmanlı Devleti'ne bildirilmiştir.²³⁸

3.5.8. Sencabi Aşiretinin Osmanlı Devletine İlticası

1894 senesinde İran'ın Sencabi Aşiret reisi Sertib Ali Ekber, Osmanlı Devleti'nin Seraskerlik Makamı'na Osmanlı tabiiyetine geçme isteğini belirten bir telgraf göndermişti. Kendisi İran'da Miralaylık rütbesine sahipken alakasını kesmiş ve beraberindeki üç yüz nüfus ile İran'dan hicret etmişti. Ali Ekber, beraberindekilerle Hanekin hududuna gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin tabiiyetine kabul olma talebinde

234 BOA., BEO., D. No: 855, G. No: 64052.

235 BOA., BEO., D. No: 926, G. No: 69448.

236 BOA., BEO., D. No: 898, G. No: 67343.

237 BOA., BEO., D. No: 883, G. No: 66204. BOA., BEO., D. No: 883, G. No: 66203.

238 BOA., Y. PRK. ASK., D. No: 42, G. No: 80.

bulunmuştu. Seraskerlik Makamı bu durumu hükümete bildirmiştir.²³⁹ Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, durumu Bağdat Vilayetine bildirmiş ve Bağdat Valiliğinden Sencabi Aşiret reisi ve beraberindeki üç yüz nüfusun hicretlerinin aslını ve sebebiyetini araştırılmasını istemiştir. Osmanlı hükümeti, hududun içeri taraflarına iskana razı olup olmayacaklarını kendilerinden öğrenilmesini istemiştir. Çünkü buna göre haklarında karar verileceği belirtilmiştir.²⁴⁰

3.5.9. Şikak Aşiret Reisi Mehmed Ağa ve Aşiretinin İltica Meselesi

Hakkari'nin Şikak Aşireti ağalarından olan Mehmet Ağa otuz sene evvel İran'a hicret etmişti. Mehmed Ağa yüz elli hanelik ailesiyle beraber 1891 senesinde Osmanlı Devleti'nin himayesinde Hakkari'ye hicret etmek istemiştir. Bu nedenle Mehmed Ağa, iskan edilme talebinde bulunmuştu. Van Vilayetine göre eğer Mehmed Ağa ve beraberindekiler kabul edilirse İran hükümeti bu aileleri geri isteyecekti.²⁴¹ Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa'nın kabul edilmesi ve iskan edilmesi konusunda sıkıntı yaşanmıştır. Bu nedenle Mehmed Ağa'nın İran'a dönme niyetinde olduğu öğrenilmişti.²⁴² Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, gerekli araştırmalardan sonra Mehmet Ağa ve beraberindeki yüz elli haneyi topraklarına kabul etmiştir.

İran'ın Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa ile yüz elli hane halkı Osmanlı tabiiyetine geçmiş ve geçici olarak Elbak kazasına yerleştirilmişlerdi. Van Vilayeti, onların koyun vergisinden bu seneye mahsus muaf tutulmalarını istemişti.²⁴³ Bunun üzerine aşiretin hala daimi yerlerine yerleştirilmediği göz önünde bulundurulmuş ve vergi affına tabi tutulmuşlardı.²⁴⁴ 1891 senesinde Osmanlı topraklarına iltica eden Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa ve beraberindeki hane halkının mağduriyeti göz önünde bulundurulmuş ve vergi muafiyeti ile Aşirete gerekli kolaylık sağlanmıştır.

İran'dan hicret etmiş olan Mehmed Paşa hala bir yere iskan edilmemişti. Bundan dolayı aşiret mağdur olmuştu. Van Vilayetine göre eğer Mehmed Ağa ve aşiretinin iskanları

239 BOA., Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), D. No: 81, G. No: 119.

240 BOA., BEO., D. No: 531, G. No: 39804.

241 BOA., MV., D. No: 66, G. No: 104.

242 BOA., DH. MKT., D. No: 1900, G. No: 6.

243 BOA., DH. MKT., D. No: 228, G. No: 5.

244 BOA., İ. DH., D. No: 1313, G. No: 1311. BOA., BEO., D. No: 413, G. No: 30910.

sağlanmazsa İran'a geri dönebilirdi. Ayrıca iskanlarının hududa uzak bir yerde olması gerekiyordu. Çünkü İran'dan hicret etmiş olan bu aşiret tekrar İran'a dönebilir ya da hudud bölgesinde karışıklık çıkarabilirdi.²⁴⁵

Osmanlı hükümeti, Mehmed Paşa ile aşiretinin iskanının önemi hakkında Van Vilayetinden gelen telgraflardan dolayı iskan için Nurdüz* bölgesini münasip görmüştü. Şikak Aşiret reisi Mehmed Paşa ile aşiret halkının Nurdüz'de iskan edilmesi için Elbak'da bulunan Hakkari Mutasarrıflığından Hasan Paşa vazifelendirilmişti. Bu iskan sorunu Osmanlı hükümetini ve Van Vilayetini bayağı uğraştırmıştı. Sonunda iskan yeri belirlenmişti. Fakat bu sefer de Mehmed Paşa Nurdüz'e iskan olma ve gitme arzusunda olmamıştı. Hatta iskan işini oyalayarak ertelemişti .²⁴⁶

II. Abdülhamit döneminde kurulan Hamidiye Süvari Alayları, Kürt aşiretlerinden oluşmaktaydı. Oluşturulan alayın başına genellikle aşiret reisi ya da oğlu geçirdi. Hakkari'de kurulmasına karar verilen üç alay Hamidiye Süvarisinden birini kurma görevi İran'ın Şikak Aşiret reisi olup İran'da çeşitli suçlara karıştıktan sonra 1891 senesinde Osmanlı Devleti'nin topraklarına hicret eden ve Osmanlı tabiiyetine geçen Mehmed Ağa'nın oğlu Cafer Ağa'ya verilmişti. İran'ın Van Karperdazlığı* bu görevlendirme işini Osmanlı hükümetine bildirmişti. İran Elçiliği, Mehmed Ağa ve aşiretinin İran'da işledikleri suçlardan ötürü, oğlu Cafer Ağa'nın Hamidiye alayı kurmasına izin verilmesini istememiştir. Çünkü böyle bir vazifelendirme İran hükümeti tarafından iki devlet arasındaki münasebet ve hukuka aykırı görülmüştü. ²⁴⁷

Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa 1891 senesinde İran hükümetinden gördüğü kötü muamleden dolayı Osmanlı Devleti'nin tabiiyetine geçmek istemiş ve Osmanlı topraklarına gelmişti. Daha sonra Mehmed Ağa, geçici olarak Elbak kazasında iskan edilmiş ve kendisine miralaylık rütbesi ile beraber bin kuruş maaş tahsis kılınmış ise de kendisine gösterilen yerlerde iskan edilmeyi kabul etmemiş ve bir takım tahribatlar yaparak 1896 yılında tekrar aşiret halkıyla İran'a gitmişti. Ancak İran'da yine iyi

245 BOA., BEO., D. No: 516, G. No: 38679.

* Nurdüz Nahiyesi ; Van Vilayeti'nin merkez sancağına bağlı olan Şatak kazasına tabiydi. Karaca, s.159.

246 BOA., BEO., D. No: 516, G. No: 38669. BOA., BEO., D. No: 624, G. No: 46757.

* Karpedaz: 1.) İş düzenleyen 2.) Şehbender, Konsolos. Devellioğlu, s. 565.

247 BOA., BEO., D. No : 1122, G. No: 84145. BOA., BEO., D. No: 1143, G. No: 85690.

karşılanmamış ve tekrar Osmanlı topraklarına geçmeye mecbur kalmıştı. Mehmed Ağa'nın oğlu Cafer Ağa'nın bazı hususlarda hizmeti ve yararlılığı görülmüş olması nedeniyle tekrardan Osmanlı hükümeti tarafından tabiiyetleri kabul edilmişti. Mehmed Ağa daha önce kendisine verilen bin kuruşluk maaşın tekrardan verilmesini istemiştir. Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa ve aşireti kışı Elbak ve Hamidiye kazalarında geçirmişti. İran hükümetinden gelen şikayete göre bu aşiret hududa sürekli saldırıda bulunmaktaydı. Bu şikayetler üzerine Osmanlı hükümeti bazı tedbirler almış ve bu şikayete bir daha mahal verecek bir durum bırakmamıştır. Osmanlı hükümeti, Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa ile aşiret halkını huduttan uzak bir yer olan Beytüşşebap bölgesindeki Karaş arazisine nakletmişti. Osmanlı hükümeti daha önce Mehmed Ağa'ya tahsis ettiği bin kuruşluk maaşı tekrardan kendisine verilmesini Maliye Nezareti'ne de bildirmişti.²⁴⁸

Mehmed Paşa ve beraberindekiler yerleşmeleri için verilen araziye beğenmemişlerdi. Bu yüzden aileleriyle birlikte 1897 senesinde tekrar İran cihetine geçmişlerdi. Osmanlı hükümeti aşiretin bu pervasız ve başına buyruk hareketlerine kızmıştı. Bu yüzden bir daha Osmanlı topraklarına gelmek isterlerse kabul edilmeyeceklerini söylemiştir.²⁴⁹

Osmanlı hükümeti, İran'da Şikak Aşireti reisi olup vaktiyle Osmanlı Devleti'nin tabiiyetine geçtiğinde Emirü'l ümeralığa mazhar olan ve sonra tekrar İran'a dönmüş olan Mehmed Ağa'nın İran'da yapacağı vukuatlardan dolayı İran hükümeti tarafından cezalandırılırsa ve bu yüzden Osmanlı topraklarına geçerse kabul olunmayıp yakalanarak İran hükümetine teslim edileceği ve lazım gelen her teşebbüste bulunulacağı Tahran'a bildirmiştir.²⁵⁰

Mehmed Ağa iki devletin topraklarında suçlar işleyip yakalanma durumunda karşı devlete geçmişti. Osmanlı Devleti onu iki defa kabul etmiş ve ona vergi muafı, miralaylık rütbesi, bin kuruşluk maaş gibi lütuflarda da bulunmuştu. Fakat kendisine iskan edilmesi için verilen arazileri beğenmeyerek bu bahane ile tekrar İran'a gitmişti. Artık Osmanlı topraklarına gelirse kabul olunmayacağı İran hükümetine bildirilmişti.

248 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 58, G. No: 56. BOA., BEO., D. No: 1200, G. No: 89935.

249 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 88, G. No: 10.

250 BOA., DH. TMIK. M., D. No:133, G. No: 21.

İran'ın Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa'nın oğlu Cafer Ağa Tebriz hükümeti tarafından 1905 senesinde idam edilmişti. Bu idamdan dolayı Mehmed Ağa ve arkadaşları Selmas'da isyan etmişlerdi. İran hükümetinin Cafer Ağa'nın ailesini esir etmek üzere asker göndermekte olduğu da haber alınmıştı. Mehmed Ağa, bu olaylardan dolayı tekrar kabul ve iskan edilmek için Osmanlı hükümetine telgraf çekmişti.²⁵¹ Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa, İran hükümeti tarafından gördüğü bu muameleden ötürü yine sığınacak ve yardım talebinde bulunacak yer olarak Osmanlı Devleti'ni görmüştü. Fakat Osmanlı Devleti, Mehmed Ağa ve aşiret halkını bir daha topraklarına kabul etmeyeceğine dair kesin bir karar almıştı.

Şikak Aşiretinin diğer iltica meseleleri;

İran hükümeti, İran Devleti'ne tabî olan Şikak Aşireti, Azerbaycan hükümeti tarafından cezalandırıldığı ve takip edildiği takdirde Osmanlı tarafına geçmeleri muhtemel olduğundan Osmanlı hükümeti tarafından yakalanıp İran memurlarına teslim edilmesini istemiştir. Osmanlı hükümeti, gerekli tedbirlerin alınması için durumu Van Vilayetine bildirmişti. İran hükümetinin tahmin ettiği gibi beş yüz elli hane kadar olan aşiret, Osmanlı tarafına geçmek istemişti. Fakat alınan emirler doğrultusunda beş yüz hane halkı yakalanıp İran memurlarına teslim edilmişti.²⁵²

Van Vilayetinden 1900 senesinde Osmanlı hükümetine bildirilen bir diğer Osmanlı tabiiyetine geçme isteği ise İran'ın Şikak Aşireti reislerinden Mehmed Emin Ağa ve Mustafa Ağa'dan gelmişti. Bunlar daha önce de Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmişlerdi.²⁵³ Bu tabiiyet meselesi ve neticesi ile ilgili daha fazla bilgi bulunmamaktadır.

251 BOA., BEO., D. No: 2628, G. No: 1907039. BOA., BEO., D. No: 2634, G. No: 197492.

252 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 93, G. No:54.

253 BOA., BEO., D. No: 1548, G. No: 116054.

3.6. HUDUT BÖLGESİNDE YAŞAYAN KÜRT AŞİRETLERİNİN ARALARINDAKİ HUSUMETLER

Hudut boylarında yaşayan Kürt aşiretlerinin aralarında kavgalar, düşmanlıklar ve kan davaları vardı. Bazı aşiretler arasındaki düşmanlıklar yıllarca sürmüştür. Kürtlerin geleneksel yaşamlarına ve gelenek-göreneklerine bağlılıkları bazı kavramları onlar için önemli kılmıştır. Bunlar şeref, onur, aile, namus, mal ve mülk gibi Kürdün yaşamını anlamlı kılan kavramlardı. Değer verdikleri bu kavramlardan birine gelecek herhangi bir zarar uğruna öldürmeyi, savaşmayı ve düşmanlığı meşru kılmışlardı. Eğer zarar veren kişi büyük bir aşirete mensup ise bu aşiret meselesi olarak algılanıp kişiye zarar verenin aşireti ile bağlar koparılırdı. Aralarında intikam alma ve misilleme yapma gibi düşmanlıklar başlardı. Osmanlı-İran hudut bölgesinde yaşayan bazı aşiretler arasındaki düşmanlıklar iki devleti uğraştıran sorunlardan biriydi. Özellikle bu aşiretlerden Osmanlı'ya tabî Haydaranlı aşireti ile İran'ın Celali Aşireti arasındaki husumet her iki devleti uzun süre uğraştırmıştı. Bu aşiretler arasındaki husumetlerin sona erdirilmesi için komisyonlar teşkil edilmiş ve barış müzakereleri düzenlenmişti. Aşiretler arası kavgalardan dolayı her iki devlet asker sevkinin çoğu zaman zorunlu görmüştür. Karşı devletteki aşiret ile husumeti olan aşiretler, hudut ihlali, hudut askerlerine zarar verme ve husumeti olan aşiretin köyüne saldırıda bulunarak, yağma, gasp ve öldürme gibi suçlar işlerlerdi. Saldırıya uğramış aşiretler, gasp edilen mallarını geri almak ve saldırı sırasında aşiretine mensup öldürülen varsa onun intikamını almak niyetiyle saldırıda bulunan aşiretin köyüne hücum etmek için hazırlıklar yapardı. Aşiretler intikam için adamlarını hudut boyuna toplardı. Hudut askerleri ve memurları yapılacak saldırılardan haberdar ise hemen vilayete oradan da hükümete durum bildirilirdi. Böylelikle her iki devlet, büyük bir çatışma çıkmadan sorunları çözüme kavuşturmaya çalışırdı. Ayrıca Aşiretler arasında çıkacak bir arbede öncesinde gerekli tedbirler alınırdı. Bu tedbirler şunlardı; karşı devlete böyle bir saldırının olmaması için gerekli önlemleri almaları ve aşireti bu intikam duygusundan vazgeçirmeleri istenirdi. Elçilikler arası yazışmalarda husumetin büyümemesi için gasp edilen malların iadesi ve öldürülen kişi ya da kişilerin kan diyeti istenirdi. Devletler arası yazışmalar dışında tedbir olarak, yapılacak saldırıdan aşiret haberdar edilirdi. Ayrıca aşiret korunmaya alındığı gibi bölgeye asker sevki de yapılırdı. İki devlet önceliği kendi sınırlarında ikamet eden tebaları olan aşiretlere verirdi. Kendi topraklarındaki aşiretler suçlu olsa dahi yine de devletler tebası olan

aşireti korumaya alırlardı. Devletler hududuna ve tebasına yapılacak bir saldırıyı devlete yapılmış kabul ederlerdi. II. Abdülhamit döneminde Osmanlı-İran devletlerinin hudut bölgelerinde yaşayan aşiretlerin aralarındaki düşmanlıkları ve iki devletin bu husustaki yazışmaları, aldıkları tedbirleri bu konu başlığı altında irdelenmiştir. Aralarında düşmanlık olan ve birbirleriyle en çok mücadele eden aşiretler; Caf -Sencabi ve Haydaranlı - Celali Aşiretleri idi.

3.6.1. Caf ve Sencabi Aşiretlerinin Aralarındaki Husumet

Caf Aşiretinin İran'daki Sencabi aşiretine bağlı Goran ve Habib Han fırkalarıyla önceden süregelen husumeti vardı. Caf Aşireti, aradaki husumeten dolayı 1894 senesinde İran'ın Sencabi Aşiretinin mallarını gasp etmişti. Osmanlı hükümeti yapılan gasp olayının haberini almıştı. Sencabi Aşireti, bu gasp olayından dolayı Caflılardan intikam almak isteyecekti. Bu yüzden Osmanlı hükümeti, Musul Vilayetinden asayişin korunması için askerî tedbirler almasını istemiştir. Ayrıca hükümet, hudut civarında bu gibi durumların tekrar etmemesi ve gerekli tedbirlerin alınması için Caf Aşiret reisi ve Gülanber Kaymakamı olan Osman Bey'e de şiddetli emirlerin verilmesini istemiştir.²⁵⁴

İran'dan Sencabi Aşiretinin bir çok malı Caf aşireti tarafından yağmalanmıştı. Sencabi Aşireti beklenildiği gibi Caf Aşiretinden intikam almak için Kasr-ı Şirin mevkinde toplanmıştı. Sencabi Aşiretinin Caflılar üzerine saldırmayı planladığı haberi hükümete bildirilmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, Osmanlı ve İran devletlerinin arasındaki ilişkilere bir zarar gelmeden bu yönde gereken tedbirin hemen alınmasını ve bir suç zuhura gelmeden işin bir an evvel iyi bir şekilde neticelendirilmesini Bağdat Vilayetinden istemiştir. Musul Vilayetinden alınması istenilen tedbirler ise şunlardı; Hanekin'deki suvari alayından kuvvetli bir suvari kolunun tedbiren hazır bulundurulması, böyle vukuatların tekrarlanmaması, asayişin ve bölgenin emniyetinin sağlanması ve aşiretini bu gibi vukuatlardan men etmesi için Caf reisi ve Gülanber Kaymakamı olan Osman Bey'e şiddetli emirlerin verilmesi idi. Osmanlı hükümeti, herhangi bir uygunsuzluk meydana gelmeden bu olayın iyi bir şekilde haledilmesini istemiş ve İranlıların Osmanlı hududunun bir karışına bile tecavüz etmelerine izin

254 BOA., BEO., D. No: 349, G. No: 26143.

verilmemesini Musul Vilayetine emretmiştir .255

3.6.2. Haydaranlı ve Celali Aşiretlerinin Aralarındaki Husumet

Osmanlı'ya tabî olan Haydaranlı Aşireti ile İran'ın Celali Aşireti arasında senelerdir süren bir husumet vardı. Aralarındaki düzelmeyen ilişkiler başkaları yüzünden gittikçe bozulmuştu. Çünkü her iki aşiretin arasındaki düşmanlıktan faydalanmak isteyenler olmuştu. 1890 senesinde, İran'ın Han Gediği adlı nahiyesi taraflarında olan İran'ın Celali Aşiretinin eline, İran'ın Makü ve Ovacık Hakimleri tarafından ellişer martini tüfenk verilmişti. Celali Aşireti, Osmanlı hududunda gasp ve yağmalarda bulunmuştu. Bu gasp olayından dolayı Haydaranlı Aşireti İran Celalilerinin defi ve takipleri için arkalarından gitmişti. Bu takip esnasında Haydaranlı Aşiretinden üç kişi öldürülmüştü. Bunun üzerine mesele büyümüş ve Adamanlı Aşiret reisi Mirza, Haydaranlılara yardım etmek için olay yerine gitmişti. Olayın daha fazla büyümemesi için Osmanlı memurları, Beyazıd'ın Adamanlı Aşiret reisi Mirza'nın geri çekilmesini istemiştir.²⁵⁶

Celali Aşireti bulduğu her fırsatta Osmanlı hududuna saldırmış ve Haydaranlılardan intikam almak istemiştir. Ayrıca Celali aşireti bu vukuatları işlerken İran bölge yöneticilerinden de yüz bulmuştur. 1890 senesinde, İran'dan gelen Han ile Van'dan giden memurlar arasında görüşme başladığı esnada Han'ın tahrikiyle bin kadar piyade ve süvari Osmanlı hududunu geçerek nahiyenin üzerine saldırmaya gelmişlerdi. Bunu gören Haydaranlılar bir miktar atlı ile bunlarla mücadeleye girmişlerdi. Van Vilayeti mülazımlarından Halil Efendi ile beraberindeki zabıtlarını gören Celal Aşireti şiddetli bir hücum eylemişti. Bunun üzerine orada bulunan nizamiye ve zabıt suvari Osmanlı askerleri derhal yardıma yetiştirilmişti. Bu mücadelede haylice ölüm ve kayıp yaşanmıştır. Biri nizamiyeden diğeri zabıttan, sekizi Haydaranlı Aşiretinden toplam on kişi öldürülmüştü. Ayrıca Haydaranlılardan dört de yaralı vardı. Şiddetli mücadeleden sonra İran Celalileri İran'ın iki saat mesafe içerisine kadar firar eylemişlerdi. Han Gediği civarlarına kadar firar eden Celalilere Bakü Hakimi tarafından herhangi bir kötü

255 BOA., Y. A... HUS., D. No: 289, G. No: 18.

256 BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrak-ı Umum Vilayetler Tahriratı (Y.. PRK. UM..), D. No: 17, G. No: 75.

muamele de yapılmamıştır.²⁵⁷

İran hükümeti, Osmanlı Haydaranlısı ile İran Celalisi arasında öteden beri devam eden husumetin hemen çözülmesi gerektiğini Osmanlı hükümetine bildirmişti. İran hükümetine göre iki aşiret arası husumetin nedeni geçen sene Tiflis'te bulunan Haydaranlılar Celali reisinin koyunlarını gasp etmesiydi. Haydaranlılar bu sene de yaylaya çıktıklarında yine İran dahilinde Celalilere hücum etmelerinden dolayı çıkan mücadelede birkaç kişi öldürülmüş ve yaralanmıştı. Haydaranlılar tarafından hala tecavüzler devam etmekteydi. İran hükümeti, iki aşiret arasında kavgalar devam ettikçe iki devletin de kayıpları olacağından, iki aşiret arasındaki sorunların çözülmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁸

1890 senesinde Van'ın Abagay nahiyesi ile Beyazıd Sancağı civarında ve İran'ın Han Gediği mevkinde, İran Celalileri Osmanlı hududunu geçerek Haydaranlı Aşireti ile çatışmaya girmişti. Celali Aşireti çatışmada bazı vatandaşları öldürmüş ve çok sayıda at sığır gasp ederek geri çekilmişti. Osmanlı hükümeti, bu durumun önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını Van Vilayetinden istemiştir.²⁵⁹

Hükümetten alınan emirler doğrultusunda İran'ın Celali Aşireti tarafından gasp olunan hayvan ve eşyadan bir miktarı geri alınmıştır. Van Vilayeti, Celali Aşireti ile Haydaranlı Aşireti arasındaki düşmanlığı sonlandırmaya ve barış yapmaya çalışmıştır.²⁶⁰

Bu nedenle İran'ın Celali Aşireti tarafından gasp olunan hayvan ve eşyalar geri alınmış ve sahiplerine teslim edilmiştir.Yapılan müzakereler sonucunda Celali Aşireti ile Haydaranlı Aşireti arasındaki düşmanlık sona erdirilmişti. İki aşiret arasındaki düşmanlığı sonlandırma konusunda gayret gösteren Van Alaybeyi ve Belediye Reisi idi.²⁶¹ Van Alaybeyi ve Belediye Reisinin bu konudaki hizmet ve gayretleri takdire şayan görülmüş ve hükümet tarafından mükafatlandırılmıştı. Belediye Reisi Hüseyin Bey

257 BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Serkurenalık (Y.. PRK. SRN.), D.No: 2, G. No:79

258 BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlik Tahriratı (Y.. PRK. EŞA.), D. No: 11, G. No: 51.

259 BOA., İrade-i Hariciye (İ.. HR.), D. No: 338, G. No: 21927.

260 BOA., Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Başkitabeti (Y.. PRK. BŞK.), D. No: 18, G. No:81.

261 BOA., DH. MKT., D. No: 1756, G. No: 48.

Mirimiranlığa terfi ettirilmiş ve Van Alaybeyi Reşid Bey'e ise nişan verilmişti.²⁶²

Haydaranlı Aşireti ile Celali aşireti arasındaki husumet yapılan bu müzakerelere rağmen daha sonra devam etmiştir. Aralarında yapılan barışlar uzun vadeli ve kalıcı olamamıştır. Bu yüzden her iki devlet de husumetleri bittirebilmek için başka çözümler aramıştır.

Osmanlı-İran devletleri, İran Aşiretlerinden Celali Aşiretinin gasp ve hudut ihlallerini ve Haydaranlı aşireti ile olan husumetlerinin araştırılmasını istemişlerdi. Bu iki aşiret arasındaki sorunlar ancak iki devlet arasında yapılacak ortak müzakereler ile çözülebilirdi. Fakat sorunlar bu iki aşiret ile sınırlı değildi. Bu yüzden Osmanlı-İran devletleri Azerbaycan, Kürdistan ve Luristan hudutlarında yaşayan aşiretler arasındaki husumetlerin araştırılması ve çözümlenmesi için Osmanlı ve İran memurlarından oluşan bir komisyonun oluşturulmasına karar vermişlerdi. İran hükümeti, Osmanlı Devleti komisyonun kurulmasında muvafak olursa aynı şekilde İran Devleti'nin de muvafak olacağını belirtmişti.²⁶³

Osmanlı Devleti, komisyona hudut bölgesindeki aşiretlerin sorunlarını çözmeleri için mülkî ve askerî memurlar tayin etmiştir. Osmanlı hükümeti, İran'ın komisyona tayin edeceği memurların kendi Celali Aşiretlerinin tecavüz ve gasp gibi vukuatlarını savunması durumuna karşı Osmanlı aşiretinin hukukunun muhafaza edilmesi ve işin iyi bir şekilde neticelendirilmesi gerektiğini komisyon memurlarına bildirmişti.²⁶⁴ Aslında her iki devlet de aşiretlerinin hukukunu ön planda tutmuştur. Bu yüzden komisyonda çoğu zaman uzlaşma sağlanamamıştır.

1892 senesinde kurulan komisyonda memur olarak tayin edilen isimler şunlardır; Van Kaymakamı Salih Bey, Erciş süvari On Dokuzuncu Alayın birinci bölük Yüzbaşı Vekili ve birinci alayın ikinci tabur katibi Mehmed efendi.²⁶⁵

İran'ın Celali Aşireti ile Osmanlı Haydaranlı Aşireti arasındaki husumeten dolayı 1892 senesinde kurulan komisyonda araştırma heyeti tarafından bazı incelemeler yapılmıştı.

262 BOA. DH. MKT., D. No: 1778, G. No: 15.

263 BOA., MV., D. No: 60, G. No: 63.

264 BOA., DH. MKT., D. No: 1802, G. No: 115.

265 BOA., İrade-i Meclis-i Mahsus (İ. MMS.), D. No: 125, G. No: 5369.

Komisyonunda müzakere edilen konu ise Celali Aşireti tarafından öldürülen on dokuz kişinin ölümüne ön ayak olanlara ceza verilmesi ve öldürülenlerin diyetinin ödenmesi idi.²⁶⁶ Fakat her iki tarafın memurları arasında uzlaşma sağlanamamıştı. Nedeni ise, İran Celalisi ile Osmanlı Haydaranlısı arasındaki mücadeleye dair düzenlenecek olan mazbatanın yazımında, İran Komisyon memurlarının zorluklar çıkarmış olmasıydı. Osmanlı Devleti, on dokuz kişinin ölümüne sebebiyet verenlerin mahkum edilmesi hususunda gerekli olanın yapılmasını istemişti. Bu nedenle makul olmayanın bertaraf edilmesini ve bu iki aşiret arasındaki husumetin bir an evvel neticelendirilmesini istemişti.²⁶⁷

Aşiretler yüzünden gerginleşen Osmanlı-İran ilişkilerinin düzelmesi ve aşiretler arasındaki husumetlerin barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi için kurulan komisyonlardan beklenen iyi netice alınamamıştı. Çünkü her iki devlet de sorunların kendi menfaatleri ve tebaları olan aşiretlerin lehine çözümlenmesini istemiştir. Bu sebeple komisyon müzakereleri uzamış ve iki devlet arasında da uzun yazışmalara neden olmuştur.

Haydaranlı Aşireti ile İran'ın Celali Aşiretinin arasında meydana gelen vukuatlardan dolayı incelemeler yapılması için iki tarafın memurlarından oluşan bir komisyon Beyazıd Sancağında kurulmuştu. Fakat komisyonunda yapılan araştırmaların ve müzakerelerin neticesinde her iki tarafın memurları arasında bir ittifak oluşmamıştı. Osmanlı hükümeti, bu meselenin komisyonunda halledilemeyeceğini anlamıştı. Bu nedenle meselenin hal edilmesi için biri Şura-yı Devlet diğeri Hariciye memurlarından ve İran Elçiliğinden dahi talep edilecek iki kişiden oluşan Daire-i Hariciye'de bir komisyon kurulmasını istemiştir. Osmanlı, bu kurulan komisyonunda evrakların birer birer incelenmesi için bu süre zarfında Beyazıd'a kurulan komisyonun da dağıtılmaması gerektiğini belirtmiştir.²⁶⁸ İki taraf memurlarından oluşan Beyazıd'a kurulan komisyonunda gerekli incelemeler yapılmıştı. Netice konusunda son kararı vermek artık Hariciye dairesinde kurulan komisyona bırakılmıştı. Hariciye Dairesinde kurulan komisyonunda alınan kararlar ise şunlardı; Haydaranlı ve Celalilerce meydana gelen mücadelede öldürülen ve yaralananların diyet-i şeriyyelerinin yaralayan, öldüren ve gasp edenlerin

266 BOA., BEO., D. No: 83, G. No: 6193.

267 BOA., BEO., D. No: 98, G. No: 7321. BOA., BEO., D. No: 99, G. No:7417

268 BOA., BEO., D. No:160, G. No: 11980.

mensup oldukları aşiret tarafından ödenmesine karar verilmiştir. Her iki aşiret arasında meydana gelen diğer öldürme ve yaralama olaylarının incelenmesi için zamana ihtiyaç duyulduğu bu yüzden tekrar bir komisyon oluşturularak karara bağlanması gerektiği belirtilmiştir (1893).²⁶⁹

1894 senesinde tekrar iki aşiret arasında bir husumet yaşanmıştı. Bu nedenle İran hükümeti, İran Celalisi ve Osmanlı Haydaranlısı arasındaki husumetin araştırılması için iki tarafsız memurun tayin edilmesini Osmanlı hükümetinden istemiştir.²⁷⁰

1894 senesinde İran'ın Makü Hakimi Timur Han, Osmanlı Haydaranlısı ile İran Haydaranlısından intikam almak için Celali Aşiretini etrafına toplamış ve hudut üzerine gelmişti. Timur Han'ın Celalilerden bir fırkayı İran Hakimi ve Haydaranlı Aşiret reisi Tahir Han'ın üzerine, diğer fırkayı da Osmanlı Haydaranlısının üzerine sevkle gasp ve öldürme gibi vukuatlara cüret edeceği haber alınmıştı. Bu habere kızan Osmanlı Devleti böyle bir vukuata kesinlikle izin verilmemesi ve hal çaresi için Tahran Elçiliği vasıtası ile İran hükümetine durumu bildirmiştir.²⁷¹

Haydaranlı ve Celali Aşiretlerinin arasındaki husumetin çözümü için 1895'te Beyazıd'da tekrar bir komisyon kurulmuştu. Memurların bildirdiğine göre Haydaranlı Aşiretinden bazıları komisyona gelmiş bazıları ise gelmekteydi. Fakat hala Celalilerden kimse gelmemişti. Celalilerin gelmeme durumundan Timur Han sorumlu tutulmuştu. Onun bu işe fesadlık karıştırdığından şüphe duyulmuştu. Osmanlı hükümeti kurulan bu komisyondan bir netice alınabilmesi için durumu İran hükümetine bildirmiştir.²⁷²

3.7. HUDUT BÖLGESİNDE MEYDANA GELEN GASP, ÖLDÜRME VE EŞKİYALIK FAALİYETLERİ

Osmanlı ve İran arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer önemli mesele ise hudut bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin köylere saldırımları, gasp, yağma, öldürme, yaralama, kız kaçırma ve hudut bölgesinde görevli olan memur ve askerlere zarar verme gibi suçlar işlemeleriydi. Problem yaratan bazı aşiretlerin hangi devletin tebası oldukları

269 BOA., MV., D. No: 74, G. No:97.

270 BOA., MV., D. No: 79, G. No: 47.

271 BOA., İrade-i Hususi(İ. HUS.), D. No: 29, G. No: RA008. BOA., BEO., D. No: 468, G. No: 35054.

272 BOA., BEO., D. No: 565, G. No:42354.

belli olmadığından ya da bu problemlili aşiretleri tebalığa iki devletin de kabul etmek istememesinden dolayı cezalandırma konusunda sıkıntı yaşanmıştı. Her iki devlet için durum bu problemlili aşiretler yüzünden içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

İki devlet, coğrafi şartlardan dolayı dağlık engebeli olan bölgelerde işlenen suçların önünü almakta ve suçluları cezalandırmakta zorluk çekmiştir. Dağlık ve engebeli bölgeleri iyi bilen aşiret eşkiyaları, coğrafi şartlarının bu zorluklarından faydalanarak, yol kesme, yağma ve gasp gibi suçlar işlemiştir. Dağ eşkiyalarına bu cesareti veren ise şüphesiz yakalanma korkusunun olmamasıydı.

Hudut bölgesinde gasp, yağma ve öldürme gibi olayların artması üzerine Osmanlı-İran devletleri, 1890 senesinde her iki devletin memurlarından oluşan bir komisyon kurulmasına karar vermişlerdi. 1892 senesinde kurulan komisyona, aşiretler arası husumetlerin sonlandırılması; gasp, öldürme ve yağma gibi suçları işleyenlerin cezalandırılması; aşiretlerden gelen şikayetlerin araştırılması ve iyi bir şekilde neticelendirilmesi gibi görevler yüklenmişti. Komisyonda iki devletin memurları arasında sorunlar yaşanmış olsa da ve işlenen suçları tamamen sonlandırmadıysa da yine de suç oranını azalmasını sağlamıştır. Eşkiyalık yapan aşiretlerin suçlardan dolayı cezalandırılacaklarını bilmeleri cesaretlerini kırmıştır. Ayrıca aralarında husumet bulunan aşiretler komisyon müzakerelerinde barıştırılmaya çalışılmıştı. Aşiretler arasında husumete sebebiyet veren gasp edilen malların iadesi ve ölümlerden mesul olanların verdiği diyetler aşiretler arası düşmanlıkları azaltmıştı. İki devlet hudut bölgesinde kanun tanımaz Kürt aşiretlerini böylelikle dizginlemeye çalışmış ve nispeten bölgede sükuneti sağlamışlardı.

3.7.1. Caf Aşireti İle İlgili Gasp ve Öldürme Olayları (1888-1901)

İran hududunun üzerindeki Dizbaş Kalesi'nde ikamet eden Osmanlı askerî mulazımlarından Süleyman ve yandaşları, 1888 senesinde Caf Aşiretinin Yezdan Behş taifesine saldırmışlardı. Aralarında meydana gelen çatışmada, Yezdan Behş taifesinden üç ölü ve bir yaralı olmuştu. Bu saldırı hükümete şikayet edilmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, kale zabitlerinin bu gibi suçları işlemelerini engellemesi için

Seraskerlik'ten gerekenin yapılmasını istemiştir.²⁷³ Sınır ihlalli gibi bir durum meydana geldiğinde hudut askerleri tarafından böyle vukuatlar işlenmiştir. Böyle olaylarda Osmanlı Devleti, şikayetleri göz önünde bulundurmuş, gereken tahkikatları yapmış ve cezai işlemler uygulamıştır.

Bazı Kürt aşiretlerinin sürekli sınır ihlalli yapmasından dolayı, her iki devlet de kendince tedbir almak zorunda kalmıştır. Sınır ihlalleri ve gasp olayları vukua getiren aşiretlerden biri olan Caf Aşiretini engellemek için İran hükümeti tarafından 1886 senesinde askerî tedbir alınmıştı.²⁷⁴ Osmanlı hükümeti bu askerî tedbiri araştırmak, aslını esasını öğrenmek için İran Elçisini Bab-ı Aliyye davet etmişti. İran Elçisi, asker tedarikinin aslında Bağdat bölgesinde bulunan Caf Aşiretinin İran hududuna saldırmasını engellemek için yapılan bir askerî tedbir olduğunu ifade etmişti.²⁷⁵

İran Kürdistan'ında 1893 senesinde yapılan gasp ve yağma olayı, Tahran Elçiliği tarafından Osmanlı hükümetine bildirilmişti. İran'ın Gülbağı Aşiretinden dört bin beş yüz hane halkı, Osmanlı Devleti'ne nakil ve iltica etmişti. Caflılar, Gülbağı Aşiretinden Osmanlı topraklarına iltica edenleri aralarına kabul etmişlerdi. Osmanlı topraklarına iltica eden Gülbağı Aşiret reislerinden Timur ve Resul ağalar beraberlerinde yirmi kişilik çete ile İran Kürdistan'ına girerek intikam almak için köylerde gasp ve yağmada bulunmuşlardı. Bu vukuatları Sine Başşehbenderliği tarafından Tahran Elçiliğine bildirilmişti. Bu cihetle İran Kürdistan'ının hiçbir bölgesinde emniyet kalmadığı, gasp ve yağma olaylarından müzdarip olan bölge halkının güvenliğinin olmadığı ve bölgenin karışıklık içinde olduğu Tahran Elçiliği tarafından Osmanlı hükümetine bildirilmişti. Osmanlı hükümeti bu hususta gereken tahkikatın yapılmasını Musul Vilayetinden istemiştir.²⁷⁶

1899 senesinde meydana gelen bir diğer mesele; Caf Aşiret reisi Mahmud Paşa'nın tahrikiyle aşiretin bazı mensupları, İran'ın Kamlı taifesi üzerine hucum ile üç dört kişiyi öldürmüş ve yaralamışlardı. Bununla da yetinmeyen bu eşkiyalar koyunları ve malları yağmalayıp çalmışlardı. Durumun Elçilik tarafından bildirilmesi üzerine, Musul

273 BOA., DH. MKT., D. No: 1519, G. No: 11.

274 BOA., Y. A... HUS., D. No: 191, G. No: 28.

275 BOA., Y. PRK. EŞA., D. No: 5, G. No: 16.

276 BOA., BEO., D. No: 295, G. No: 22071.

Vilayetinden olayın araştırılarak gereğinin yapılması istenmiştir.²⁷⁷

İran'ın Cari Hakimi Süleyman Han'ın tahrikiyle Gardar Aşiretinden Ömer Aziz ve Mahvi Coco ve beraberindekiler 1899 senesinde Hakkari'nin Haçan köyüne saldırmışlardı. Köyün ahalisinden yedi yüz otuz koyun gasp etmişlerdi. Gasp ettikleri koyunlardan bir miktarını Süleyman Han'a vermişlerdi. Van Vilayeti bu gasp olayını derhal hükümete bildirmişti. Osmanlı Devleti, çalınan koyunların geri alınması için durumu Tahran Elçiliğine bildirmiş ve gereği yapılmıştı.²⁷⁸

1900 senesinde hududa tecavüz etmek için İran taraflarından gelen iki silahlı adam, Ilıca'ya üç saat mesafede olan Piyade kulesine yaklaşmışlardı. Bu iki adam hudutan geçmek isteyince nöbetçiler tarafından durdurulmuşlardı. Fakat nöbetçilerin uyarılarını dinlememiş ve ateş etmişlerdi. Attıkları kurşun bir onbaşıya isabet etmiş ve yaralamıştı. Bu iki şahsın Caf Aşireti beyzadelerinden Mecid Bey'in adamları olduğu hakkında alınan haberin tahkik edilip, neticesinin bildirilmesi Musul Vilayetinden istenmişti. İki adamın Caf Aşiretine mensup oldukları kesinleştiği takdirde ise cezalandırılmaları gerektiği hususu da ayrıca Osmanlı hükümeti tarafından belirtilmiştir.²⁷⁹

Caf Aşireti, 1900 senesinde İran hududundan geçerek İran'ın Sarhan ve bazı Güzeran taifelerine zarar vermişlerdi. Hanekin cihetinde iskan edilen firari Sencabi Ali Ekir Han, Ferah Han'ın iki oğlu ve bazı suvari aşiretler İran hududuna saldırmış ve malları gasp ederek götürmüşlerdi. İran hükümeti, Caf Aşiretinin İran'a olan saldırılarının engelenmesini, firari Ali Ekir Han'ın İran'a teslim edilmesini ve son olarak gasp edilen malların iade edilmesini istemiştir.²⁸⁰

İran'ın Kirmanşah Aşireti, 1901 senesinde Kirman bölgesinden gelmekte olan Caf Aşiretinin Terhani fırkasından birkaç kişiyi öldürmüş ve mallarını gasp etmişti. Caflıların, İran'ın Kirmanşah aşiretlerinden intikam ve mallarını geri almaya kalkışacakları haberi alınmıştı. Osmanlı hükümeti, buna mahal bırakmamak ve

277 BOA., DH. MKT. D. No: 2270, G. No: 75.

278 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 78, G. No: 65.

279 BOA., BEO., D. No: 1520, G. No: 113978.

280 BOA., BEO., D. No: 1600, G. No: 119991.

gerekenin yapılması için İran hükümetine durumu bildirmişti.²⁸¹

1901 senesinde meydana gelen bir diğer gasp olayı ise şöyledir; İran'ın Bane Hakimi Mehmed Han'ın tahrikiyle biraderleri Mehmed Emin, Mehmed Ali Beyler ve beraberlerindeki iki yüz kişi, Kızılca Nahiyesine bağlı bir köye saldırmışlardı. Köyden bir kişiyi öldürmüş ve dört kişiyi yaralamışlardı. Ayrıca yüklü miktarda malı da gasp edip yağmalamışlardı. Hududun o bölgesi dağlık, ormanlık ve sadece bir noktada piyade askerlerinin olmasından dolayı eşkiyaların yakalanmasına muvafak olunamamıştı. Bu konuda tedbir alınması için Caf beyzadelerinden kaza kaymakamı Osman Bey'e durum bildirilmişti. Ahalinin öteden beri Bane eşkiyalarının saldırısına uğradıkları Süleymaniye Mutasarrıflığı tarafından Musul Vilayetine bildirilmişti. Bunun üzerine Altıncı Ordu-yu Humayun'dan bölgeye asker sevkiyatı istenmişti. Musul Vilayeti, malların iadesi ve suçluların cezalandırılması konusunda gereğinin yapılması için Tahran Elçiliğine durumun bildirilmesini istemiştir.²⁸²

3.7.2. Haydaranlı Aşireti İle İlgili Gasp, Öldürme ve Kız Kaçırma Meseleleri (1892-1903)

İran'ın Arusanlı ve Celali Aşiretleri 1892 senesinde Osmanlı hududuna yakın bir yere toplanmışlardı. İran'ın tebası olan bu iki aşiretin amacı hududu geçerek Haydaranlılara saldırmaktı. Van Vilayeti bu saldırıyı önceden duymuş ve böyle bir tecavüze mahal vermeden onları dağıtmıştı. 1892 senesinde meydana gelen bu olay Van Vilayetinden hükümete telgrafla bildirilmişti. Bu aşiretlerin Haydaranlı aşiretine yapacakları saldırıların engellenmesi için durum İstanbul'daki İran Elçiliğine bildirilmişti.²⁸³

Buna rağmen Arusanlı Aşiretinin Haydaranlı Aşiretine olan saldırıları devam etmişti. 1892 senesinde İran'ın Arusanlı Aşiretinin, Bargiri taraflarında ikamet eden Osmanlı tebası olan Haydaranlı Aşiretine olacak olan saldırıları önceden haber alınmış ve engelenmişti. Osmanlı hükümeti bu aşiretin saldırılarının araştırılmasını istemiştir. Bu yüzden de Arusanlı Aşiretinin bu saldırılarının komisyonunda iki devlet memurlarının

281 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 106, G. No: 70.

282 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 113, G. No: 60.

283 BOA., DH. MKT., D. No: 2003, G. No: 18.

nezdinde araştırılması daha uygun olacağından bu hususta gerekli tebligatlar İran ve Tahran Elçiliğine göndermiştir.²⁸⁴

İranlılar tarafından 1893 senesinde Osmanlı tebası Haydaranlı Aşiretin'e mensup olan bir kişiyle nikahlanacak kız kaçırılmış ve İran'a götürülmüştü. Bu mesele yüzünden Osmanlı ve İran devletleri arasında gerginlik yaşanmıştı. Osmanlı Haydaranlı Aşiret reisi Hüseyin Paşa'nın kardeşinin oğluna üç sene evvel nikahlanan bu kız, İranlı Tahir Han'ın amca oğlu Mehmed Ağa'ya da nikah edilmişti. Ayrıca kızın bir iki güne kadar İran'a götürüleceği haberi alınmıştı. Haydaranlılar kızını Şiilere teslim etmemek için kan dökmeye dahi hazır olduklarını belirtmişlerdi. İranlı Tahir Han'ın bu ilk vukuatı değildi. Daha önce de Osmanlı topraklarında yaşayan aşiretleri kışkırtacak eylemlerde bulunmuş bölgede karışıklıklar çıkarmıştı. Dördüncü Ordu-yu Humayun Müşiri Mehmed Zeki Paşa kız kaçırılma meselesiyle uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu hadise hakkında Osmanlı hükümetine gerekli izahlarda bulunmuştu. Mehmed Zeki Paşa'ya göre, Timur Han Osmanlı aşiretleriyle sorun çıkarma emelindeydi. Bu yüzden kızın kaçırılması büyük bir hadiseye sebep olacaktı. Osmanlı Devleti, hadisenin daha fazla büyümemesi için Tahran ve İran Elçilikleri vasıtasıyla durumu İran Devleti'ne bildirmişti.²⁸⁵ Van Vilayeti kızın eğer usulen iadesi olmazsa aşiretin heyecanını teskin etmenin mümkün olmayacağını Hariciye Nezaretine telgrafla iletmişti.²⁸⁶

Müşir Mehmed Zeki Paşa 09. 08. 1893 tarihinde hükümete gönderdiği şifreli telgrafında belirttiğine göre, bir kız meselesi yüzünden Haydaranlılar iki bin atlı miktarında adam toplayıp İran aşiretinden Tahir Han'a saldırmak istemişlerdi. Fakat böyle bir saldırıya izin verilmemiş, Haydaranlılar vazgeçirilmiş ve dağılmışlardı.²⁸⁷

Haydaranlı Aşiret reislerinden Hüseyin ve Emin Paşaların nezdinde toplananlar tamamen dağılmıştı. Fakat Haydaranlı Aşireti böyle bir harekâta tekrar kalkışabilirdi. Bu yüzden Mehmed Zeki Paşa, Osmanlı-İran aşiretlerinin arasında bu kız meselesi yüzünden hudut üzerinde bir çatışmanın olmasına müsaade edilmemesi için askerî bir

284 BOA., BEO., D. No: 74, G. No: 5492.

285 BOA., BEO., D. No: 251, G. No: 18764.

286 BOA., BEO., D. No: 253, G. No: 18921.

287 BOA., Y. EE., D. No: 139, G. No: 68.

tedbirin alınmasını istemişti.²⁸⁸

Van Vilayeti, hudut üzerinde herhangi bir karışıklığa mahal vermemek için tedbir niyetine durum Erciş'te bulunan Suvari Yirminci Alay Miralayı İbrahim Bey'e, Erciş ve Bargiri Kaymakamlarına bildirilmişti. Van Vilayeti, İranlı Aşiret kızı iade etmezse alınan bu tebirlere rağmen aşireti durdurmanın mümkün olmayacağını Dahiliye Nezareti'ne telgrafla bildirmişti.²⁸⁹

Başkasıyla nikahlanan bir kızın bu şekilde kaçırılması şeriata göre caiz değildi. Kız, Hayranlı Aşiretinin namusuydu. Bu hareketin İranlı aşiret tarafından yapılması Haydaranlı Aşiretini pek ziyade üzmüştü. Hamidiye Suvari Alaylarına dahil olan aşiret bireyleri Osmanlı hükümetinin rızası için herhangi bir saldırıda bulunmaktan vazgeçmişti. İranlı Aşirete saldırmaktan vazgeçen Aşiret, namuslarının ve hukuklarının korunmasını tebası oldukları Osmanlı hükümeti'den beklemekteydi. Osmanlı Devleti bu konuda gereken hasasiyeti göstermiştir. Osmanlı ve İran Aşiretleri arasında hudut üzerinde bir çatışmanın meydana gelmemesi ve tebası olan aşiretinin namusunu ve hukukunu korumak için kaçırılan kızın derhal aşiretine teslim edilmesi hususunu İran ve Tahran Elçilikleri vasıtasıyla İran hükümetine bildirmiş ve gereğinin yapılması istemiştir.²⁹⁰

Kızın iadesi hususu İran ve Tahran Elçilikleri vasıtasıyla İran hükümetine bildirilmişti. Bunun üzerine İran hükümeti kızı iade edeceğini elçiliklere bildirmiş ve Hariciye Nezareti ise durumu Van Vilayetine telgrafla bildirmiştir.²⁹¹

1894 senesinde Hamidiye Süvari Alayları Kaymakamlarından Mehmed Sadık ve Mustafa Beyler İran'ın Haydaranlı aşiretleriyle birleşerek, Takori aşiretinin köylerine saldırmış ve köy halkının mallarını gasp etmişlerdi. Köy halkından bazıları, kendilerini müdafa etmek ve mallarını geri almak için onları takip etmişlerdi. Takip sırasında aralarında mücedele meydana gelmişti. Meydana gelen mücadelede köy halkından beş kişi öldürülmüştü. Öldürülen beş kişi Şikak ve Milan aşiretlerine mensuptu. Bu hadiseden

288 BOA., İ. HUS., D. No: 14, G. No: 1311/M-092.

289 BOA., BEO., D. No: 255, G. No:19101.

290 BOA., İ. HUS., D. No: 14, G. No: 1311/M-098.

291 BOA., Y. A... HUS., D. No: 279, G. No: 59. BOA., BEO., D. No: 262, G. No: 19615.

ötürü Şikak, Milan, Takori aşiretleri ve bunlara bağlı aşiretler birleşmiş ve Haydaranlılardan intikam alamak istemişlerdi. Van Vilayeti, hadiseyi öğrenmiş ve çatışmanın engellenmesi için olay yerine zabıta kuvvetlerini göndermişti. Fakat gönderilen zabıta kuvvetleri kafi gelmemişti. Bunun üzerine Van Vilayeti bu hadisenin bastırılması için daha fazla tedbir gerektiğini hükümete bildirmişti.²⁹²

Hamidiye Süvari Alay kaymakamlarının İranlı bir aşiretle birleşerek böyle büyük bir vukuata sebebiyet vermesi ve hükümete hizmet edenlerin böyle bir suça iştirak etmesi kabul edilemezdi. Bu yüzden derhal Mehmed Sadık ve Mustafa beylerin askerî kuvvetler tarafından tutuklanıp cezalandırılması istenmiştir.²⁹³

Hamidiye Süvari Alaylarına mensup kişilerin bu ilk ve son vukuatı değildi. Osmanlı topraklarında yaşayan bazı aşiretlere de saldırmaktaydılar. Hükümet tarafından cezalandırılmalarına rağmen başına buyruk hareket etmeye devam etmişlerdi. Eşkiyalık yapmaya devam eden Hamidiye Alaylarına mensup aşiretler, İranlı aşiretlerle de birleşmekten çekinmemişlerdi.

İran'ın Haydaranlı Aşiret reislerinden Tahir Han'ın adamları ile Hamidiye Süvari On Dördüncü Alayın Kaymakamı Mustafa Bey'in adamları 1895 senesinde gasp yapmak için birleşmişlerdi. Bunlar Mahmudi bölgesinde Hamidiye Süvari On Birinci Alayını kuran Makori Aşiretinin Nuşar köyüne saldırmışlardı. Nuşar köyünden yüz sekiz baş öküz ve inek gasp edip yağmalayarak götürmüşlerdi. Makori Aşiret reisi ve Hamidiye Süvari On Birinci Alay Kaymakamı İbrahim Bey, götürülen hayvanların bir kısmının Mustafa Bey'in, bir kısmının da Tahir Han'ın nezdinde bulunduğunu belirtmiş ve geri alınmasını istemiştir. Tahir Han'ın nezdinde bulunan, hayvanların geri alınması için durum İran Karperdazlığına yazılmıştı. Mustafa Bey'in Hamidiye Kaymakamı olmasından dolayı ne yapılması gerektiğinin bildirilmesi için Van Valisi tarafından durum Sadrazam'a telgrafla bildirilmişti.²⁹⁴

292 BOA., BEO., D. No:420, G. No: 31466.

293 BOA., İ. HUS., D. No:25, G. No: 1311/Z-056

294 BOA., BEO., D.No: 630, G. No: 47184.

Makori Aşiretinin gasp edilen yüz sekiz hayvanının iadesi hakkında İran Karperdazlığından gelen cevapta, İran Celalilerinden Tahir Han'ın nezdinde bulunan bir adamın şikayeti üzerine gasp edilen mallar sahiplerine iade edildiği ve bu işe Kaymakam Mustafa Bey'in dahil olmadığı ifade edilmiştir.²⁹⁵

Hamidiye Süvari Alaylarının kurulmasındaki amaç Kürt Aşiretlerinin İran hududundan gelecek baskınlar, saldırılar ve gasp olaylarına karşı kendilerini ve bölgeyi muhafaza etmektir. Fakat bazı aşiret reisleri Hamidiye Süvari Alaylarındaki mevkilerini kendi çıkarları için kullanmışlardır. Rütbelerinden ve elerindeki silahlardan aldıkları cesaretle, aralarında husumet olan aşirete saldırıp mallarını gasp etmişlerdir. Hamidiye Alaylarındaki bazı aşiretler, gasp ve yağma yapacakları zaman İran'daki aşiretlerden de destek almaktan çekinmemişlerdir. Bu tür hadiselerle Osmanlı hükümetini de zor duruma sokmuşlardır. Ayrıca Hamidiye Alaylarına girmek isteyen bazı aşiretlerin asıl amaçları, aşiretler arasında bunu prestij olarak görüp gücünü artırma ve aşiretler arası kavgalarda kendini koruma isteğiydi. Aşiretlerin bu türden istekleri Hamidiye Alayının kuruluş amacının saptırılmasına neden olmuştur.

1895 senesinde İran Haydaranlı Aşiretinden kırk nefer süvari eşkiyası hududa tecavüz etmişti. Eşkiyalar, Mahmudi kazasına bağlı nahiyenin Küpkıran köyünün ahalisinden bir hayli hayvan gasp ederek götürmüşlerdir. Hayvanları götürdükleri esnada köy ahalisi ile aralarında mücadele meydana gelmişti. Bu mücadelede, ahalinin birkaç baş beygiri eşkiya tarafından atılan kurşunların isabeti ile telef olmuş ve bir adam da yaralanmıştı. Eşkiyalar gasp ettikleri beygir ve elli kadar da hayvanla İran'a kaçmışlardı. Durumun bölge Kaymakam vekaletinden bildirilmesi üzerine Van Valisi telgrafla olayı Osmanlı hükümetine iletmiştir. Ayrıca Osmanlı hükümeti durumu Tahran Elçiliğine bildireceğini belirtmiştir.²⁹⁶

İran'ın Kardar Aşiretinden Derviş Kalnikoğlu, yüz elli kadar adamla beraber 1895 senesinde Bargiri kazasına bağlı bir nahiyenin Çilli ve Şeyh Sumuç köylerine saldırmışlardı. Köylülerin koyunlarını gap etmişlerdir. Bunun üzerine Haydaranlı ve Musikanlı aşiretleri onları takip etmiş ve koyunları geri almışlardı. Ancak meydana

295 BOA., BEO., D. No: 646, G. No: 48427.

296 BOA., A.) MKT. MHM., D. No: 723, G. No: 16.

gelen mücadele sırasında Kardar Aşireti tarafından atılan kurşunlar Haydaranlı ve Musikanlı Aşiretinden altı kişiye isabet etmişti. Van Vilayeti bu gibi saldırıların tekrar meydana gelmemesi için Erciş'de bulunan iki yüz süvarinin bölgeye hemen sevk ettirilmesini istemiştir.²⁹⁷ Saldırıların tekrar olmasına mahal vermemek için iki yüz süvari nahiyeye sevk edilmiş ve gerekli tedbirler alınmıştı.²⁹⁸

1899 senesinde İran'ın Haydaranlı Aşiret reisi Timur Han ve yardımcıları Mahmudi Kazasının dahilinde bulunan Takori Aşiretinin Permerim köyünü basıp yağma edecekleri, Mahmudi Kaymakamlığından haber alınmıştı. Bunun üzerine Van Vilayeti Timur Han'ın bu hareketinin engellenmesi için İran'a lazım gelen tebligatın yapılmasını Osmanlı hükümetinden istemiştir.²⁹⁹

1899 senesinde vukua gelen bir diğer olay ise şöyleydi; İran'ın Karani nahiyesinin hakimi Haydaranlı Aşiret reisi Tahir Han'ın sevk ettiği elli altmış kadar eşkiya, Osmanlı hududunu geçmiş ve bir köye saldırmışlardı. Eşkiyalar, Köyden bin otuz kadar koyun gasp etmişti. Ayrıca orada bulunan Osmanlı askerleri ile mücadeleye girmişlerdi. Eşkiyalar, dört askerden birini yaralayıp birini de öldürdükten sonra dört martini tüfenki alarak İran'a kaçmışlardı. Vilayeten alınan haber üzerine Osmanlı hükümeti hadiseyi İran hükümetine bildirmişti.

1899 senesinde İran'ın Karani hakimi Tahir Han'ın amca oğlu Mustafa Bey'in öldürülmesi olayı iki devlet arasında uzun yazışmalara neden olmuştu. Mustafa Bey Beyazıd taraflarında Adamanlı Aşireti nezdinde misafir olmuştu. Bunu fırsat gören Hamidiye Kaymakamı Hüseyin Bey ve beraberindekiler Mustafa Bey'i öldürmüş ve bir takım hayvanı da telef etmişlerdi. Mustafa Bey'in öldürülmesinden dolayı İran'ın Haydaranlısı ile Celalisinden oluşan üç dört bin kadar kişinin intikam almak için hududa tecavüz edecekleri, Tebriz Başşehbenderliği tarafından Van Vilayetine bildirilmişti.³⁰⁰ Beyazıd Kaymakamlığı yapılacak saldırıdan haberdar edilmiş ve tecavüz

297 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 34, G. No: 63.

298 BOA., BEO., D. No:965, G. No: 72369.

299 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 68, G. No: 20.

300 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 72, G. No: 9.

ve fenalığa meydan verilmemesi için gereken tedbirin alınması istenmiştir.³⁰¹

1899 senesinde İran'ın Haydaranlı Aşiretinden Tahir Han'ın amca oğlu Mustafa Bey, süvari Kaymakamı Hüseyin Bey'in iki oğlu tarafından öldürülmüştü. Osmanlı hükümeti suçluları tutuklayacaklarını ve Mustafa Bey'in diyet-i şeriyyesinin tahsis edip teslim edeceklerini İran'a bildirmişti. Ayrıca Osmanlı, intikam için hududa saldırmayı planlayan Celali ve Haydaranlılardan oluşan üç dört bin kişinin men edilmesini İran'dan istemiştir.³⁰²

Osmanlı Devleti'ne tabî Takori taifesinden eşkiyalar, 1899 senesinde İran hududuna saldırıda bulunmuşlardı. Eşkiyalar, İran tabî olan Haydaranlıların Çaldıran'daki köylerinden birini tahrip etmiş ve koyunlarını çalmışlardı. Eşkiyalar takip edilmiş fakat huduttaki Osmanlı askerleri tarafından engelenmişti. Eşkiyalar saldırılarına devam etmiş ve iki yüz atlı gönderip başka bir köyü de tahrip ve gasp etmişlerdi. İran Devleti, gasp edilen malların iadesi ile birlikte öldürülenlerin de diyet-i şeriyyesini istemiştir. Ayrıca bu gibi saldırıların bir daha tekrar etmemesi için gereken tedbirin alınmasını istemiştir.³⁰³

1900 senesinde, İran'ın Haydaranlı Aşiret reisi Timur Han, tertib ve sevk ettiği iki yüz eşkiyasıyla Mahmudi kazasında ikamet eden Takori Aşiretinin hayvanlarını gasp etmişti. Eşkiyalar, Takori Aşiretinin İkiz köyün dağında otlatığı üç yüz altmış koyun ve yetmiş sığır ile on üç beygiri gasp etmişlerdi. Takori Aşiretinden birkaç kişi hayvanları geri almak için eşkiyaları takip etmişlerdi. Bunu gören eşkiyalar, takib edenlerden üç kişiyi yaralamış ve bir kişiyi de öldürmüşlerdi. Osmanlı Devleti, çalınan malların geri iade edilmesi ve suçluların yakalanması konusunda gerekli tebligatı İran Elçiliğine göndermişti.³⁰⁴

İran'ın Karani Hakimi Ahmed Han ve Timur Han, üç bin atlı ve piyade ile 1901 senesinde Mahmudi kazası sakini olan Takori Aşiretinin üzerine hücum etmişlerdi. İki köyü yağmaladıkları sırada orada bulunan askerlerden bir yüzbaşı, bir onbaşı ve bir

301 BOA., DH. TMIK. M., D. No:73, G. No:66.

302 BOA., BEO., D. No: 1349, G. No: 101150.

303 BOA., BEO., D. No: 1421, G. No: 106544.

304 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 82, G. No:17.

asker şehit edilmiş ve bir mülazım ile dört kişi de yaralanmıştı. Bunlar çaldıkları mallarla İran'a firar etmişlerdi. Osmanlı hükümeti bu vukuatı İran hükümetine bildirmiştir.³⁰⁵

Osmanlı'nın Haydaranlı Aşiretinden Hüseyin Bey, İran hududuna saldırıp sürekli gasp ve katl gibi hareketlerde bulunmuştu. Haydaranlı Hüseyin ve Aşiretinin bu saldırılarını engellemeye çalışan Ovacık Serhaddarı Tahir Han ile yetmiş adamı Haydaranlı Hüseyin tarafından katledilmişlerdi. İran hükümeti bu hadiseyi öğrenince İran Elçiliği vasıtasıyla durumu Osmanlı hükümetine bildirmiş ve suçluların yakalanmasını istemiştir (1900).³⁰⁶

İran'ın Arusanlı ve Haydaranlı Aşiretleri sık sık Osmanlı hududuna saldırmışlardı. Ahalinin mallarını gasp etmiş ve nüfusu da katletmişlerdi. Osmanlı hükümeti iki aşiretin saldırılarını durdurmak için gerekli tedbirleri almak zorunda kalmıştı. Osmanlı hükümeti aynı şekilde İran hükümetinin de tedbir alması gerektiği hususunda gerekli tebliği İran ve Tahran Elçiliğine bildirmiştir (1900).³⁰⁷

1903 senesinde İran'ın Haydaranlı Aşireti tarafından bir onbaşı ve bir kişi katledilmişti. Fakat ilk saldırının kimin tarafından yapıldığı kesin değildi. Bu yüzden bu konuda bazı tahkikatlar yapılmıştı. Olayın nerde olduğu hususunda yapılan tahkikatta, olayın meydana geldiği yerin Osmanlı Devleti'nin arazisi olduğu tespit edilmişti. Bu nedenle saldırının İran'ın Haydaranlı Aşireti tarafından yapıldığı da kesinleşmişti.³⁰⁸

3.7.3. Hemvend Aşiretinin Hudut Bölgesinde Eşkiyalık faaliyetleri

Hemvend Aşireti eşkiyalık faaliyetleri ile bilinen bir aşiret idi. Aşiretin, Osmanlı-İran devletlerine çıkardığı sorunların başında bu eşkıya faaliyetleri gelmekteydi. 1885 senesinde Musul Vilayetine tabî olan Hemvend aşiretinden bazı kimseler İran'a firar etmiş ve İran memurları tarafından hüsn-ü kabul görülmüşlerdi. İran'a firar eden eşkiyaların reisleri olan Cevamir namındaki haydut, hudut bölgesinde yandaşlarıyla ikamet edilmişlerdi. Bundan dolayı Hemvend eşkiyası Cevamir fırsat buldukça Osmanlı

305 BOA., BEO., D. No: 1511, G. No: 113298.

306 BOA., BEO., D. No: 1510, G. No: 113237.

307 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 95, G. No: 18.

308 BOA., BEO., D. No: 2126, G. No: 159416.

hududundan geçerek saldırıda ve gaspta bulunmuştur.³⁰⁹

Cevamir, 1885 senesinde Osmanlı hududundan geçerek Alioğlu Köyünün muhtarını katletmişti. Yapılan takipte Cevamir namındaki eşkiya yine İran'a firar etmişti. İran Devleti'nden gördüğü himayeden dolayı İran topraklarında bir fenalıkta bulunmamış yalnız Osmanlı topraklarında eşkiyalık yapmıştır. Cevamir adlı eşkiya hakkında Cizre Vilayetinden gelen şikayet üzerine Hariciye Nezareti'ne İstanbul'daki İran Elçiliğine gereken tebligatın gönderilmesi emri verilmiştir.³¹⁰

1886 senesinde Hemvend Aşiretinden beş atlı, İran Aşiretinden yüz elli atlı birbiriyle mücadeleye girmişlerdi. Meydana gelen çarpışmada Hemvendlerden birisi katledilmiş ve İran aşiretinden birisi de yaralanmıştı. İran Aşireti, hudutaki zabıtlere silahlarıyla birlikte teslim olmuşlardı. Aşiret, yirmi üç erkek ve altmış altı nüfustan ibaret idi. Ellerinde yirmi altı kısrak, on üç baş beygir, sekiz tay ve yüz baş koyunları vardı. Elleriindeki malları Osmanlı askerleri tarafından korunmaya alınmıştır. Aşireten yirmi dört kişi daha ele geçirilip silahları alınmış ve Osmanlı askerleri tarafından tutuklanmışlardı. Ayrıca eşkiyalar da Altın köprü nahiyesinde yakalanmıştı. Süleymaniye Kumandanlığından İsmail Paşa durumu Osmanlı hükümetine telgrafla bildirmiştir.³¹¹

Hemvend aşiretinden İstanbul'da ikamet eden dört kişi 1888'de Kerkük'e firar etmişti. Bunların Kerkük'te bulunan İran hacılarından dört kişiyi katletmiş olduklarına dair haber alınmıştı. Alınan istihbaratın yapılan tahkik sonucunda aslı esası olmadığı anlaşılmıştı. Bu kişilerin aslında Kerkük'e değil İran'ın Bane Hakimi Yunus Han'ın nezdine firar etmiş oldukları öğrenilmişti. Elçilikten alınan habere göre bunlar tekrar Osmanlı tarafına geçmişler ve Berzenci Mehmed namındaki birisinin eşyasıyla hayvanlarını gasp etmişlerdi. Ayrıca takip sonucunda bunların Van Vilayetine gelecekleri haber alınmıştı.³¹²

309 BOA., Y. A... HUS., D. No: 184, G. No:106.

310 BOA., Y. A... HUS., D. No:186, G. No: 102.

311 BOA., Y. A... HUS., D. No:201, G. No:27.

312 BOA., DH. MKT., D. No: 1580, G. No: 17.

Osmanlı Devleti'nin tebası olan Hemvend Aşireti İran'a firar etmişti. Bunun üzerine İran Devleti Hemvend Aşiretini tebası olarak kabul etmişti. İran'a firar etmiş olan Hemvend eşkiyaları, Osmanlı hududundan geçerek eşkiyalık yapmaktaydılar. Bölge ahalisi bu durumdan şikayetçiydi. Bunun üzerine Musul Vilayeti bu eşkiyaların yakalanması hususunda İran'a tebligat gönderilmesini istemiştir (1893).³¹³

1900 senesinde İran'ın Gelever Aşiret reisi Davud Han topladığı, üç yüz suvariden oluşan atlılarıyla Mendeli kasabasına hücum etmişlerdi. İran'a firar eden Hemvend ve Davde Aşiretlerinden dört yüz atlının da onlara katılmasıyla iş giderek büyümüştü. Bu yüzden Bağdat Valisi asker yardımı istemişti. Osmanlı hükümeti durumu Altıncı Orduyu Hümayun'a bildirmiş ve Hanekin süvari alayından yüz mevcutlu bir süvari asker kolu Mendeli'ye yardıma gönderilmişti.³¹⁴ Osmanlı hükümeti derhal bu saldırıların durdurulması için İran hükümetine tebligat göndermiş ve Mendeli'ye gönderilen asker geri çağırılmıştı.³¹⁵

1902 senesinde İran aşiretlerine saldırma fikriyle Hemvend eşkiyasından yüz kadar atlı, İran taraflarına gitmişti. Bu haberi alan Osmanlı zabıt kuvvetleri onları takip etmişti. Takip sonucunda meydana gelen çarpışmada Hemvendlerden bazıları öldürülmüştü. Reşid adındaki kişi ise tutuklanarak beraberindeki altı yüz koyun, keçi, iki kısrak, üç tay ve yedi eşek geri alınmıştı. Zabıt kuvvetleri tarafından geri alınan mallar, Süleymaniye'deki İran Karperdazı vasıtasıyla İran'daki sahiplerine iade edilmek üzere adliye memurlarına teslim edilmişti. Osmanlı hükümeti, malları ancak bir şartla İran'a geri vereceğini belirtmiştir. İran'ın eşkiya aşiretleri tarafından Osmanlı topraklarından çalınan malların İran hükümeti tarafından Osmanlı'ya iade edildiği takdirde malların iade edileceği bildirilmiştir.³¹⁶

1903 senesinde Musul Vilayeti dahilinde ikamet eden Hemvend Aşiretinden beş yüz adam İran'ın Luristan cihetlerine saldırmışlardı. Hemvend Aşireti, Kadir Ağa'nın ve diğer bazılarının mallarını çaldıkları sırada müdafada bulunan ahalden birkaç kişiyi katletmişti. İstanbul'daki İran Elçiliği vukuatı Osmanlı hükümetine bildirmişti.

313 BOA., DH. MKT., D. No: 64, G. No: 51.

314 BOA., BEO., D. No: 1526, G. No: 114441.

315 BOA., BEO., D. No: 1527, G. No: 114469.

316 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 131, G. No: 15.

Osmanlı hükümeti bu konuda bazı araştırmalar yapmıştı. İşin aslı ise; İran memuriyet hizmetinden alınan ve bir sene sonra İran'dan firar eden Cevamir oğlu Mehmed Han, İranlı Kadir Aziz Han'ın yanındaki bazı mallarını almak için atlılarıyla Kadir Han'ın nezdine gittiğinde üzerine hücum edilmişti. Aslında durum İran aşiretiyle Mehmed Han arasında meydana gelen mücadeleden ibaret idi. Aralarında meydana gelen kargaşada Hemvendlerden iki kişi öldürülmüş, üç kişi yaralanmış ve sekiz kısrağ da telef edilmişti. İran hükümeti, Hemvendlerin gasp ettikleri malları geri vermelerini ve suçluların yakalanmasını istemiştir. Malların iadesi, diyet-i şeriyelerin verilmesi ve suçluların yakalanması hususunda Osmanlı hükümeti ile İran hükümeti arasında Elçilikler vasıtasıyla resmi yazışmalar olmuştu.³¹⁷ Sorunun çözülememesinin nedeni ise aslında iki devletin de olayın kendi aşiretlerinin lehine çözülmesini istemeleriydi.

3.7.4. Milan Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp ve Yağma Olayları

İran'ın Milan Aşiret reisi Kasım Ağa adamlarıyla birlikte 1892 senesinde Van Vilayetine bağlı Elbak kazasına tabî Kaşkol köyüne saldırmış ve bir çok malı gasp etmişlerdi. Kasım Ağa ve adamları gasp ettikleri mallarla firar edecekleri sırada Osmanlı askerleri tarafından takip edilmişlerdi. Aralarında meydana gelen mücadeleden sonra gasp edilen mallar geri alınabilmişti.³¹⁸ Ancak bu eşkiyalar İran'a firar etmiş, süvari alayı atlarından ikisi de telef olmuştu. Van Vilayeti, eşkiyalara hadlerinin bildirilmesi için durumun İran ve Tahran Elçiliğine tebliğ edilmesini istemiştir.³¹⁹ Tahran ve İran Elçiliği aracılığıyla durum İran hükümetine bildirilmişti. İran hükümeti ise olayı kendi aşiretinin lehine çevirmişti. İran, Kasım Ağa'nın bu olayda öldürüldüğünü belirtmiş ve bu yüzden diyet-i şeriyesinin tahsis edilip verilmesini istemiştir.³²⁰

İran'ın Milan Aşiret Reisi Kasım Ağa Osmanlı köyüne saldırmış ve gaspta bulunmuştu. Osmanlı askerleri ise Kasım Ağa'nın bu vukuatlarına engel olmak ve malları geri almak için eşkiyayla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Kasım Ağa ise bu mücadele esnasında öldürülmüştü.³²¹ Osmanlı hükümetine göre olayda asıl suçlu olan Kasım Ağa'ydı. Bu

317 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 147, G. No: 82.

318 BOA., DH. MKT., D. No: 2018, G. No: 64.

319 BOA., BEO., D. No: 102, G. No: 7600.

320 BOA., BEO., D. No: 105, G. No: 7816.

321 BOA., BEO., D. No: 105, G. No: 7818. BOA., BEO., D. No: 116, G. No: 8635.

yüzden diyet-i Şerriyesinin istenilmesi doğru değildi.

1895 senesinde Mahmudi Kazasında ikamet eden Milan Aşiretinin Ronahor köyünün ahalisinden Sado adındaki adamın üç yüz baş koyunu İran'ın Mamadi taifesi eşkiyası tarafından gasp edilmişti. Koyunların geri alınması için durumun İran memurlarına bildirilmesi istenmiştir.³²²

İran'ın Milan Aşiret reisi Hasan Ağa ve beraberindeki iki yüz kadar atlı adamlarıyla 1895 senesinde Osmanlı hududuna saldırmıştı. Hasan Ağa adamlarıyla birlikte Van Ermeni köyü ile Mahmudi'ye bağlı Saray kasabasını yağmalamışlardı. Bu Milan eşkiyaları, on bin kadar sığır ve koyun, üç dört bin liralıkta eşya gasp etmişlerdi. Çalınan mallar zayi ve telef olmadan geri alınması için İran memurlarına tebligat gönderilmesi lazımdı. Bu yüzden hükümet, İran ve Tahran Elçiliklerine durumu bildirmişti. Tahran Elçiliği gasp edilen malların araştırılması için gereken yerlere emir vermiştir.³²³

İran'ın Milan Aşiretinin Osmanlı hududuna saldırıları bununla sınırlı kalmamıştır. Bir sene sonra Milan Aşiretinin aynı bölgeye tekrar saldırma fikrinde olduğu öğrenilmişti. Dördüncü Ordu-yu Hümayun Müşiri'ne gönderilen telgrafta, Milan Aşireti Saray kasabasına saldırmak ve yağma etmek üzere olduğu ve bunlara İran Aşiretlerinden bazılarının katılmasıyla durumun zorlaşacağı bu yüzden asker sevkiyle tedbir alınması gerektiği ifade edilmiştir (1896).³²⁴

3.7.5. Miran Aşiretinin Adamanlı Aşiretinden Ömer Ağa ve Adamlarını Öldürme Vukuatı

İran'ın Makü kazasında ikamet eden Miran Aşireti, 1894 senesinde İran'ın Çaldıran kazasının merkezinde olan bir köyü basmıştı. Köyde bulunan Osmanlı Adamanlı Aşiretinden ve Hamidiye Dokuzuncu Alay Mulazımlarından Ömer Ağa ile adamlarından bazılarını katletmiş ve bazılarını ise yaralamıştı. Katilerin yakalanması ve

322 BOA., DH. MKT. D. No:370, G. No: 70.

323 BOA., A. } MKT. MHM., D. No:665, G. No:16.

324 BOA., Y.. PRK. BŞK., D. No: 45, G. No:73.

gasp edilen on iki baş öküzün geri alınması için İran memurlarına gerekli tebligatın gönderilmesi hususu Erzurum Vilayetinden Osmanlı hükümetine bildirilmişti.³²⁵

Ömer Ağa ve adamları Çaldıran kazasındaki köye erzak almak için gitmişlerdi. Köyü basan Miran Aşireti, Ömer Ağa'yı ve adamlarından ikisini öldürmüş ve birini de yaralamıştı. İran'ın Miran Aşireti eşkiyasının yakalanması ve gasp edilen malların Beyazıd Sancağına teslim edilmesi hususu Osmanlı hükümeti tarafından İran ve Tahran Elçiliklerine tebliğ edilmişti.³²⁶

3.7.6. Oramar Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp Olayı

Oramar Aşireti İran hududundaki Gülanber taraflarında ikamet etmekteydi. Oramar Aşiretine mensup 200-300 kişi Cafer Han ile birlikte Osmanlı hududuna saldırmış ve üç dört köyün mallarını gasp etmişlerdi. Orada bulunan Osmanlı askerlerine de hücum etmişlerdi. Süleymaniye Mutasarrıflığı bu hadiseyi Musul Vilayetine bildirmişti.³²⁷ Musul Vilayeti gasp olunan malların geri alınması ve suçluların cezalandırılması hakkında gereğinin yapılmasını istemişti. Osmanlı hükümeti gasp edilen malların geri alınması ve suçluların yakalanması hususunda gereğinin yapılması için durumu İran ve Tahran Elçiliklerine bildirmişti (1896).³²⁸

3.7.7. Şikak Aşiretinin Hudut Bölgesindeki Gasp ve Yağma Olayları

1889 senesinde, Elbak kazasına bağlı Masro nahiyesine tabî Koşn-i Ulya ve Süfla köylerinin ahalisi, kırk iki baş koyunu Başkale pazarına satmak için götürmekteydi. Köylülerin satmak için götürdükleri hayvanları Rasülans köyü civarında, Şikak Aşiretinden Aziz oğlu Ömer ve adamları tarafından gasp edilmişti. Bu İran aşireti sık sık hududa saldırarak her türlü fenalıkta bulunmaktaydı.³²⁹

1896 senesinde, İran Şikak Aşiretinden Timur Ağa ve kumandasındaki üç yüz kadar atlı,

325 BOA., BEO., D. No:430, G. No: 32207.

326 BOA., BEO., D. No: 451, G. No: 33765.

327 BOA., BEO., D. No:726, G. No: 54401.

328 BOA., BEO., D. No: 731, G. No: 54783.

329 BOA., DH. MKT., D. No: 1677, G. No: 100.

Elbak kazasının hududuna saldırmışlardı. Timur Ağa ve üç yüz atlısı Osmanlı askerlerine silahla ateş etme cüretinde bulunmaları üzerine aralarında çatışma çıkmıştı. Osmanlı askerleri, eşkiyalardan birini öldürmüş, beşini de yaralamış ve gasp ettikleri hayvanları da geri almışlardı. Şikak Aşiretinin daha sonra da Nasturi Patriği Merşemun'un ikamet ettiği Koçanas köyüne saldıracaklarına dair bir istihbarat alınmıştı. Van Vilayeti bu hususta gereken tedbirleri almıştı.³³⁰

İran'ın Şikak Aşiretinden Ali Han oğlu Mehmed Ağa ve adamları, İran'ın Mamedi taifesiyle birleşerek Osmanlı hududundan geçmişlerdi. İran'ın Mamedi ve Şikak Aşiretleri, Hamidiye Süvari Yirminci Alayına mensup aşiretin köylerini basmış ve koyunlarını gasp edip yağmalamışlardı. Gasp ettikleri mallarla İran'a kaçmışlardı. Gasp edilen malların geri alınması için durum Dürdücü Ordu-yu Hümayun'a oradan da Seraskeriye'ye bildirilmişti (1896).³³¹

İran'ın Şikak Aşiretinin meşhur eşkiyalarından olan Mehmed ve altmış suvari adamı, Çölemerik*'in köylerine saldırmış ve altı yüz seksen dört baş sığırı da gasp etmişlerdi. Eşkiyalar, gasp ettikleri mallarla İran'a kaçmak üzereyken, Hamidiye Kaymakamı Hüseyin Bey, komutasında yüz atlı ile onları takip etmişti. Ellerinden gasp ettikleri mallar ve hayvanlar alınmış ve hemen sahiplerine teslim edilmişti (1896).³³²

İran'ın Şikak Aşiretinin Halofi taifesinden Cücü, oğlu ve bir adamları, Hafiri kabilesinden bir çok yardımcıları ile birlikte Elbak'ın Barans köyünden hayvan ve eşya gasp etmişlerdi. Bu sebeple gerekenin yapılması için durum Tahran Elçiliğine bildirilmişti (1898).³³³

1900 senesinde İran'ın Şikak Aşiretinden bazı eşkiyalar, Hanesor taraflarından Osmanlı hududuna saldırmışlardı. Bölgeye sevk olunan Osmanlı askerleri tarafından eşkiyalara hadleri bildirilmişti. Ancak mücadele sırasında bir asker şehit edilmişti. Osmanlı

330 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 10, G. No: 91.

331 BOA., BEO., D. No: 874, G. No: 65527.

* Çölemerik; Hakkari Sancağına bağlı bir kazaydı. Hakkari Sancağı 1896 senesinde Van Vilayetine tabiydi. Çölemerik kazasına bağlı nahiyeler şunlardı:Nefs-i Çölemerik kasabası, Çal, Bal, Tahub, Yabvin, Tayyar-ı ulya, Tayyar-ı sufla ve Beytüşşebab idi. Karaca, s. 161.

332 BOA., Y. MTV., D. No: 162, G. No: 19.

333 BOA., DH. MKT. D. No: 2132, G. No:106.

askerleri, eşkiyalardan bir çok hayvan ve mallar geri almıştı. Alınan malların bir kısmı hükümete teslim edilmiş ve bir kısmı da Kürtler tarafından yağmalanınca hükümete teslimi lüzum görülmüştür.³³⁴

Osmanlı – İran hududundaki gasp, yağma ve saldırı olayları hudut üzerinde ikamet eden ahaliyi artık katlanılmaz bir şekilde bezdirmişti. Hudut halkı hem mallarından hem de canlarından olmaktaydılar. Eşkiyalık yapan aşiret mensupları hudutta bulunan köylere saldırarak gasp, cinayet gibi suçlar işleyip tekrar tabî olduğu devletin sınırına kaçıyorlardı. Askerler bu saldırıları engelenmeye çalışmış olsa da çoğu zaman başarılı olunamamıştı.

1901 senesinde Hamidiye Hafif Suvari Miralayı ve Şikak Aşiret reisi Şerif Bey ve arkadaşları Osmanlı hükümetine şikayetlerini bildiren bir telgraf göndermişlerdi. Telgrafta, bin haneli aşiretlerinin Osmanlı hududu üzerinde ikamet etmesinden dolayı İran eşkiya ve Ermeni fedailerinin her gün her saat yağma ve gasplarına maruz kaldıklarını belirtmişler ve bu saldırıların önlenmesi talebinde bulunmuşlardı.³³⁵

İran'ın Şikak Aşiret reislerinden Ali Han Zade Mehmed Ağa her fırsata Osmanlı hududunu geçerek köylere saldırmış, gasp ve yağmalarda bulunmuştu. Osmanlı hükümeti, İran'dan bu konuda bir tedbir almasını istemişti. Bunun üzerine İran hükümeti, Şikaklı Mehmed Ağa'nın üzerine asker sevk edeceğine ve Osmanlı hududuna saldırmasına izin vermeyeceğine dair Selmas Şehbenderi vasıtasıyla Osmanlı hükümetine teminat vermişti. Buna rağmen Şikak Aşiret reisi Mehmed Ağa saldırılarına devam etmiştir. İran Devleti'nin verdiği teminata rağmen Mehmed Ağa, Şeyh Abdülhakim Efendinin yüz koyununu; köy ahalisinin de elli bir öküzünü, on beş eşegini, bir kısrağını ve bir miktarda eşyasını gasp ederek götürmüştü. Osmanlı hükümeti, saldırı ve gaspların engelenmesi ve İran hükümeti'nin teşebbüste bulunması için elçiliğe gerekli tebliğde bulunmuştu.³³⁶

İran'ın Şikak Aşiretinden meşhur Şaki Mustafa ve adamları, 1905 senesinde hudut üzerinde bulunan Osmanlı askerî ikametgahındaki kapıyı kurşuna tutmuş ve köyün beş

334 BOA., Y. MTV., D. No: 206, G. No: 113.

335 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 103, G. No:14.

336 BOA., DH. TMIK. M., D. No: 129, G. No: 30.

yüz baş koyununu gasp ederek firar eylemişlerdi. Bu vukuatla yetinmeyen meşhur Şaki Mustafa ve adamları bir köyün daha koyunlarını gasp etmek için gelmişlerse de gördükleri direnme karşısında geri kaçmışlardı. Osmanlı Devleti, eşkiyaların engelenmesi için İran hükümetine durumu bildirmişti.³³⁷

3.8. ŞEYH UBEYDULLAH İSYANI

Şeyh Ubeydullah'ın Şeyhlik vasfı, “Sadat-ı Nehri” diye anılan Şemdinan ailesinden gelmekteydi. Bu ailenin kökeni Abdülkadir El-Geylani'ye dayandırılırdı. Nehri, Şemdinan bölgesinin en önemli yerleşim yeri olan ve bu ailenin XIX. yüzyılın başlarından beri ikamet ettiği köyün adıydı. Şemdinan küçük ama özerkliğini koruyan, hem şeyhlerin hem de mirin ikili iktidarını sürdürdüğü bir emirlikti. Mevlana Halid'in tarikatına girinceye kadar, Sadat-e Nehri atalarının adıyla anılan tarikatın temsilcisiydi. Nakşibendi Mevlana Halid'en sonra aile Nakşibendilerle özdeşleştirildi.³³⁸

Hakkari bölgesinde Oramar Aşiretinin reisi Şeyh Tahir aynı zamanda Nakşibendi tarikatının liderliğini de üzerinde bulundurmaktaydı. Hem dinî hemde siyasî liderlik gücünü elinde bulunduran Şeyh Tahir'in tarikatının İran hududundaki varlığı, İran için tehlike arz etmekteydi. Osmanlı Devleti için ise bu tarikatın varlığı ve Kürtlerin bu tarikat etrafında birleşmesi tehlike arz etmemiştir. Osmanlı, İran hududundaki topraklarında bu tarikatın varlığıyla Kürtleri Osmanlı Devleti'ne bağlayabilmiş ve bölgedeki Ermenilerin karışıklık çıkarmasına engel olabilmıştır. İran Şahı her yıl Şeyh Tahir' e hediyeler göndermişti. Aynı zamanda tekkesinin giderleri için de Şeyh Tahir'e birkaç nahiye vermişti. Muhammed Şah'ın (1834-1848) maksadı sadece tekkeye yardım etmek değildi. Asıl maksat, İran ile Şeyh arasındaki bağları güçlü tutarak gerektiği zamanda Şeyh'in nüfuzundan istifade edebilmektir. Muhammed Şah'ın Şeyh Tahir'e olan bu tutumu, Şeyh Tahir'in ve tekkesinin Kürtler arasındaki nüfuzunun artmasını sağladı. Şeyh Tahir'in şöhreti sayesinde oğlu Şeyh Ubeydullah, Kürt aşiretleri arasında otoritesini yükseltmiştir.³³⁹ Oramar Aşireti, sayıca kalabalık olmadığından Şeh Ubeydullah aşiret reisi olarak önemli ve seçkin değildi. Fakat dinî önder olarak

337 BOA., BEO., D. No: 2689, G. No: 201636.

338 Martin Van Burinussen, “Kâdiriyye ve Kürtler arasında Kâdiriye Kolları”, (Çev. Hür Mahmut Yücer) Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Sayı.2, No. 1, Mart 2013, Karabük Üniversitesi, s. 385. Nıktine, s. 388.

339 Bolat, “II. Abdülhamit Dönemi (1876 –1909) Türk – İran İlişkileri”, s. 142. Nasiri, s. 135.

Kürtlerin yaşadığı Osmanlı ve İran topraklarında muazzam bir önemi ve etkisi vardı. Kürtlerin büyük çoğunluğu onu mübarek bir zat ve yüce bir kurtarıcı olarak görmekteydi.³⁴⁰

Şeyh Ubeydullah'ın babası Şeyh Tahir, kendi tekkesine beş bölgeyi vakıf yapmıştı. Muhammed Şah da bu hususta Şeyh Tahir'in emrine bir ferman vermişti. Bu beş bölge babasından sonra tekkenin başına geçen Şeyh Ubeydullah'a kalmıştı. Şeyh, o bölgeler konusunda birkaç yıl sıkıntı yaşamamıştı. Fakat Urmiye ve Hoy'a Şucauddevle'nin tayin edilmesiyle, tarikat mensupları üzerinde baskı artmıştı. Hakim Şucauddevle, Şeyh Ubeydullah'tan ve taraftarlarından vergi istemeye başlamıştı. Urumiye Hakimi vergi konusunda işi daha da zora sokarak o bölgelere asker ve top sevketmişti. Bu hadise üzerine bölge halkı korkudan malını mülkünü toplayıp Osmanlı toprağına sığınmıştı. Şeyh Ubeydullah, Urmiye Hakiminin bu baskılarına karşı sesiz kalmamış ve İran hududuna saldırılarda bulunmuştu. Durum Osmanlı hükümetine şikayet edilmişti. Osmanlı Devleti de durumun araştırılması için hududa heyet tayin etmişti. Tebriz'deki Osmanlı Şehbenderi, Şeyh Ubeydullah'ın hududa saldırdığına dair yapılan şikayetlerin asılsız olduğuna ve asıl maksadın Şeyh'in itibarını zedelemek olduğuna inanmaktaydı.

³⁴¹

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında, Şeyh Ubeydullah 300 müridi ile birlikte Hakkari'deki tekkesinden savaşmak üzere ayrılmış ve 1877 yılının Ocak ayında Van'a yerleşmiştir. Hemen etrafında Kürt birlikleri toplanmaya başlamıştı. Kürtlerin böyle mübarek bir Şeyh'in çağrısına uyarak savaşa iştirak etmesi Osmanlı Devleti'nin menfaatine olmuştu. Şeyh'in çağrısı Kürtler için Ruslarla olan savaşı anlamlı kılmış ve kesin bir zafer kazanma inancı aşılamaştır. Savaşa Kürtlerin katılımını sağlayan bir diğer isim ise Kars Paşası İsmail Hakkı Paşa idi. İran sınırından Aladağ ve Erzurum 'a, Musul Vilayetinin güneyinden Diyarbakır'a kadar uzanan coğrafya üzerinde yaşayan Kürtler, Şeyh Ubeydullah ve İsmail Paşa'nın çağrısına uyarak başıbozuk birliklere katılmışlardı.³⁴² İran Devleti, Nakşibendi Şeyhi sayılan ve hatta İran sarayında bile taraftarı olan Şeyh Ubeydullah'ın savaşa katılmasından dolayı rahatsız olmuştu. Bu

³⁴⁰ Averyanov, s. 144.

³⁴¹ Nasiri, s. 136.

³⁴² Averyanov, s. 145. Mehmet Fırat Kılıç, Şeyh Ubeydullah Movement, The Enstitute of Economics and Social of Bilkent Universty, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003, s. 8.

sebeple İran askerlerinin hudut bölgelerine sevkini zorunlu tedbir görmüştür.³⁴³ Rus Kurmay Yüzbaşı Averyanov'a göre, Rus savaşı Ubeydullah'ın prestijini hiç bir şekilde zedelememiş ve Şeyh Ruslara karşı hiçbir hezimet yaşamamıştı.³⁴⁴

Şeyh Ubeydullah Hakkari civarında oldukça büyük miktarda arazi edinmişti. Bu araziler Osmanlı topraklarıyla sınırlı değildi. Aynı zamanda Şeyh'in İran taraflarında da arazileri mevcuttu. Şeyh'in tekkeye yapılan bağışlar dışında tütün ticaretinden gelen gelirleri de vardı.³⁴⁵ Osmanlı Devleti, Şeyh Ubeydullah'ın bölgedeki gücünden yararlanmak istemiştir. Bu nedenle Şeyh Ubeydullah'ı İran sınırında tütün kaçakçılığı yapan Nasturilerden vergi almakla görevlendirmiştir.³⁴⁶

Şeyh Ubeydullah Osmanlı Devleti'ne baş kaldırma girişiminde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin aleyhine söylentiler çıkararak Diyarbakır taraflarında bulunan Kürt aşiretlerini kışkırtmıştı. Kürtlerin yaşadığı bölgelerden taraftar ve silah toplamaya başlamıştır. Şeyh'in bu aşırı itaatsizliği ve Bab-ı Âli'nin emirlerine uymaması Osmanlı Devleti'ni asker göndermeye mecbur etmiştir. Bunun üzerine Şeyh Ubeydullah, Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyi kabul etmişti. Şeyh Ubeydullah Osmanlı Devleti'ne karşı girişeceği bu isyanda İran Devleti'nden yiyecek yardımı talep etmiştir. İran Devleti İstanbul'daki İran Elçisi Mirza Muhsin Han'a gönderdiği mektupta, Şeyh Ubeydullah'ın adamlarını Tahran'a gönderip niyetini açıklamış olduğunu, Osmanlı tasarrufunda olan Kürdistan'ı sahip olduğu kuvvet ve kudretle alacağını ve idare edeceğini dile getirmiştir. Ayrıca Şeyh, isyan girişiminde eğer başarılı olmazsa İran'a sığınma ve himayesine girme iznini de İran Devleti'nden istemiştir. İran Devleti Şeyh'in bu isteklerine olumlu cevap vermemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'ni bu mesele yüzünden karşısına almak istememiştir. Kürt aşiret reisleri arasında ittifak olmaması ve Osmanlı Devleti'nin aldığı askerî tedbirler ile Şeyh Ubeydullah'ın isyan girişimi başlamadan bitmiştir. Şeyh bu yüzden İmadiye'den ayrılarak eski yeri Neçe'ye geri dönmüştür.³⁴⁷

343 Nasiri, s. 137.

344 Averyanov, s.145

345 Özoğlu, s. 95 – 96.

346 Osman Uçar, Osmanlı Arşiv Belgeleri ışığında Nasturi Olayları, Mersin Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin 2010, s. 108.

347 Wadie Jwaideh, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, Nasiri, s. 139 – 140.

Şeyh Ubeydullah'ın İran'da çıkardığı ayaklanma konusunda kaynaklar farklı nedenler öne çıkarmışlardır. İsyanın nedeni olarak ileri sürülen görüşlerden biri, Osmanlı Devleti'nin 1878'de imzaladığı Berlin Antlaşmasınının 61. maddesindeki Ermenilere verilen vaatler ve Ermenilerin Kürtler ve Çerkezlerle karşı korunması şartıdır. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Ermenilerin egemenliği korkusu Şeyh Ubeydullah'ı Kürtleri bir araya getirme ve onları isyana yönlendirmeye sevk etmiştir.³⁴⁸ Bölge, Aşiretler arası kavgalardan dolayı sürekli bir düzensizlik içindeydi. Bu yüzden Şeyh Ubeydullah bölgede kanun ve nizamı sağlamak için Nasturilerden de yardım talep etmiştir. Ayrıca Şeyh, İran'daki Şikak Aşireti ile Osmanlı Herki Aşireti arasındaki düşmanlığı sona erdirmek için her iki devletinde hiçbir şey yapmamasından şikayetçiydi.³⁴⁹

Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği başarısız isyan girişiminden sonra Şeyh Ubeydullah yönünü İran topraklarına çevirmişti. Şeyh Ubeydullah şeyhlerin arasında devam eden görüş ayrılıklarından ve geçmiş Kürt ayaklanmalarının deneyiminden çıkardığı sonuçlardan biliyordu ki Osmanlı'ya karşı gireceği mücadeleden yenik çıkacaktı. Ancak Kürtler arasında oluşmakta olan isyan eğiliminden yararlanmaktan vazgeçmeyi düşünmemiştir. İran Kürdistan'ını İran topraklarından kopararak bağımsız bir Kürt devleti kurma düşüncesinde karar kılmıştı. Bu amaca yönelik çalışmalarına başlamış ve Nehri'de bir toplantı düzenlemişti. Nehri toplantısına beş şeyh, bir halife, kırk iki mirza ve altmış sekiz bey katılmıştı. Yapılan toplantıda Şeyh siyasetini açıklamış ve bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasına yönelik görüşünü onaya sunmuştu. Toplantıda Şeyh Ubeydullah'ın ardından yürümeyi herkes oy birliği ile kabul etmiştir.³⁵⁰

Şeyh Ubeydullah'ın fetvası ve emri ile Kürtler, Osmanlı-Rus savaşında firarilerden alınan 12000 civarında Martin Henri tüfenkleri ile Şeyh Abdülkadir'in kumandasında Savucbulak'a hareket etmişlerdi. Şeyh Ubeydullah'ın amacı Hoy, Selmas, Mahabad, Urmiye, Azerbaycan ve İran Kürdistan'ını alarak bağımsız bir devlet kurmaktı. Amacına ulaşmak için oğlu Abdülkadir'in, Hamza Mirza'nın, Muhammed Sadık Mergever'in ve Muhammed Said Han'ın kumandasında dört ordu kurdu. Hakkari Kürtlerinden oluşan Abdülkadir'in ordusu ile İran Mükri Kürtlerinin aşiret reisi Hamza Ağa'nın birlikleri İran'a girdiler. Savucbulak ardından Acemşir alındı ve orada yaşayan Şii halk kılıçtan

348 Wadie Jwaideh, s.166-170.

349 Özoğlu, s. 97 – 98. Kılıç, s. 63-65.

350 Averyanov, s.188 – 189.

geçirildi. Kürtler şehirde büyük bir yağma girişiminde bulundular. Bu işgalde 800 Müslüman, 29 Ermeni, 50 yahudi öldürdüler.³⁵¹

Miyanduab ve Meraga şehirleri ele geçirildi. Civardaki köyler, Aziz Ağa Feth ve Mira Ağa tarafından yağma edildi. Şeyh Ubeydullah'ın bu başarılı hücumlarından dolayı cesaretlenen Bilbas ve Mukri Kürtlerinin katılımıyla Ubeydullah'ın ordusu 7000'e yükseldi. Savucbulak Acemşir, Miyanduab, Aştarug, Zavara ve Meraga şehirleri alınarak yönler Tebriz'e çevrildi. Hamza Ağa'nın birliğinin başarılı taarruzunu ve Tebriz'e doğru yürüdüğünü öğrenen Şeyh Ubeydullah, savunmasız Tebriz'in önlerinde Hamza Ağa ile birleşmek yerine asıl amaç olan Tebriz'i bırakmış ikinci amacı olan Urmiye'ye yönelmiştir.³⁵²

1880 senesinde Ekim ayının sonlarında Şeyh Ubeydullah, Muhammed Said'i ve 4000 silahlıyı Biradost yolundan Urmiye 'ye sadırmak üzere gönderdi. Muhammed Said, şehrin çevresinde hemen yağma ve katle başlamıştı. Urmiye Hakimi İkbali'd-Devle Muhammed Said'in saldırılarını engellemek için iki bölük asker ve iki koşulu topu üzerine göndermişti. Şeyh Ubeydullah şehri almak için ordusuyla şehrin yakınındaki Siyer kasabasına yerleşmişti. Şeyh Ubeydullah, şehrin teslim edilmesi ve Miyanduab şehir halkının akibetine Urmiye'ninde uğramaması için Urmiye Şeyhülislam'ına mektup göndermişti. Şeyhülislam ve Urmiye Hakiminin şehirde olmamasını bahane ederek şehir halkı üç günlük bir mühlet istemiştir. Verilen bu mühlet zarfında, Urmiye Hakimi gelmiş ve şehri müdafaya başlamıştı. Şeyh Ubeydullah, Muhammed Said'i ve Muhammed Sadık'ı 5000 asker ile şehre hücumla sevk etmişti. Yürüdenşah Mescidi'ni kendine karargah yapan İkbali'd-Devle şehri çok iyi müdafa etmişti. Ayrıca müdafada Muhammed Sadık yaralanmış ve Şeyh Ubeydullah'ın yanına dönmüştü.³⁵³

Nasıreddin Şah tarafından gönderilen birlikler, Mustafa Ali Han İtimadi'd-Devle'nin kumandasında Tebriz'den Binab yoluyla Mahabad'a hareket ederek Kürtleri takibe koyuldu. Devlet kuvvetlerinin hareketinden korkan Abdülkadir Nevçe'ye kaçtı. Savaş sırasında Makü Hakimi Timur büyük kuvvetlerle Selmas yönünde taarruza girişti. Şeyh

351 Averyanov, s. 189, Bolat, "II. Abdülhamit Dönemi (1876 –1909) Türk – İran İlişkileri", s. 143. Jwaideh, s.174-175.

352 Averyanov, s. 189 – 190., Nasiri, s. 141 – 142., Kılıç, s. 66 – 67.

353 Nasiri, s. 142 – 143.

Ubeydullah hemen Timur'un üzerine Muhammed Sadık ve kuvvetlerini gönderdi. Ama bu birlik yolda yağmaya ve zorbalığa başladı. Bu birlik, Makü Han'ına taarruza devam edeceği yerde başka bir yöne saptı ve köyleri yağmalamaya devam etti. Timur taarruzunu sürdürdü. Yapılan savaşta Muhammed Sadık mağlup oldu ve 350 askeri de öldürüldü. Muhammed Sadık Bıradost'a oradan da Nevçe'ye Abdülkadir'in birliğine katılmak için kaçtı. Hamza Ağa da Şeyh'in geri çekildiğini duyunca Hakkari'ye döndü.³⁵⁴

Rus Kurmay Yüzbaşı Averyanov'a göre, Kürtler bu sefer sırasında yaklaşık 600 köyü yağmalamışlardı. Çok sayıda İranlı, Tatar ve yerleşik Kürt öldürülmüştü. Ubeydullah'ın komutasında yaklaşık 40.000 Kürdün olduğu ileri sürülmekte ise de Van eski konsolos yardımcısı K. P. Kamsarakan'ın verdiği bilgiye göre İran seferine katılan Kürtlerin sayısı sadece 10.000 kişiydi.³⁵⁵

İran Devleti, Şeyh Ubeydullah konusunda Osmanlı Devleti ile müzakere yapması için Rusya'dan yardım istedi. Osmanlı Devleti başlangıçta Ubeydullah'ın İran'a karşı yaptığı isyandan memnun görünmüş olsa da Şeyh Ubeydullah muvafak olamayınca Van ahalisinden Hasan Ağa'yı Şeyh Ubeydullah'ı bu hareketinden caydırması için yanına gönderdi. Ayrıca Tahran Elçisi Süleyman Paşa da bu iş için görevlendirildi. Şeyh Ubeydullah yakalanıp İstanbul'a gönderildi. İstanbul'a geldikten iki gün sonra da Sultan'ın huzuruna kabul edildi.³⁵⁶

Bir yıl kadar İstanbul'da kalan Şeyh, Batum yoluyla Kars'a kaçtı. İran Devleti Kürdistan ve hudutlarda Şeyh Ubeydullah'ın tekrar karışıklık çıkarmasından korktuğundan, onun sürülmesini istedi. Osmanlı Devleti, Şeyh'i İran hudutlarından uzaklaştırmak için Kamil Bey ve Mustafa Naim Paşa'yı vazifelendirdi. Osmanlı Devleti'nin memurları Kürtler arasında Şeyh'in manevi gücünü bildikleri için kendisiyle görüşüp anlaşarak teslim olmasını istediler. Sonuç olarak Kamil Bey başkanlığındaki bir heyet 20 Eylül 1882 tarihinde Şeyh'in yanına giderek, Şeyh'e Mekke'ye gitmesi için teklifte bulundu. Şeyh Ubeydullah bu teklife olumlu bakmasa da kabul etti. Musul yoluyla Mekke'ye hareket etti. Osmanlı Devleti, Şeyh Ubeydullah'ın maaşının temini için Hakkari ve Musul

354 Nasiri, s. 144., Averyanov, s. 191.

355 Averyanov, s. 192.

356 Nasiri, s. 145.

Vilayetlerine gerekli emirler verdi. Hakkari Valisi 10.000 kuruş, Musul Valisi de 20.000 kuruşu Şeyh Ubeydullah'a ayrıca 15.000 kuruşu da oğlu Abdülkadir'e harcırah olarak verdiler.³⁵⁷

357 Bilal N. Şimşir, Kürtçülük 1787-1923, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007. s. 195. Bolat, "II. Abdülhamit Dönemi (1876 –1909) Türk – İran İlişkileri" s. 144. Nasiri, s. 147.

SONUÇ

İran'da Şii Safevi Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, topraklarını genişletmek isteyen İran gözünü batıya yani Osmanlı topraklarına dikmişti. Fetihlerini batıya, Hıristiyan dünyasına çeviren Osmanlı Devleti için doğu toprakları batı kadar önemli olmamıştır. Şah İsmail'in ilerleyişi Osmanlı Devleti ile İran'ı karşı karşıya getirmiştir. Çaldıran zaferi ile Şah İsmail'i mağlup eden Osmanlı Devleti hakimiyet bölgesini genişletmiş bölgede yaşayan Kürt Emirliklerini hakimiyetine almıştı. Osmanlı Devleti bazı Kürt emirliklerinin topraklarına özerk bir yönetim uygulamış ve Kürt tebasını hakimiyeti altında tutmaya çalışmıştır.

İran Devleti Çaldıran Zaferinden sonra Osmanlı'ya kaptırdığı topraklarını geri alma mücadelesine girmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin zor zamanlarında ve batıya yaptığı seferler esnasında İran, Osmanlı topraklarına saldırmıştı. İki devlet arasındaki ilişkiler sürekli gerilim içinde olmuştu. Aralarındaki savaşlar bölge halkını da yıpratmıştı. Bazı Kürt aşiretlerinin yaşadığı bölgeler sürekli işgal ve savaş cephesi olmuş ve şüphesiz bu savaşlar iki devlet için maddi kayıplara sebebiyet vermiştir. Bitmeyen savaşlar İran ve Osmanlı sınırının çizilmesini engellemiştir. Osmanlı ve İran devletleri arasında sınırla ilgili yapılan en önemli antlaşma olan 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması, iki devletin hududunda yaşayan Kürt aşiretleri ile ilgili anlaşmazlıkların da başlangıcı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Irak dolaylarında ki toprakları olan Kerbela ve çevresi Şii İran için kutsiyeti olduğundan, İran Devleti o bölgelerde hak iddia etmekle kalmamış ayrıca o topraklarda yaşanan ve Osmanlı'nın iç meseleleri olan hadiselerle karışmıştı. Baban Sancağında olduğu gibi firar eden Kürt reisleri himayesine almış ve asker desteğinde de bulunmuştu.

İki devlet arasında yapılan 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'nı, ufak tefek değişikliklerle 1727, 1736, 1746, 1823 ve 1847 antlaşmaları takip etmiştir. Yapılan antlaşmalar ne

yazık ki hudut anlaşmazlıklarını çözmemiştir. Bunun birkaç nedeni olmasına rağmen en büyük neden, Osmanlı-İran topraklarında Rusya ve İngiltere devletlerinin çıkarlarının olması ve bu çıkarlarını elde etmek, muhafaza etmek gibi isteklerinin olmasıydı. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru İran ve Osmanlı devletleri arasında yapılan antlaşmalarda bu iki devlet aracı devletler olarak yer almışlardı. Aracı devletler olarak barışı sağlamak için yapılan antlaşmalarda bulunsalar da aslında el altından Rusya ve İngiltere'nin hudut bölgelerinde yaşayan Ermeni ve Kürtleri birbirine düşürerek bölgede huzursuzluk çıkardıkları bilinmekteydi. Bölgede yarattıkları karışıklıklarla iki devletin birbirine yaklaşmalarına ve ittifak kurmalarına engel olmuşlardı. Bunun dışında başka nedenler de vardı. Örneğin, Osmanlı-İran arasında sınır üzerinde bir uzlaşmanın olmamasında bölgenin coğrafik yapısı da etkiliydi. Sert dağlık bir yapıya sahip olan hudut bölgelerine ulaşmak ve hakimiyet kurmak oldukça zordu. İtaat altına alınamayan kanun nizam tanımayan Kürt aşiretleri, göçebe yaşamdan kaynaklanan bitmeyen yaylak-kışlak meseleleri, yağma, gasp gibi cürümleri, sınır ihlalleri ve aşiretlerin zora geldiklerinde karşı devlete firar ve ilticaları gibi çıkardıkları sorunlar, hudut üzerinde uzlaşmanın yapılması için toplanan hudut komisyonlarını neticesiz bırakmıştır. Ayrıca hudut bölgesinde yaşanan bu asayiş problemleri, her iki devleti asker sevkiyatına mecbur etmiştir. Asker sevkiyatı ile bölgede asayışı sağlamak için başlayan istilalar, sonrasında her iki devleti savaşa sürüklemiştir. İki devletin arası bu sorunlar yüzünden bozuk olduğunda Kürt aşiretleri bunu fırsat olarak görüp hudut bölgesinde daha fazla sorun çıkarmaya cüret etmişlerdi. 1905 senesinde Rusya'nın Kafkasları işgal etmesi ve İran'ın Kürt aşiretlerinin çıkardığı sorunlara karşı çözümsüz kalması, Osmanlı Devleti'ni bölgeye asker sevkine itmiştir. Önce asker sevki sonra başlayan istilalar çıkılmaz hal alınca çözüm arayışına gidilmiş ve İngiltere'nin aracılığı ile 1913 yılında iki devlet arasında Tahdit-i Hudut Protokolü imzalanmıştır. Fakat başlayan I. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır.

I. Dünya Savaşından sonra değişen dünya dengeleri, parçalanan devletler, çizilen haritalar, kurulan yeni devletler II. Dünya Savaşına zemin hazırlamıştır. Günümüze kadar gelen sınır problemleri yaşayan devletlerden biride I. Dünya Savaşından sonra kurulan Osmanlı Devleti'nden ayrılan Irak Devleti olmuştur. Osmanlı – İran devletleri arasında çözülememiş sınır anlaşmazlıkları, Osmanlı'dan Irak Devleti'ne kalmıştı. İran ve Irak arasında yapılan 1937 yılındaki antlaşma, 1969 yılında İran tarafından fesh

edilmiştir. Irak ve İran devleti arasında ihtilafli bölgeler yüzünden bir barış sağlanamamıştır. Yapılan antlaşmalar karşı taraftan fesh edilmiştir. Bu anlaşmazlıklar 22 Eylül 1980 İran – Irak savaşına zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

BOA.,DH. TMIK. M., D. No: 84. ,G.No:6; BOA. , BEO. ,D. No:1476, G.No:110653; BOA., BEO., D. No: 67, G. No: 4998; BOA. , BEO. , D. No: 72, G. No: 5351; BOA., A.) MKT. MHM. D.No: 723, G.No:16; BOA.,BEO. ,D.No:1160, G. No: 86933; BOA. , BEO., D.No: 1165, G.No: 87357; BOA. , BEO. , D. No: 2178, G. No:163317; BOA., BEO.,D.No: 2231, G.No: 167255; BOA., Y.. PRK. ASK. , D.No: 168, G.No:46; BOA., BEO. , D.No: 1686, G.No:126436; BOA., DH. MKT. , D.No: 1510 , G.No:109; BOA. , Y.. PRK. DH.. , D.No:5, G.No:40; BOA. , BEO. , D. No: 440, G. No: 32987; BOA. , BEO. , D. No: 442, G. No: 33097; BOA. , BEO. , D. No: 785, G. No: 58814; BOA., BEO., D.No: 1487, G.No:111495; BOA.,DH. TMIK. M., D.No:136, G. No: 38; BOA. , DH. MKT. , D.No: 598, G.No: 26; BOA. , HR. SYS. , D. No: 682, G. No: 1; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1490, G. No: 58; BOA. , MV. , D. No: 30, G. No: 5; BOA., DH. MKT., D.No:2234, G.No:154; BOA.,DH. MKT. , D.No: 2251, G.No: 123; BOA., DH. MKT. , D.No:1779, G.No:114; BOA., DH. MKT. , D.No: 660 , G.No: 2; BOA.,DH.TMIK. M.,D.No:141,G.No:24; BOA., DH. TMIK. M., D.No:141, G.No: 24; BOA., DH.TMIK. M., D.No:148, G.No:16; BOA., BEO. , D.No:3104. G.No:232753; BOA., DH.ŞFR. , D.No: 662, G.No:16; BOA. , DH. TMIK. M.. , D.No:6 , G.No:45; BOA., İ. DH. , D.No: 737, G.No:60376; BOA. , İ. DH. , D. No: 740, G. No: 60527; BOA. , DH. MKT., D.No: 1376, G.No:14; BOA. , DH. MKT. , D.No: 1563, G.No: 16; BOA. , DH. MKT. , D.No:1675, G.No:91; BOA., Y. A... HUS. , D.No:301, G. No:88; BOA. , DH. TMIK. M.. , D. No: 80, G. No:68; BOA. , DH. MKT. , D. No: 2423, G. No: 46; BOA. , DH. MKT. , D. No: 2431, G. No: 120; BOA. , Y.A... HUS. , D. No: 512, G. No: 35; BOA. , Y.. PRK. ASK. , D. No: 247, G. No:107; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1847, G. No: 61; BOA. , DH. TMIK. M.. , D.No: 41, G.No: 59; BOA. , Y.. MTV. , D. No: 246, G. No: 58; BOA. , BEO., D.No:2120, G.No:158949; BOA. , DH. TMIK. M.. , D. No:141, G. No:24; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1435, G. No:61; BOA. , Y.. MTV. , D. No: 291, G. No: 127; BOA. , Y.. MTV. , D. No: 291, G. No: 165; BOA. Y.. MTV. , D. No: 286, G. No: 71; BOA. , Y.. EE.. , D. No: 132 , G. No: 15; BOA. , BEO. , D. No: 851, G. No:63778; BOA. , BEO. , D. No: 855, G. No: 64052; BOA. , BEO. , D. No: 926,

G. No: 69448; BOA. , BEO. , D. No: 898, G. No: 67343; BOA. , BEO. , D. No: 883, G. No: 66204. BOA. , BEO. , D. No: 883, G. No: 66203; BOA. , Y.. PRK. ASK. , D. No: 42, G. No: 80; BOA. , MV. , D. No: 81, G. No: 119; BOA. , BEO. , D. No: 531, G. No: 39804; BOA. , MV. , D. No: 66, G. No: 104; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1900, G. No: 6; BOA. , DH. MKT. , D. No: 228, G. No: 5; BOA. , İ. DH.. , D. No: 1313, G. No: 1311; BOA. , BEO. , D. No: 413, G. No: 30910; BOA. , BEO. , D. No: 516, G. No: 38679; BOA. , BEO. , D. No: 516, G. No: 38669; BOA. , BEO. , D. No: 624, G. No: 46757; BOA. , BEO. , D. No : 1122, G. No: 84145; BOA. , BEO. , D. No: 1143, G. No: 85690; BOA. , DH. TMIK. M.. , D. No: 58, G. No: 56; BOA. , BEO. , D. No: 1200, G. No: 89935; BOA. , DH. TMIK. M.., D. No:133, G. No: 21; BOA. , BEO. , D. No: 2628, G. No: 1907039. BOA. , BEO. , D. No: 2634, G. No: 197492; BOA. , DH. TMIK. M. , D. No: 93, G. No:54; BOA. , BEO. , D. No: 1548, G. No: 116054; BOA. , BEO. , D. No: 349, G. No: 26143; BOA. , Y.. A... HUS. , D. No: 289, G. No: 18; BOA. , Y.. PRK. UM.. , D. No: 17 , G. No: 75; BOA. , Y.. PRK. SRN. , D.No: 2, G. No:79; BOA. , Y.. PRK. EŞA. , D. No: 11, G. No: 51; BOA. , İ. HR.. , D. No: 338, G. No: 21927; BOA. , Y.. PRK. BŞK. , D. No: 18, G. No:81; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1756, G. No: 48; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1778, G. No: 15; BOA. , MV. , D. No: 60, G. No: 63; BOA. , DH. MKT. , D. No: 1802, G. No: 115; BOA. , İ. MMS. , D. No: 125, G. No: 5369; BOA. , BEO. , D. No: 83, G. No: 6193; BOA. , BEO. , D. No: 98, G. No: 7321; BOA. , BEO. , D. No: 99, G. No:7417; BOA. , BEO. , D. No:160, G. No: 11980; BOA. , MV. , D. No: 74, G. No:97; BOA. , MV. , D. No: 79, G. No: 47; BOA. , İ. HUS. , D. No: 29, G. No: RA008; BOA. , BEO. , D. No: 468, G. No: 35054; BOA. , BEO. , D. No: 565, G. No:42354; BOA., DH. MKT., D.No:1519, G.No:11; BOA. , Y.. A... HUS. , D.No:191, G.No: 28; BOA. , Y. PRK. EŞA. , D. No: 5, G. No:16; BOA. , BEO. , D. No: 295, G. No: 22071; BOA., DH. MKT. D.No:2270, G.No:75; BOA., DH.TMIK. M.., D. No:78, G.No:65; BOA. , BEO. , D.No:1520, G.No:113978; BOA., BEO. , D.No:1600, G.No: 119991; BOA., DH.TMIK. M..,D.No:106, G.No:70; BOA.,DH.TMIK.M.., D.No:113, G.No:60; BOA. , DH. MKT. , D. No: 2003, G. No: 18; BOA. , BEO. , D. No: 74, G. No: 5492; BOA. , BEO. , D. No: 251, G. No: 18764; BOA. ,BEO. , D. No: 253, G. No: 18921; BOA., Y.. EE.. , D.No:139, G.No:68; BOA. , İ. HUS. , D.No:14, G.No: 1311/M-098; BOA., İ. HUS., D.No:14, G.No:1311/M-092; BOA., BEO. , D.No:255, G. No:19101; BOA., Y.. A...HUS. , D.No:279, G.No: 59; BOA. , BEO. , D. No: 262, G. No: 19615; BOA., BEO., D.No:420 , G.No:31466; BOA. , İ. HUS. , D.No:25,

G.No:1311/Z-056; BOA., BEO., D.No: 630, G.No:47184; BOA. , BEO. , D. No: 646, G. No: 48427; BOA., A.}MKT.MHM., D.No:723, G.No:16; BOA.,DH.TMIK.M.,D.No:34, G.No:63; BOA., BEO., D.No:965, G.No:72369; BOA. , DH. TMIK. M. , D. No: 68, G.No:20; BOA.,DH.TMIK. M., D.No: 72, G.No:9; BOA., DH. TMIK.M., D.No:73, G.No:66; BOA., BEO. , D.No:1349, G.No:101150; BOA., BEO. , D.No:1421, G. No: 106544; BOA., DH.TMIK. M., D.No:82, G.No:17; BOA., BEO., D. No:1511, G.No:113298; BOA., BEO. ,D.No:1510, G.No:113237; BOA. , DH.TMIK. M., D.No: 95, G.No:18; BOA., BEO. , D.No:2126, G.No:159416; BOA., Y..A...HUS. ,D.No:184, G.No:106; BOA., Y. A...HUS., D.No:186, G.No:102; BOA. , Y. A... HUS., D. No:201, G No:27;BOA. , DH. MKT. , D. No: 1580, G. No: 17; BOA. ,DH. MKT. , D.No:64, G.No: 51; BOA. , BEO. , D.No:1526, G.No:114441; BOA. , BEO. , D. No: 1527, G. No: 114469;BOA., DH.TMIK.M., D.No: 131, G.No:15; BOA., DH.TMIK.M., D.No:147,G.No:82; BOA., DH. MKT., D.No:2018, G.No:64; BOA., BEO. , D.No:102, G. No:7600; BOA. , BEO. , D. No: 105, G. No: 7816; BOA. , BEO. , D. No: 105, G. No:7818; BOA. , BEO. , D. No: 116, G. No: 8635; BOA. , DH. MKT. D. No:370 , G. No: 70; BOA., A.}MKT. MHM.,D.No:665, G. No:16; BOA., Y.. PRK.BŞK., D.No:45,G.No:73; BOA. , BEO. , D. No:430, G. No: 32207; BOA. , BEO. , D. No: 441, G. No: 33010; BOA. , BEO. , D. No: 451, G. No: 33765; BOA. , BEO. , D. No:726, G. No: 54401; BOA. , BEO. , D. No: 731, G. No: 54783; BOA., DH.MKT., D.No:1677, G.No: 100; BOA., DH.TMIK.M., D.No: 10, G.No: 91; BOA., BEO., D.No:874, G.No: 65527; BOA. , Y.. MTV. , D. No: 162, G.No:19; BOA. , DH. MKT. D. No: 2132,G. No:106; BOA., Y.. MTV. , D.No:206, G.No: 113; BOA. , DH.TMIK.M. ,D.No:103, G. No:14; BOA., DH. TMIK.M., D.No:129,G.No:30; BOA. , BEO. , D.No:2689, G.No: 201636.

2. KİTAPLAR

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadı ve İçtimai Tarihi (1453-1559), Cilt 2. Barış Yayınları, Ankara 1999.

Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi Osmanlı Devleti'nin Tahlilli Tenkidli Siyasi Tarihi*, Cilt II., Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

- Aktepe, M. Münir, 1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemâni Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnemesi, İstanbul Üniversitesi Fakülte Yayınları No: 1585, İstanbul 1970.
- Alakom, Rohat, Kars Kürtleri, Avesta Yayınları, İstanbul 2009.
- Averyanov, *Osmanlı İnan Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl)*, (Çev: İbrahim Kale) Avesta Yayınları, İstanbul 2010.
- Batılı Gezinlerin Seyahatnamelerinde Kürtler*, (Der: ve Haz: İlhami Yazgan), Aspas Mart 2000.
- Bruinessen, Martin Van, Ağa , Şeyh, Devlet, (Çev: Banu Yalkut) İletişims Yayınları, İstanbul 2011.
- Celil, Celile, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, (Çev: Mehmet Demir) Özge Yayınları , Ankara 1992.
- Cevdet, Ahmet Paşa, Tarih-i Cevdet, *Osmanlı Tarihi*, Cilt IV., V., VI., VII. Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.
- Çay, Abdulhaluk M., Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar III., Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi :10, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992.
- Derviş Paşa, *Tahdidi Hudud-ı İraniye*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1870.
- Djalili, Muhammed Reza, ve Thierry Kellner, *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, (Çev: Dr. Reşat Uzmen) Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010.
- Edmonds, C. J., Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey-doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme(1919-1925), (Çev: Serdar Şengül ve Serap Ruken Şengül), Avesta Yayınları, İstanbul 2003.
- Engin, Vahdettin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- Faroqhi, Suraya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt II. (Editör: Halil İncık ve Donald Quataert), (Çev: Ayşe Berktaş), Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Şato Yayınevi, İstanbul 2001.

- Gökalp, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, (Sadeleştiren, Yalçın Toker), Toker Yayınları, İstanbul 2007
- Gündüz, Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.
- Hakan, Sinan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*, Doz Yayınları, İstanbul 2011.
- Hülagü, Metin, *Bir Umudun İnşası Hicaz Demiryolu*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2008.
- Işık, M. Kemal, *Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 2005.
- İzady, Mehrdad R., *Bir El Kitabı Kürtler*, (Çev: Cemal Atila), Doz Yayınları, İstanbul 2011.
- Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999,
- Karaca, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838 – 1899)*, Eren Yayıncılık ,İstanbul 1993.
- Karal, Enver Ziya, “Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 – 1907)” , *Osmanlı Tarihi* , Cilt VIII. TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Karpat, Kemal H. *İslamın Siyasalaşması*, (Çev: Şiar Yalçın) İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2005.
- Kılıç, Remzi, *Kanuni Devri Osmanlı İran Münasebetleri (1520-1566)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006
- Kılıç, Remzi, *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, (Edi: Mustafa Bıyıklı), Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2008.
- Kodaman, Bayram, II. Abdülhamit Devri Doğu Politikası, *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları:67* , Seri:IV. Sayı: A. 21 , Ankara 1987.
- Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı – İran Siyasi Münasebetleri (1578 – 1590)*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1962.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev: Metin Kıratlı) TTK Basımevi, Ankara 1996.

- Mehmed Hurşid Paşa, *Seyahatname-i Hudud*, (Çev, Alaatin Eser) İstanbul 1997.
- Menteşasvili, A. M., *Dünden Bugüne Kürtler*, (Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu), Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004.
- Minorsky, Th. Bois ve DH. Mac Kenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, (Çev: Kamuran Fıratlı), Doz Yayınları ,İstanbul 2004.
- Moltke, Helmuth Von, *Kürdistan Dağlarında*, (E. Karahan ve N . Uğurlu) Örgün Yayınevi , İstanbul 2010.
- Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (Çev: Vahdetin İnce), Nübihar Yayınları, İstanbul 2012.
- Natali, Denise, *Kürtler ve Devlet*, (Çev: İbrahim Bingöl) , Avesta Yayınları, İstanbul 2009.
- Nebez, Jemal, *The Kurds History and Culture* , (Çev. Hanne Kuchler), WKA Puplications, London 2004.
- Nikitine, Basil, *Kürtler*, (E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu) Örgün Yayınevi, İstanbul 2010.
- Özer, Ahmet, *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, Hemen Kitap Yayınları, İstanbul 2010.
- Özer, Ahmet, *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*, Elips Kitap Yayınları, Ankara 2003.
- Özoğlu, Hakan, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, (Çev: Nilay Özak Gündoğan ve Azat Zana Gündoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- Özyüksel, Murat, *Hicaz Demiryolu*, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 2000.
- Quataert, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev: Ayşe Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Saray, Mehmet, *Türk -İran İlişkileri, Atatürk Kültür*, Dil veTarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Serdar, M. Törehan, *Mevlana Hakîmüddin İdris-i Bitlisî*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.

- Sezen, Tahir, Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla), TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın Nu: 21. Ankara 2006.
- Shaw, Stanford J., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt I. (Çev: Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2008.
- Shaw Stanford J., ve Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt II. (Çev: Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2006.
- Sümer Faruk, Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Atatürk Kültür, TTK, VII. Dizi, Ankara 1992.
- Şimşir, Bilal N., Kürtçülük 1787-1923, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007.
- Türkdoğan, Orhan, Türk toplumunda Zazalar ve Kürtler, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Uğur, Ahmet, Yavuz Sultan Selim, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, II. Baskı, Kayseri 1992.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “XVI. Yüzyıl Ortalarında XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar”, Osmanlı Tarihi, Cilt III., Bölüm II., TTK Basımevi, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Cilt IV., Bölüm I., TTK Basımevi, Ankara 1988.
- Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tettebular, Altınok Matbaası, Ankara 1960.
- Yılmaz, Durmuş, Osmanlı'nın Son Yüzyılı: Cumhuriyete Giden Yol, Çizgi Kitapevi, Konya 2004,
- Zeyrek, Yunus, Tarih-i Osman Paşa: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri (1578-1580) ve Tebriz'in Fethi (1585), T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

3. MAKALELER, DERGİLER, ANSİKLOPEDİLER

- Alkan, Necmettin , “Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı Modernleşmesi” Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid, Cilt IV. Kayseri 2011
- Buran, Ahmet, “Kürtler ve Kürt Dili”, Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Terature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3 Summer, p. 43-57, Turkey 2011.

- Bolat, Gökhan, “II. Abdülhamit Dönemi (1876 –1909) Türk – İran İlişkileri”, *Devri Hamid Sultan II. Abdülhamit* , Cilt II. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011.
- Bozan, Metin, Şeyh Adî'siz Yezidilik: Yezidilerin Adî b. Musâfir Algısında Yaşanan Farklılaşmalar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 53:2 (2012).
- Burinessen, Martin Van, “Kâdiriyye ve Kürtler arasında Kâdiriye Kolları”, (Çev: Hür Mahmut Yücer), Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Sayı.2, No. 1, Karabük Üniversitesi, Mart 2013,
- C. Huart, “ Abbas Mirza” Maddesi , *İslam Ansiklopedisi*, Cilt I. M.E.B. Yayınları, İstanbul 1969.
- Küçük, Cevdet, “ Abdülhamid II.” Maddesi , Diyanet İslam, Ansiklopedisi (DİA), Cilt I., İstanbul 1988.
- Dickson, Bertram , “Journey in Kurdistan” , *The Geographical Journal*, Vol: 35. , No:4 , Apr. 1910.
- Doğan, Cabir , “ II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileştirme Politikasının Doğu Vilayetlerine Uygulanması” , *Turkish Studies*, Sayı:6/4 2011.
- Doğan, Cabir, “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:23, Mayıs 2011.
- Karataş, Yakup, “XIX. Yüzyılın sonlarında Bayezid Sancağı'nın Demografik Yapısına Dair Tespitler”, Tarih Dergisi, Sayı 52 (2010/2), İstanbul 2011.
- Keskinkılıç, Erdoğan, “Düyun-i Umumiye İdaresi”, *Devri Hamid Sultan II.Abdülhamit*, Cilt I. Kayseri 2011.
- Kurtcephe, İsrail, ve Suat Akgül, “Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Kürt Aşiretleri Üzerindeki Faaliyetleri”.
- Skender, Sıddıq, “Brief History of Kurds and Kurdistan” ,*Fairfax* ,Virginia, U.S.A, September 2009.
- Sykes, Mark, “ The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire” , *The Journal of The Royal Anthropological Institute of Great Britan and Ireland*, Vol: 38, (1908).

- Turan, Sinan , “ Panislamizm Ekseninde II. Abdülhamid Diplomasinin Uzak Doğu Asya Misyonu,” *Devri Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Cilt IV., Kayseri 2011.
- Ünal, Fatih, “ Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne Karşı Kullanma Çabaları” *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt V. , Sayı: 17 Bahar 2008.
- Uluç, Vahap, “Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme : Aşiret” , Mukkadime, sayı:2, 2010.
- Zürcher, Eric Jan , “ Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçileri Kimlik Politikaları 1908- 1938”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye*, (Der: Kemal H. Karpat) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

4. TEZLER

- Aygun, İbrahim, “Erzurum Konferansı (1843 – 1847) ve Osmanlı - İran Hudut Antlaşması”, Atatürk Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1995,
- Bahdadi, Abdolghafour, “Muhammed Ali Şah Devrinde Osmanlı – İran Siyasi İlişkileri ve İran'daki İç olaylar”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1982.
- Bolat, Gökhan, Ermeni Meselesi'nde İran'ın rolü ve Osmanlı- İran İlişkilerine Etkileri (1876-1909) Erciyes Üniversitesi SBE., (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kayseri 2010.
- Gökçe, Cemal, Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, (Basılmış Doktora Tezi) Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını No:1., İstanbul 1979.
- Güleç, Emine, “Osmanlı – İran İlişkileri ve Erzurum Antlaşması (1820 – 1823)” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), İstanbul 1976.
- Güney, Filiz, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı – İran İlişkileri ve İran'a Giden Osmanlı Elçileri , Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE., (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Afyon 2005.

- Kılıç, Mehmet Fırat, “Şeikh Ubeydullah Movement”, The Ensttue of Economics and Social of Bilkent Universty, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Ankara 2003.
- Nasiri, Mohammad Reza, “Nasireddin Şah Zamanında Osmanlı – İran Münasebetleri (1848 – 1896)”, Institute For The Study Of Languages and Cultures Asia and Afrıca, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Tokyo 1991.
- Sarıkcıoğlu, Melike, Osmanlı-İran Hudut Anlaşmazlıklıkları (1847-1912) ve 1913 İstanbul Protokolü, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2009.
- Sönmez, Ebru, “An Acem Statesman In The Ottoman Court: İdris-i Bitlisi and The Making of The Ottoman Policy On İran”, Boğaziçi Üniversitesi SBE, İstanbul 2006.
- Tunçkılıç, Fatih, Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-İran Siyasi Münasebetlerinde Ermeni Meselesi (1896-1907), Gazi Üniversitesi SBE., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.
- Uçar, Osman , “Osmanlı Arşiv Belgeleri ışığında Nasturi Olayları Mersin Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Mersin 2010.
- Uluerler, Sıtkı, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı – İran Siyasi İlişkileri (1774 - 1848) , Fırat Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış DoktoraTezi), Elazığ 2009.

5. SÖZLÜK

- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2012.

DİZİN

- A**
- Abagay nahiyesi 97
 Abbas Mirza 4, 19, 22, 23, 25, 36, 37, 38, 62, 136
 Abdullah Paşa 25, 28
 Abdurahman Paşa 21
 Abdülkadir El-Geylani 119
 Adamanlı Aşireti 60, 109
 Afganlı Eşref Han 14
 Aga Muhammed Han 17, 18, 19
 Ahmet Vefik Paşa 37
 Akkoyunlu 2, 7, 8, 9
 Alan 61
 Alevi 67
 Ali Kuli Mirza Han 15
 Ali Mirza 22
 Ali Paşa 21, 27, 32, 89
 Ali Rıza Paşa 26, 27, 28
 Amasya Antlaşması 11
 Aras Nehri 25
 Artuş Aşireti 60, 61
 Avusturya-Macaristan 35
 Ayestefanos Antlaşması 34
 Aziz Bey 26
- B**
- Baban 3, 16, 21, 22, 25, 45, 126
 Babatekeli 9
 Bab-ı Ali 38, 40, 41
 Bahdınan 45
 Bahdınani (Kuzey Kurmanci) 53
 Bargiri 11, 78, 104, 106, 108
 Barzan 56
 Basra 3, 16, 17, 26, 54
 Bayagin 39
 Behbahani 40
 Belhkanlı 64
 Berlin Antlaşması 34, 36
 Beyazıd Mutasarrıfı Behlül Paşa 27
- Beyazıd Sancağı 24, 27, 60, 86, 97
 Beyazıd sancağı mutasarrıfı İbrahim Paşa 22
 Bıradost 41, 68, 123, 124
 Bırazi 61
 Bilbas Aşireti 21, 62
 Binar 32
 Bitlis Emiri Şeref Han 9
 Botan 45, 50
 Bulanık 23
- C**
- Caf Aşireti 63, 64, 73, 75, 82, 83, 84, 95, 101, 103
 Caferi mezhebi 15
 Celali Aşireti 64, 94, 96, 97, 98
 Celali isyanları 12
 Cevamir 111, 112, 114
 Ceziretü'l-Hızır limanı 29
 Cihanşah 6, 7
 Cizre 10, 67, 112
- Ç**
- Çaldıran 2, 8, 9, 11, 60, 71, 110, 116, 126
 Çerkez 7
 Çopi 51
- D**
- Dağıstan 11, 14
 Dai 9
 Davud Paşa 22
 Denkimadan 39
 Dımılı 54
 Diyarbakır 2, 8, 9, 10, 38, 52, 60, 64, 120, 121
- E**
- Ebgay 64, 65
 Ehl-i Hak 52

Eleşkirt Ovası 37
 Encümen-i Tebriz 41
 Erciş 65, 85, 98, 106, 109
 Erdebil 6, 7, 26, 27
 Ermeni 40, 55, 58, 80, 81, 115, 118, 123,
 127, 137, 138
 Erzurum Antlaşması 3, 24, 25, 28, 29,
 30, 31, 33, 40, 65, 137

F

Fatih Sultan Mehmed 7
 Ferik Mehmet Paşa 40
 Ferman Ferma 40, 41
 Feth Ali Şah 19, 21, 22, 26, 62

G

Gelever Aşireti 113
 Gevran Aşireti 69
 Girani 51
 Goran Aşireti 67
 Gorani 54, 68
 Govend 51
 Gövoğlu 64
 Gulât-ı Şîa 51
 Gülistan Antlaşması 24
 Güney Kurmanci 53

H

Hacı Mir Üveys 13
 Hafican 61
 Haji 67
 Halep 6, 10, 38, 52
 Halikanlı 64
 Halvetiye 6
 Hamidiye Alayları 81
 Hamur 64, 86
 Han 3, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
 28, 31, 32, 42, 43, 69, 72, 78, 79, 95,
 96, 97, 100, 103, 104, 105, 107, 108,
 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116,
 117, 118, 121, 122, 123
 Hanekin 51, 54, 69, 75, 89, 95,

103, 113
 Hasankeyf Emiri Melik Halil 8
 Havistan 61
 Havramani 54
 Haydaranlı Aşireti 23, 58, 65, 66, 71,
 96, 97, 98, 99, 104, 105, 106, 111
 Hazail Aşireti 20
 Hemvend Aşireti 66, 111, 113
 Herat Kalesi 27
 Herki Aşireti 66, 67, 122
 Hıristiyanlık 51
 Horasan 14, 16, 31, 54
 Hoy 14, 22, 36, 41, 42, 65, 67, 80,
 120, 122

I

Irak-ı Arap 11, 37

İ

İkbalü'd-Devle 123
 İmadiye 10, 121
 İslam 19, 20, 29, 30, 34, 42, 47, 51, 52,
 88, 132, 136
 İstanbul Antlaşması 12
 İstanbul İncili Köşk Antlaşması 14
 İtimadü'd Devle 123
 İttihat ve Terraki Komitesi 35
 İzedinan 61

K

Ka'b Aşireti 27, 31
 kabile 44
 Kaçar Hanedanı 3, 17, 88
 Kadir Aziz Han 114
 Kani Beyz Zaptiye Kalesi 72
 Kanun-i Esasiye 34
 Kanuni Sultan Süleyman 11
 Karabağ Hanı 19
 Karadağ 12, 34, 63
 Karakoyunlu 6, 7
 Kardar Aşireti 109
 Kasım Ağa 23, 114

Kasr-ı Şirin Antlaşması 2, 3, 13, 15
 Kemal Efendi 26, 27
 Kerbela 3, 20, 29, 126
 Kerim Han Zend 3, 16, 17
 Kerkük 12, 21, 25, 45, 52, 62, 64, 66, 75, 89, 112
 Kırım Savaşı 32
 Kızıl Paşuhlu 64
 Kızılbaş 6, 7, 133
 Kirmanşah 14, 22, 26, 51, 103
 Kotur 3, 31, 32, 36, 37, 68
 Köysancak 21, 52, 62, 64
 Kuyucu Murad Paşa 12
 Küpkıran 70, 108
 Kürdistan 9, 10, 47, 75, 86, 98, 102, 121, 122, 124, 134
 Kürt erkeği 47, 48
 Kürt kadını 47, 58

L

Lahican 4, 32, 39, 40, 62, 69, 70, 88, 89
 Laki 54
 Luristan 12, 98, 113

M

Mahmudi 11, 70, 107, 108, 109, 110, 115
 Mahmut Paşa 16, 32
 Makedonya 35
 Makü 42, 65, 71, 77, 78, 79, 96, 100, 115, 123
 Mamend 61
 Mamereş 61
 Mamiş Taifesi 62
 Meclis-i Mebusan 34
 Meclis-i Millî 40
 Meclis-i Vükela xii
 Mehmed Zeki Paşa 105
 Mengür 62
 Menkur 39

mera vergisi 30
 Merağa 42
 Mergavar 32
 Merzeği 61
 Merziki Aşireti 67
 Mevlana İdris Bitlisi 9
 Miran Aşireti 67, 115, 116
 Mirza Cafer 28, 31
 Mithat Paşa 34
 Muhammed Ali Şah 29, 40, 41, 137
 Muhammed b. Abdülvehhab 20
 Muhammed Sadık 122, 123, 124
 Muhammed Said 122, 123
 Muhammed Ustaclu 8
 Muhammere 26, 27, 29, 31, 32
 Muharrem Kararnamesi 34
 Muş mutasarrıfı Selim Paşa 23
 Mütessellim Süleyman Paşa 17

N

Nadir Şah 2, 14, 15, 17
 Nakşibendi 52, 119, 120
 Nasıreddin Şah 31, 123, 138
 Nasuh Paşa Antlaşması 12
 Necef 20, 40
 Nehri 119, 122
 Nevçe 123
 Nur Ali Halife 9

O

oba 44
 Oramar Aşireti 116, 119

Ö

Ömer Bin Anber 77
 Özbek 8

P

Palu 10
 Patnos 80, 86
 Patnoslu Hüseyin Paşa 85
 Pehlavani 54

Peyrlü Mam Zeydi 65
 Pinyanişi 11
 Piran 39, 62, 69, 70, 88, 89
 Pişder Aşireti 68

R

Rayne 51
 reenkarnosyon52
 Reşavend 66
 Revan 2, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 25, 65,
 132
 Revanduz 45, 62, 64
 Rıza Kuli Han28
 Ruhzadi 63

S

Sadat-e Nehri 119
 Sadreddin Musa 6
 Saffiyüddin 6
 Sami Efendi 27
 Savucbulak 41, 42, 69, 122, 123
 Sefrevend 66
 Segavi 51
 Selmas14, 41, 67, 80, 93, 118, 122, 123
 Sencabi Aşiret89
 Sencabi Aşireti 68, 72, 76, 95
 Sepki Aşireti 23
 Serav Antlaşması 12
 Serdar Bulak 49
 Sertib Ali Ekber 89
 Sırbistan 34
 Sincar 52
 Sinne 28
 Sorani 53
 Sultan Abdülaziz 34, 38
 Sultan Ali 7, 69
 Sultan Hüseyin 13
 Süleymaniye Mutasarrıfı Mahmud Paşa
 28

Ş

Şafi 51, 68, 86

Şah Abbas 12
 Şah İsmail 2, 6, 8, 9, 10, 11, 126,
 133
 Şah Tahmasb 11
 Şahkulu 9
 Şahruh 15
 Şattül- Arap 29
 Şehrizer 12, 28, 45, 52, 60, 62, 63,
 64, 73, 75
 Şehzade Hüseyin Mirza 26
 Şehzade Muhammed 22
 Şemdinan 56, 119
 Şeydan61
 Şeyh Adî b. Musâfir 52
 Şeyh Cüneyd 6, 7
 Şeyh Haydar 7
 Şeyh Tahir 119, 120
 Şeyh Ubeydullah 4, 36, 53, 119,
 120, 121, 122, 123, 124
 Şeyh Zahid-i Geylani 6
 Şeyhan52, 63
 Şikak Aşireti 68, 80, 90, 92, 93, 116,
 122
 Şirvan Şahı Halil 7
 Şuster 26

T

Tabersaran 7
 Tahdid-i Hudut Protokolü 43
 Tahmasb 11, 13, 14
 Tahran 18, 19, 27, 38, 70, 71, 72, 74, 75,
 77, 83, 86, 88, 89, 92, 100, 102, 103,
 104, 105, 106, 108, 111, 114, 115,
 116, 117, 121, 124
 Taliş 25
 Tav Guzi 63
 Tergavar 32
 Tersane Konferansı 34
 Tezkireci Esa'd Efendi 25
 Türkmençay Antlaşması 25

U

Urmiye 10, 42, 65, 67, 68, 120,
122, 123
Uzun Hasan 7, 9

V

Van Gölü 58, 61, 62, 68
Van muhafızı Derviş Paşa 23
Vehhabilik 20, 21
Vezene 39

Y

Yezidilik 51, 52, 136
Yürüdenşah Mescidi 123

Z

Zaza 54
Zedik 61
Zerdui 63
Zerdüştlük 51
Ziaddin 63
Zifki 61
Zilanlı 23
zom 44
Zuri 39

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL

Adı: Fehminaz

Soyadı: ÇABUK

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 15.12.1989, Ağrı /Eleşkirt

Medeni Durumu: Bekar

İLETİŞİM

Tel: 0545 661 18 49

Eposta: n_a_z1453@hotmail.com

Yazışma Adresi: Mevlana mah. Velişehir Cad. D.kaya Sok. Anaşehir sitesi A6 blok,
kat:9 daire:34 Kayseri / Talas

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	2011

Yabancı Dil

İngilizce